RANA MITTER

MODERN ÇİN

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 117

DOST

MODERN ÇİN NEDİR?

Çin'in sonunda kaderiyle yüzleşme vakti geldiği yönündeki ortak kanıyı kabul etmek dışında yapılabilecek başka birşey yok... Yabancılara dönük horgörü geçmişte kaldı... Ücra köşelerde bile o yeni ruhu bulduk – oldukça garip bir şekilde, bunun ispatı İngilizce öğrenmek için duyulan neredeyse evrensel tutkuda yatıyor... Zira İngilizce bilgisine sahip olmak ilerleme yönünde atılan bir adım, Batı'nın bilim ve sanat, felsefe ve politika bilgisinin anahtarı.

Yukarıdaki değerlendirme W. Y. Fullerton ve C. E. Wilson tarafından kaleme alınan *New China* (Yeni Çin) adlı kitaptan bir alıntı. Çin'deki 'reform ve yeniliklere açılma' (*kaifang gaige*) çağının üçüncü evresinde, yabancı düşmanı anti-emperyalist sloganlar atan ve her biri mavi yünlü kumaştan üniformalar giyerek işçi karınca gibi çalışan Çinlilere dair eski Maocu devrin klişeleri, sonunda, gökdelenlerle dolu şehirlere sahip, toprak mülkiyeti konusunda yeni

yöntemler geliştirmiş, göçmen işçilikteki muazzam artışla kırsal kesimin değiştiği ve yıllar süren izolasyonun ardından dış dünyayla bağlantı kurmaya istekli bir nüfusun yaşadığı bir ülke izlenimine dönüştü. Fullerton ve Wilson'un Çin'in 'kader anına' yaklaştığı ve nüfusun önemli bir bölümünün bu yazgıyı gerçekleştirmek için İngilizce öğrendiği yönündeki gözlemleri, Başkan Mao tarafından yönetilen bir önceki kuşaktan açıkça daha farklı olan Çin hakkında yapılmış oldukça mantıklı bir yorum olarak görülüyor.

Ancak, Fullerton ve Wilson, bu gözlemlerini Çin ile Batı arasında her gün binlerce yolcu taşıyan Air China 747'ler Kennedy ya da Heathrow havaalanlarına indikten sonra yazmadılar. 'Modern bir gezi hikâyesi' altbaşlığıyla kaleme aldıkları kitaplarını tam yüzyıl önce yazdılar ve kitabın yansımaları –geriye dönüp bakıldığında– Çin tarihinde bilhassa dokunaklı bir anı işaret ediyor: 1910 yılı. Onların tasvir ettikleri Çin canlı, hatta iyimser ve dış dünya ile olabildiğince iletişim halinde. Oysa, bir yıl içinde, Fullerton ve Wilson'un ülkeyi halen yönettiğini gördükleri son Çin İmparatorluğu olan Qing Hanedanlığı düşmüştü. Ekim 1911 Devrimi, Çin'deki 2000 yıllık imparatorluk yönetimi geleneğini nihayet sona erdirerek cumhuriyete yol vermişti. Bu cumhuriyet kırk yıldan az bir süre içinde çökecek ve yerine –'modern Çin'in tanımını yapmaya çalışırken– yapısı itibarıyla onyıllar içinde değişime uğrayacak olan Halk Cumhuriyeti gelecektir. XX. yüzyılın başlarında yazılan bir gezi hikâyesinin XXI. yüzyılın başlarında hâlâ bir anlamının olması, modernizasyon vizyonunun tanımlanmasının Çin için ne kadar uzun yıllar aldığının bir göstergesidir.

Çin, XXI. yüzyıl başlarında 1.3 milyarlık nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesidir. Ekonomisi, aynı yüzyılın ilk on yılında yılda yaklaşık yüzde on büyüdü. Çin, Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu'daki yeni mevcudiyetiyle hem bölgesel hem de küresel bir rol arayışı içinde. Ülke aynı zamanda Batı'nın çok az hâkim olduğu İran ve Kuzey Kore gibi sorunlu bölgelerde önemli rol oynamasıyla kendisini dünya toplumunun sorumluluk sahibi bir üyesi olarak tanımlamak için hızlı adımlar attı. 2008 Pekin Olimpiyatları, Çin'in 1990'ların ortalarından beri inşa etmeye çalıştığı 'barışçıl yükseliş'in doruk noktasıdır ve dünya ulus topluluğuna entegre olduğuna işaret eder. Çinli siyasi düşünür Zheng Bijian ile özdeşleştirilen 'barışçıl yükseliş' (*heping juegi*) terimi, belli bir ideolojiye sahip Çinli fikir adamları tarafından fazla çatışmacı bulundu ve 'barışcıl ilerleme' olarak değiştirildi. Ancak fikir olarak aynı kaldı; Çin XIX. yüzyıl ortalarında kaybettiği bölgesel ve küresel güce sonunda yeniden sahip olmaya başlıyor.

Çin'de nereye gidilirse gidilsin değişim sinyalleriyle karşılaşılır. Çin'in batısında yer alan belirli bölgeler, Yangtze Nehri üzerindeki muazzam Üç Boğaz Barajı'nın inşası için sular altında bırakıldı. Çin, geleneksel tarım geçmişinden giderek uzaklaşırken barajın inşaatı sırasında yerlerinden tahliye edilen bölge sakinleri kentleşme projesi kapsamında yeniden evlerine yerleştiriliyor. Dünya çapında hizmet veren Google her yerde pazarı elinde bulundururken, Çin'deki kentlerde yerel bir internet arama motoru olan Baidu pazara hâkim konumda. Çin'in katı sansür yasalarının altında kültürel üretimin yaygın olduğu bir 'gri bölge' yatmaktadır: Kültürel Devrim'i eleştiren underground

deneysel) filmlerden pornografiye kadar kültürel isyanlar kendi düşüncelerini duyurmak için (mutlaka) bir yol buluyor.

Çin şu anda dünya pazarlarının başaktörlerinden biri onumunda. 2000'li yılların başında Çin'in gelişen ihracatı, ABD'de ve AB'de ülkenin ticaret fazlasıyla ilgili irtakım kaygılara yol açtı. Batı, aynı zamanda, Çin Halk Bankası ile doların yeniden değer kazanması yönünde sık ık kulis faaliyeti yürüten Amerikalılar ve Fransızlarla birlikte, Çin para biriminin (yuan veya renminbi) dolar karısında değer kazanmasından da endişe ediyordu. Çin'in ari hesap fazlası, ABD'den Afrika'ya ve Rusya'ya kadar

. Yasadışı göçmen işçiler Çin'deki inşaat alanlarında olağan bir ıanzaradır. Yaptıkları iş Şangay ve Pekin gibi kentlerdeki gelecek fkunu destekliyor.

dünya genelini kapsayan yatırımlar üzerinde nakit harcama yapabileceği anlamına geliyor. Çin firmaları, iflas eden İngiliz Rover Grubu aktiflerini 2005 yılında satın almıştı; 2007 yılında ise, Birleşik Krallık'taki yüksek kâr marjlı bireysel bankacılık devi Barclays'e Hollandalı rakibi ABN-AMRO'yu satın alırken ödeme konusunda yardım etmeyi önerdiler.

Çin aynı zamanda halen dünya tarihinin en riskli dengeleme hareketlerinden birini yürütüyor. Ülke bir yandan dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisine sahipken, diğer yandan yürütülen politikalar milyonları fakirlikten kurtarsa bile ülkeyi dünyanın en dengesiz toplumu haline getiriyor. Kırsal ve kentsel bölgelerdeki fakir halka sunulan sağlık ve eğitim hizmetleri, yine ancak bu hizmetlerin karşılığını ödeyebilen insanlara açık. Çin aynı zamanda bir kaynak krizinin ve çevresel bir krizin eşiğinde. Çin'in dört bir yanında meydana gelen elektrik kesintileri düzenli olarak sanayi üretimini sekteye uğratıyor. Küresel anlamda, ülke, enerji kaynakları ve madeni kaynaklar peşinde koşmak zorunda. Çevresel kirlenme bisiklet kullanıcılarını maske takmaya zorlarken Yangtze yunusunun da neslinin tükenmesine neden oldu. Küresel ısınma ivme kazanırken, Çin, atmosfere en fazla karbondiyoksit salınımı gerçekleştiren ülke oldu. Ülke, tek-partili diktatörlüğü korumaya devam ediyor ve siyasi rekabeti sınırlıyor; her yıl resmi politikalara ve uygulamalara karşı binlerce gösterici toplanıyor, bazıları şiddete başvuruyor. Yolsuzluk da ülkede oldukça yaygın durumda.

XX. yüzyıl başındaki Çin'le XXI. yüzyıl başındaki Çin arasında kayda değer farklar söz konusu. Bir yüzyıl önceki

Çin, Batı ve Japon emperyalizminin kurbanıydı ve dış güçler tarafından, o zamanın tabiriyle, adeta 'bir kavun gibi parçalanma' tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Zayıf ve savunmasız bir devletti. Günümüz Çin'i ise, derin ihtilafları ve kırılgan fay hattına rağmen, çok daha güçlü bir mevcudiyet. Yine de, günümüz Çin'i ile yüzyıl önceki Çin arasındaki benzerlikler oldukça endişe verici: siyasi istikrarsızlık, ekonomik ve sosyal kriz ve –Soğuk Savaş sonrasında olduğundan daha düşük ölçüde de olsa– Batı'nın egemen olduğu bir dünyada rol sahibi bir Çin'e duyulan ihtiyaç.

Son yıllarda, Amerikalı ve İngiliz yönetici sınıfları hakkındaki gerçekleri pek yansıtmayan tarihin keskin biçimde ayırdında olan Çinli liderler, görünüşte can çekişen Qing Hanedanlığı'nın XX. yüzyıl başlarında oldukça hızlı bir şekilde modernleşmeye başladığına dikkat çekmişlerdir. Buna rağmen, sonraki kırk yıl boyunca süregelen rejimler gibi bu hanedanlık da çöktü. Bu yazgıdan muaf kalma gereksinimi, Çin Halk Cumhuriyeti yöneticilerinin temel amacıdır. Hem onların korku ve endişelerini hem de Çin'i kendi terimleri içinde anlamak, günümüz Çin'ini tarihsel ve küresel bağlamda anlamakla mümkün olabilir. Modern Çin'in neden tam da göründüğü gibi olduğunu açıklamak – bu kitabın yapmaya çalıştığı şey de budur.

Genel itibarıyla, kitap üç ana bakış açısı çerçevesinde Çin'e dair bir resim sunmayı umuyor. İlk olarak, Çin kapalı bir toplum olmak yerine dış etkilere açık bir toplum olmuştur ve 'Çin' kültürü ve toplumu dış dünyadan bakarak anlaşılamaz. Diğer bir deyişle, Çin izole bir toplumun özel bir durumu olarak değil de, değişen bölgesel ve küresel bir kültürün parçası olarak ele alınabilir. İkinci olarak, Çin'in

'geleneksel' geçmişten 'modern' şimdiki zamana geçtiğini söylemek oldukça basit bir açıklama olur. Kaldı ki, bugün gördüğümüz modern Çin, doğal sosyal etkiler ve geleneklerle –her zaman olmasa da çoğunlukla– Batı gibi dış faktörlerin alengirli bir karışımıdır. Toplum 1912 yılında son imparatorun tahttan feragat etmesiyle veya 1949'daki Komünist Devrim'le bir gecede değişmedi, ancak bugünün modern Çin'i de esas itibarıyla yüz ya da iki yüzyıl önce imparatorların tahtta olduğu Çin'e benzemiyor. Üçüncü olarak, modern Çin'in nasıl geliştiğini anlamak sadece elit politikalar ve liderler ve onların çelişkileri üzerinden mümkün değildir. Onun yerine, devamlılığa olduğu kadar Çinlilerin modernlik aşamasına nasıl geldiklerine ve bu değişimin toplum ve kültür üzerindeki etkilerine bir bütün olarak bakmalıyız.

Çinli olmak ne demektir?

Yüzyıl önce ya da bugün, önemli bir soru hâlâ geçerliliğini korur: Modern Çin ne demektir? Bu soruya bir yanıt verebilmek için, hem *Çin* hem de *modern* terimlerini incelemek üzere biraz zamana ihtiyaç var.

Günümüzde, Çin, Başkan Mao Zedong'un liderliğindeki Çin Komünist Partisi'nin 1949 yılında zafer kazanmasının ardından kurulan devlete, yani Çin Halk Cumhuriyeti'ne atıfta bulunmaktadır. Bu devlet, esasen son imparatorluk hanedanlığı olan ve etki alanını batıya ve önceki hanedanlıkların kontrol ettiği toprakların kuzeyine genişleten Qing Hanedanlığı (1644-1911)

hâkimiyetindeki Çin İmparatorluğu ile aynı toprak parçasını ihtiva etmektedir. (Modern devlet her ne kadar Tibet üzerinde sıkı bir denetime sahipse de, Dış Moğolistan veya Çarlık Rusyası tarafından ele geçirilen kuzeydeki topraklar üzerinde herhangi bir hak iddia etmez ve pratikte Tayvan'ı denetlemez.) Ancak, bu coğrafi devamlılık, Çin'in şekil itibarıyla yüzyıllar içerisinde değiştiği ve bugün bile değişmeye devam ettiği gerçeğini gizliyor. Yaklaşık 2500 yıl önce, birbirleriyle ihtilaf içinde olan bir grup bağımsız devlet, bugün 'Çin' diye adlandırdığımız stratejik bölgede yer almaktaydı; edebiyat ve tarih bu dönemden itibaren fark edilir derecede Çince yazılmaya başladı ve bu dil bugün Çince'yi klasik formda öğrenmekte güçlük çekenler tarafından kolaylıkla okunabiliyor. İÖ 221 yılından itibaren birbirini takip eden imparatorlar ve hanedanlıklar, Han, Tang, Song, Yuan, Ming ve Qing'in de aralarında bulunduğu, Çin'in klasik uygarlığını oluşturan bir dizi hanedanlığa yol gösteren bu devletleri birleştirdi. Onlar, sanatın, edebiyatın, devlet idaresinin, tıbbın ve teknolojinin başarıya ulaştığı bir uygarlık yarattılar.

Ne var ki, 'Çin' ya da '*Zhongguo*' (şimdiki Çin için kullanılan 'orta krallık') terimleri bu devrin insanlarının kendileri için tasavvur ettikleri bir şey değildi. Bizim anladığımız 'Çinli' olmak fikri, hem ulusal hem de etnik kimlik olarak (*Zhongguo* terimi gibi) bir XIX. yüzyıl ürünüdür. Bu insanlar arasında bizim 'Çinli olmak' diye tanımlayabileceğimiz ortak bir duygu vardı ve bu duygu hanedanlıkların yükseliş ve düşüş evrelerinden daha uzun sürdü. Bu kimliği meydana getiren neydi? Birçok insan kendisini 'Ming halkı' veya 'Qing halkı' diye, mevcut hanedanlıkla tanımladı. Ancak,

bu adlandırmanın ardında yatan neden neydi? Bir kişi nasıl 'Ming insanı' oluyordu?

Yüzyıllar boyunca, bizlerin 'Çinli' olarak tanımladığımız toplulukları bir araya getiren çeşitli ortak sıfatlar ortaya atılmıştır. İlk zamanlardan beri, Mançular, Moğollar ve zaman zaman temas halinde olduğu Jurchenler gibi göçebe toplumların aksine, Çin toplumu yerleşik bir düzene sahipti ve tarımla uğraşıyordu. Sulama gibi bu topluma dair bazı özellikler, Çin tarihi boyunca göze çarpan özellikler arasındadır. Çin'in aşırı nüfusu komşularının her daim küçük kalmasına neden olmuştur ve bu yoğun nüfus yüzyıllar boyunca toprak büyüklüğüne eşdeğer biçimde artmaya devam etmiştir. İlk çağlarda Çin çeşitli insan toplulukları tarafından işgal edilmişti, ancak İÖ 221 yılından itibaren, Qing Hanedanlığı'nın birleşmesinin ardından hakimiyet, bizim Çinli olarak tanımladığımız (sonraki hanedanlıkta çoğu zaman 'Han' Çinlileri olarak da anılırlar) halkın elinde kaldı.

Ancak *Çinliler* hangi sebeple kendilerini Çinli olarak tasavvur etti? Genelde, bu ortak kimlik ortak âdetlerden geliyordu. 2000 yıldan fazla bir süredir, temelleri İÖ VI. yüzyılda yaşayan Çinli düşünür Konfüçyus'un fikirlerine dayanan bir dizi sosyal ve politik varsayım devlet işlerini ve günlük davranışları şekillendirmiştir. Bu normları hayata geçirerek, herhangi bir gruba ait kişiler 'hanedanlık halkı', yani 'Çinli' olabilirdi.

Konfüçyusçuluk zaman zaman din olarak anılır, aslında bu düşünce biçimi etik sistemden veya normlar sisteminden daha fazlasıdır. Konfüçyusçu düşünce, tüm yaygınlığı, esnekliği ve şartlara uyarlanabilirliğiyle Batı toplumundaki

Yahudi-Hıristiyan normlarının işleyişine bir dereceye kadar benzer bir özelliğe sahiptir. Batı'da bu normları kabul etmeyen veya yadsıyan kişiler bile –bilinçli veya bilinçdışı olarak– kendilerini bu normlar tarafından şekillenmiş bulurlar.

Konfüçyusçuluk, karşılıklı yükümlülüklerin yerine getirildiği, hiyerarşinin sağlandığı, fikirlere ve kişisel gelişime, eğitime, ilerlemeye, hepsinden öte düzenli bir topluma olan inanca dayalıdır. Konfüçyusçuluk şiddete karşıdır ve tümüyle karşı çıkmasa da kâr hırsını küçümser. Nihai amaç, 'Bilgelik' (*sheng*) statüsüne yükselebilmek için yeteri kadar bilgili olmaktı, ancak kişi –hiç değilse– çoğu kez 'centilmen' olarak tercüme edilen ve en iyi (bütünlüklü kişi) olarak tasarlanan *junzi* olabilmek için çaba göstermeliydi. Konfüçyus, kendi yaşadığı dönemde bile aşılmış, günümüzde ise arzu edilir (ama büyük olasılıkla ele geçmez) standartlarda bir yaşam biçimi sunan, sözde 'altın çağ' olarak nitelenen Zhou Hanedanlığı'nı esas alıyordu.

Konfüçyus'un düşünceleri yoktan var olmadı: Konfüçyus, kimi değerlerin kendisini derinden sarstığı şiddet dolu bir çağ olan, bu nedenle ilgisini düzen ve istikrara yönelttiği Savaşan Devletler döneminde yaşadı. Eski Çin'i şekillendiren tek düşünür kendisi değildi: Esasen, insanoğlunun doğasının özünde iyi olduğuna inanan Konfüçyus ve Mencius'dan farklı olarak, Xunzi, insanoğlunun temelde kötü olduğuna inandı; Han Feizi daha da ileri giderek sadece katı yasaların ve ağır cezaların var olduğu bir sistemin insanları yanlış yapmaktan alakoyabileceğine inandı. Bu dönem, yani İÖ V. yüzyıl, günümüzde Çin diye tanımladığımız topraklardaki en derin kriz dönemlerinden biriydi,

XX. yüzyıl başlarında, pahalı kıyafeti içinde, ayakları bağlanm
:lıklı Çinli kadın.

ancak bu kriz ülkeyi ironik biçimde dönemin kültürel ve entelektüel atmosferinde eşsiz bir üstünlüğe taşıdı, tıpkı İÖ V. yüzyıldaki kriz sırasında Yunanistan'da dramanın ve felsefenin olağanüstü tezahürü gibi. Bununla birlikte, her ne kadar devlet adamları ve düşünürler tarafından yazıları yüzyıllar boyu çoğu kez farkında olmadan uyarlanmış olsa da, dönemin entelektüel karışıklığına rağmen, Çin devlet erkânınca en kabul edilebilir düşünce yine Konfüçyus'a aitti. Bu dönem boyunca Konfüçyus ilkeleri varlığını sürdürdü.

Modern çağ öncesi Çinlilerin kendileri ve diğer oluşumlar arasındaki farka dair belirgin fikirleri vardı; bu hiç de azımsanacak bir durum değildi, çünkü komşuları tarafından ve komşulara karşı sık sık saldırılar gerçekleştiriliyordu. Çin'in en büyük iki hanedanlığı olan Yuan ve Qing zamanında ülke etnik açıdan Çinli olmayanlar (sırasıyla Moğollar ve Mançular) tarafından yönetiliyordu. Ne var ki, Çin sisteminin devlet yönetimindeki kayda değer esnekliği, bu işgalcilerin Çin yönetimi normlarına kendilerini hemen adapte ettikleri anlamına geliyordu, bu durum istilacıları böyle bir zahmete girmeyen Batılı emperyalistlerden ayıran şeydi. Asimilasyon topyekûn gerçekleşmedi. Qing aristokrasisi, Mançuların idaresi altındaki yüzyıllar boyunca elit kimliğiyle karmaşık bir sistem kurdu: Mançular alaylar biçiminde (kendi göçebelik geçmişlerine dayanan bir toplaşma) organize olmuşlardı ve Mançu kadını (Çin geleneğindeki gibi) ayaklarını bağlamazdı. Ancak, genel itibarıyla, Konfüçyus etiği ve bu normlarının ritüelleri ve ilkeleri hâlâ toplum tarafından benimseniyordu: Qing Çin'i esasen Mançu değil, Çinli bir toplumdu.

XIX. yüzyıl Çinlilerin öz-kavrayışlarında engin bir değişime tanıklık etti. İmparatorluk yüzyıllar boyu *tianxia* olarak anılmıştı – edebi ve şiirsel olarak 'herkes cennet göğünün altında' şeklinde tercüme edilebilir bu. Bu, modernite öncesi Çinlilerin, kendilerinin sahip olmadığı toprakların ve halkların varlığını algılamadıkları anlamına gelmiyordu –bunun tamamen farkındaydılar– ancak imparatorluk önemli olan her şeyi içine almıştı ve sınırları her ne kadar sonsuzca esnek olmasa da değişkendi. (1689'da imzalanan Nerchinsk Anlaşması Çin ile Rusya arasında bugün mevcut olan sınırı çizmişti; açıkça, Qing Çin'i bir toprak bütünlüğü hissinden yoksun değildi.)

Batı emperyalizminin Çin'e ulaşması, ülkeyi ilk kez kendisini uluslararası *sistemin* bir parçası olarak düşünmeye zorladı. Avrupa siyasi düşüncesi Çin'e ulus-devlet fikrini getirdi ve birçok Çinli, eski Çin'in artık var olmadığı ve yenisinin de ulusların hiyerarşi düzeninde yerini koruması gerektiği gerçeğiyle karşı karşıya kaldı. Bu mücadele bugün bile sürdürülmektedir.

Ne var ki, modern Halk Cumhuriyeti tüm Çin'i ya da Çin'in kendi içindeki tüm dünyaları ihtiva etmiyor. Tayvan, Çin kültürünün ne olduğuna dair canlı ve demokratik bir vizyon, bir alternatif sunuyor; Hong Kong da öyle. Bunun yanı sıra, diyaspora Çinlileri var: Singapur gibi toplumları şekillendiren ve diğer tüm kıtalarda kendi halkından unsurların bulunduğu 'denizaşırı Çinliler'.

Çin yalnızca bir ülke değil, bir kıtadır. Kimisi paylaşılan, kimisi farklılıklar yaratan ve kimisi de çelişkili kimlikler dizisidir: modern, Konfüçyusçu, otoriter, demokratik, özgür ve kısıtlanmış. Hepsinden öte, çoğul bir isimdir Çin.

Genellikle, 'modern' kelimesi 'güncel' teriminin bir başka söylenişi gibidir – diğer bir deyişle, 'modern' Çin üzerine yapılan bir çalışma son yüzyılın tarihine atıfta bulunur. Bu kitap, yine de, 'modern' kelimesi için daha bariz bir tanım kullanacak, çünkü böylece günümüz Çin'inin karşılaşmaya devam ettiği daha önemli soruların kalbine inebilecek – ne tür bir toplum ve kültür olduğuna ve ne olmak istediğine dair sorular bunlar.

İlk olarak, 'modern' Çin'i düşün*memek* için belli başlı yollar var. Çin'in XIX. yüzyıldan bu yana nasıl değiştiğini tanımlamaya çalışırken, gerçekten, iki hayli geniş yorumdan birine takılıp kalmak mümkün.

İlk yorum, Mao'nun iktidarda olduğu ve Çin'in siyasi ve sosyal sistemini baştan aşağı değiştirmiş göründüğü bir kuşak öncesinde daha yaygındı. Bu argüman, Çin Komünist Partisi'nin 'Yeni Çin' (gerçi tırnaklar 'Yeni Çin' teriminin ne ilk ne de son kez kullanıldığını gösteriyor) retoriğini takip ediyordu: zalim sosyal hiyerarşiler, ayak bağlama, işkence ve yoksulluklar dünyası sayılan eski, 'feodal', 'geleneksel', ve 'yarı sömürgeci' Çin, daha eşitlikçi, endüstriyel ve adil bir Çin olmak için sonunda bir kenara süpürülüp atıldı.

XX. yüzyılda yaygınlaşan ancak 1949'dan sonra bir süre yasaklanan ikinci yorumsa bugün yeniden yaygın hale geldi. Bu iddia, Çin'in aslında değişmediği yönündedir. Mao ve Den Ziaoping (1980'lerin reformcu lideri) gibi figürler, kendi komünist ideolojilerini ve kitlesel seferberlik politikalarını kuşanmış olmalarına rağmen, aslında bir

çeşit 'imparator'dular. Bugün kırsal kesimde, geleneksel batıl inançlar, dinler (örneğin, Falun Gong kültü parti tarafından yasaklandı) ve hiyerarşiler tıpkı yüzyıllar boyunca yaptıkları gibi hüküm sürüyor. Genel itibarıyla, Çin, Konfüçyusçu, görünürde komünist bir etiketle damgalanmış, hiyerarşik bir toplum olarak kalmıştır.

Bu görüşler yanlıştır. Çin son derece modern bir toplumdur; ancak bu modernliğin ifade biçimi modernlik öncesi ('geleneksel' kelimesine tercih edilen bir terim) geçmişinin mirasıyla silinemeyecek biçimde şekillenmiştir. Modernite öncesi geçmiş her daim monolitik ya da statik değildi: Çin, bürokrasi, bilim ve teknolojisini geliştirerek (barutun bulunması, saatin ve pusulanın icat edilmesi), (yaklaşık 1000 yılından bu yana) yüksek derecede ticarileştirilmiş ekonomisi ve katışık dinsel kültürüyle yüzyıllar boyunca sınırsız derecede değişti.

Avrupa'da ve Çin'de 1000'den 1800'lü yıllara kadar yaşanan gelişmelerdeki benzerlikler, imparatorluk dönemi Çin'indeki ve erken dönem modern Avrupa'daki ilkelerin ve zihniyet yapısının birbirinden oldukça farklı olduğu gerçeğini gizlememelidir. Batı dünyasında modernitenin gelişmesi, toplumun örgütlenmesine dair bugün bile birçoğu halen güçlü olan bir dizi iddiayla desteklenmişti. Anafikri insan ilişkilerindeki itici güç olarak 'ilerleme' oluşturuyordu. Descartes ve Hegel gibi filozoflar, moderniteye, dünyanın belirli bir yönde hareket ettiğini, bunun da olumlu bir yön olduğunu ileri süren ve evrende her şeyin bir amacı olduğunu söyleyen bir teleoloji ve akılsallık atfettiler. İlerlemeyi destekleyen birkaç unsur vardı. Bunlardan bir tanesi dinamik değişimin kendi doğruları içinde iyi oldu-

ğu yönündeki fikirdi: modern öncesi toplumlarda değişim güçleri çokluk yıkıcı olarak görülüyordu, ancak modern zihniyet yapısı değişime kucak açtı. Özellikle ekonomik büyüme ve sonrasında endüstriyel gelişme yoluyla ilerlemeyi kabullenmek ve onun için duyulan coşku, modern bir toplumun gelişimi için elzem hale geldi. Özellikle XVIII. yüzyıl Aydınlanma çağının biçimlenmesinde rasyonellik, öngörülebilir ve bilimsel yollarla seçim yapabilme ve karar verme yetisi modern bir toplum düzeni için hayati öneme sahip oldu.

Modernlik aynı zamanda toplum bireylerinin kendileri hakkındaki düşünce biçimlerini de değiştirdi. Toplum sekülerleşmişti: modernlik dine karşı gerekmedikçe saldırgan değildi, ancak din toplumun içine nüfuz etmek yerine belirli bir bölgeye hapsedilmişti. Düşünme yetisine sahip birey artık modern dünyanın merkezindeydi. Aynı zamanda, geleneksel bağlar kopmuştu; modern toplumlar, eski feodal hiyerarşik düzenleri ve tutsaklığı savunmuyordu, daha doğrusu, bunları eşitlik ya da her ne pahasına olursa olsun hiyerarşik olmayan örnek bir toplum için ortadan kaldırdı.

Her şeyden öte, toplumlar büyük ölçüde moderndi, çünkü kendilerini öyle algılıyorlardı: öz-farkındalık ('aydınlanma'), çağdaşlığın ve ulusçuluk gibi ondan türeyen kimliklerin merkezini oluşturuyordu. Bu durum, bilhassa Batı'nın kendi 'modern' değerleriyle dünyanın diğer yerlerinde yaşayan halkların değerleri arasında kesin bir ayrım yapmasına neden oldu. Örneğin, Çin, Batı'nın burada kayda değer bir etkiye sahip olmasından çok önce, binlerce yıldan fazla bir zamandır modern varsayımları paylaşan birçok özelliğe sahipti. Çin, İS X. yüzyıldan itibaren,

Avrupa'nın birçok yerinde bu iş hâlâ dini hükümler ve kaba kuvvet tarafından görülürken, bürokrasi tabakasını seçmek için oldukça rasyonel ve düzenli bir yol olan sınav sistemini uyguladı. Çin, aynı zamanda, gündelik geçim amaçlı tarımın yerini alan ticari tarım ürünleri üreterek entegre ve güçlü bir ticari ekonomi geliştirmeye başladı. 'Modernlik'e dair birçok unsurun Çin'de Avrupa'da olduğundan daha görünür olduğu aşikârdır.

Avrupa'da modern düşüncenin ortaya çıkışının ve inşasının diğer toplumlardakinden tamamen farklı olduğu yönündeki fikre sahip çıkmak, modern düşüncenin en güçlü unsurları arasındaydı. Bu durum, kısmen Batı Avrupa ile diğer toplumların politikaları arasında derin bir ayrım yapmak arzusundan kaynaklanıyordu, özellikle de emperyalist ideolojinin önemli olmaya başladığı XIX. yüzyılda. Yine de, birçok açıdan çağdaşlığa yapılan atıflar –bilhassa bireysel farkındalık ve onunla bağlantılı hiyerarşi karşıtlığı algısı– doğumun ve yeniden doğumun çok önemli olduğu varoluş öncesi bir dini gelenekten alınmıştı. Hıristiyanlık açıkça bu anlayışın kaynaklarından biriyken (klasik modernliğin temelini oluşturan ilerleme teleolojisi için kültürel zemini de hazırlayarak), aydınlanma ve bireysel farkındalık fikirleri Budist düşüncenin bir parçası olarak çok daha önce ortaya çıktı ve sonraki yüzyıllarda bu düşünce tarzı İslam dininde başka bir açıdan geliştirildi. Modernliğe dair Avrupa-merkezli bu güçlü anlayış bu çapraz kültürel köklerin varlığını kabul etmekte oldukça zorlandı, ancak onlar yine de varlıklarını sürdürüyor.

XIX. yüzyılın ortalarından önce, Çin, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Avrupa'daki elitlerin belli bazı ilkele-

rini paylaşmadı. Çin, aynı dönemde hiyerarşiyi ortadan kaldıran güçlü siyasi hareketler geliştirmedi: Konfüçyus'un dünyasında 'dünyanın dört bir yanındaki insanlar' 'kardeş' olabilirdi, ancak 'herkes' eşit değildi. Her ne kadar 'centilmen' ya da 'bilge' olmak için kişisel gelişim bağlamında açık bir düşünceye sahip olunsa da, Çinli düşünürler, kolektif olmaktan ziyade bireyselleş(tiril)miş kendiliğe olumlu bir vurgu yapmadı. Ne de genel itibarıyla ileriye yönelik gelişmeler teleoloji fikrinde dünyaya bakış açısının merkezi haline getirildi: daha doğrusu, tarih, Zhou'nun yitirilmiş altın çağının ve eskilerin yöntemlerinin yeniden kazanılması için bir girişimdi. Yenilikleri ve kendi hakikati içinde dinamik değişimi övmek yerine, modernite öncesi Çin, geçmiş emsallerin ve düzenin önemini vurgularken, yüksek derecede sofistike teknolojiyi ve devlet yönetimini geliştirdi. İktisadi kalkınma konusunda Konfüçyusçu düşüncenin ticareti bütünüyle reddettiğini söylemek abartılı olsa da (Ming ve Qing ticaret fikriyle devlet arasında oldukça rahatlatıcı bir düzenleme sağlamıştı), maddi anlamda iktisadi kalkınma kavramı, kendi doğrularını savunan modernite öncesi Çin algısında, Avrupa'da ortaya çıkan modernite benzeri ruh halinde olduğu kadar merkezi değildi.

Bu varsayımlar, modern dönemdeki Çin'in deneyiminde kayda değer bir farklılığa işaret ediyor. En azından XX. yüzyılın başlarından bu yana, Çin hükümetleri ve elit düşünürler, çağdaş fikirleri Çin'e empoze etmeye çalışan Batı ve Japon emperyalizmine şiddetle karşı çıkarken bile, modernliğin birçok ilkelerini kabul ettiler. İleriki bölümlerde göreceğimiz üzere (Bölüm 2 ve 3), XX. yüzyılda Çin'de

hüküm süren Komünist ve Ulusalcı hükümetler, Çin'in geleceğe doğru ilerlediğini, ülkeyi oraya taşımak için yeni, dinamik bir kültüre ihtiyaç duyulduğunu, hiyerarşilerin korunması değil, yıkılması gerektiğini ve düzeni sağlamak önemliyse de Çin'i zengin ve güçlü kılmak için iktisadi gelişimin tek yol olduğunu söylediler. Bilhassa, Çinli liderler, XX. yüzyıl başlarında Hindistan ve Japonya'daki çağdaşlarına göre, ilkelerinde tümüyle ve tavizsizce daha moderndiler: 3. Bölüm'de de bahsedildiği gibi, 1910'lardaki 'Dört Mayıs Hareketi', Çin'in Konfüçyusçu geçmişini reddetmek konusunda, Hindistan'da Gandi benzeri figürlerin bu toplumun geçmişini reddetmek konusunda duyduklarından daha fazla istek duyuyordu.

Fakat, bu modernlik arayışında gelgeç nitelikli bir unsur da var. Modernlik değişmeye devam ediyor ve Çinlilerin bu konudaki anlayışları da değişiyor: Geç Qing döneminde Batı teknolojisini uyarlama arayışındaki 'zinde kuvvetler'in modernliği, ne 1910'larda 'yeni kültürü' ilan eden radikallerinkiyle, ne de asıl hedefleri Çin devleti ve halkı için istikrarlı, modern bir kimlik sağlamak olan Milliyetçiler ve Komünistlerinkiyle aynı. Bugün bile, modern Çin'in neye benzediği sorusu halen değişkendir. Aynı zamanda, Çin'in bu taze gücü, kendi modernite modelinin kimi özelliklerini terimin daha yaygın, küresel tanımına katmak için her zamankinden çok daha iyi bir konumda olduğu anlamına geliyor.

Birkaç istisna dışında, XX. yüzyılda Çin'in geleceği için rekabet eden tüm çatışan gruplar 'modern'di, yalnızca 'yeni' olan anlamında değil, ama geçmişin Konfüçyusçu normlarını reddetmeleri ya da uyarlamaları ve dışarıdan

edinilen ama birbirlerine zıt gibi görünen terimler yerine, 'Çinliler' ile 'modern' terimlerini bağdaşık hale getirmek için uyarlanan bir dizi yeni normu benimsemeleriyle de moderndi. Her ne kadar kendi retoriklerini sayısız kez ihlal etseler de, XX. ve XXI. yüzyıldaki Çinli yöneticiler, eşit, öz-farkındalığa sahip vatandaş duruşuyla bir ulus-devlet yaratma arayışı içine girdiler. Bu son derece modern bir amaçtı. Kitabın bundan sonraki bölümü bunu elde etmekte ne derece başarılı olduklarını değerlendirecek.

ESKİ DÜZEN VE YENİSİ

Genellikle, Çinli modernizatörler tarafından XX. yüzyılda ortaya atılan, Çin'in geçmişine dair tipik tanımlama, son dönem Çin İmparatorluğu'nun durağan, tutucu, Konfüçyusçu düşünce tarafından gelişmesi ketlenen yozlaşmış ve 'feodal' bir kargaşa olduğu yönündeydi. Yine de, imparatorluk döneminde Çin devleti, bir yandan düzen ve hiyerarşi fikirleriyle desteklenirken, diğer yandan toplumun farklı grupları arasındaki karşılıklı yükümlülükler tarafından güdülenmiş, –her ne kadar XX. yüzyıl başlarında birçok önemli açıdan çöktüyse de– sürekli değişen ve oldukça dinamik bir siyasi ve sosyal kültürün yükselmesini sağladı.

Ancak, milliyetçilik ve sosyal Darwinizm gibi kavramların ülkelerinin dış dünyaya karşı savunmasız olduğunu düşünen bir jenerasyon üzerinde oldukça etkili olduğu XIX. yüzyıl sonlarındaki Afyon Savaşları'nın ardından, Batı'nın siyasi etkisi Çin'i büyük ölçüde değiştirdi. Japonya aynı zamanda yeni modern düşünce tarzlarının ithal edil-

diği bir mecra haline geldi. 1968 yılında, Japonya'yı sadece birkaç onyıl içinde savaşçı aristokrasi tarafından yönetilen feodal bir devletten modernleşen bir sanayi imparatorluğuna dönüştüren, Meiji Restorasyonu olarak bilinen devrim başladı. Qing Hanedanlığı'nın son günlerindeki tartışmayı ateşleyen tüm bu modern siyasi kavramlar arasında anayasa, parlamenter hükümetler, teba yerine vatandaşlık ve Çin'i uluslararası ulus-devlet sistemine yeniden yönlendirecek fikirler vardı. Hanedanlığın düşmesine rağmen, bu kavramlar XX. yüzyılda tüm siyasi tartışmaları şekillendirebilirdi ve bugün bile gerçekten oldukça önemli bir yere sahipler.

XX. yüzyıl başları Çin'de büyük siyasi bunalımların olduğu bir dönemdi, ancak bu dönem aynı zamanda toplumun her kesimi için hayal bile edilemeyen yeni ufuklar açtı: fabrikada çalışmaya başlayan köylü kızlar, eylemci komünist çiftçiler ve Japonya, Avrupa ve Amerika hakkında ilk elden bilgi edinen orta sınıf öğrenciler. İmparatorluk sistemi 1911 Devrimi'nde çökmüş ve yeni bir cumhuriyet kurulmuştu. Her ne kadar Konfüçyusçu etkiler ve önyargılar günlük hayatı şekillendirmeye devam ettiyse de, dönemin siyasi atmosferi diğer konulara ek olarak milliyetçilik, sosyalizm ve feminizm üzerinde şiddetli tartışmalara neden oldu. Deneyimli milliyetçi lider Sun Yatsen'in halefi Chiang Kaishek liderliğindeki milliyetçileri başa getiren 1926-8'deki Kuzey Seferi'nden sonra bile, iç savaş ve Çin'deki imparatorluk güçlerinin hakimiyeti katılımcı siyasetin önünü kesti. Bu bölüm, modern kitle siyasetine doğru yapılan bu uzun yolculuğun ilk aşamasını anahatlarıyla anlatacak.

İngiliz İç Savaşı ve Amerikan ve Fransız devrimlerinin, Batı hükümetlerinin kendi halklarıyla aralarındaki ilişki üzerinde önemli bir etkisi oldu. Bu sistemlerin modernleşebilmeleri belli başlı bazı ilkelere dayanıyordu: hükümet halkın temsilcisi olmalıydı ve halklar kendi hükümetlerini seçmek konusunda doğuştan haklara sahiptiler; hükümet rasyonel biçimde ve herkesin çıkarı doğrultusunda hareket etmeliydi; vatandaşlık, ulusal bir yapıya üyelik eşitlik temelleri üzerinde sağlanmalıydı ve akıldışı, keyfi ya da diğer dünyevi kaynakların doğurduğu bir hiyerarşi tarafından ele geçirilmemeliydi.

Genellikle, Çin gibi Avrupalı olmayan toplumların bu ilkelerin –eğer varsa bile– çok azını paylaştıkları varsayılır. Kuşkusuz, bunlardan bazıları Konfüçyusçu ilkelerle çatışıyor ancak, göreceğimiz üzere, insanların nasıl eşit bir şekilde yönetilebileceği birçok siyasi tartışmada oldukça kritik bir konuydu. İmparatorlar ve yetkililerinin devletin nasıl tecelli edeceği hususundaki varsayımlarının merkezinde Konfüçyusçu düşünce yatıyordu. Bu düşüncelerde hiyerarşi var olmakla kalmıyordu, aynı zamanda elzemdi de: siyasi teşkilat ailenin mecazi bir uzantısıydı; tıpkı oğulların babalarına, karıların kocalarına itaat etmeleri gerektiği gibi tebaanın da yöneticilere itaat etmesi gerekiyordu. İnsanlar, bireyler ya da kitlesel bir örgütlenme olarak, doğuştan edinilen haklardan mahrumdu.

Ancak, Çin yönetiminin keyfi, akıldışı ya da despotik olduğunu düşünmek yanlış olur. İyi bir yönetici Konfüç-

yusçu bir dünyada istediğini yapabilecek kadar bile özgür değildi. İnsanlar onun sorumluluğundaydı ve onlara karşı zalimce ya da haksız bir davranış 'cennetin hamiliğini' kaybetmesine neden olurdu. Konfüçyus ve onun geleneğini takip eden Mencius gibi filozoflar, insanların refahına katkıda bulunmanın tüm liderlerin birincil görevi olduğuna vurgu yaptılar. İmparatorluk Çin'indeki büyük hanedanlıklar refah konusuna büyük önem verdiler; örneğin, taşkınların ekinlere zarar verdiği bölgelerde vergi yüklerinin kaldırılması ve zor zamanlarda yiyecek rezervlerini dağıtabilmek için (her zaman başarılı olmasa da) 'tahıl ambarlarının daima dolu' tutulmaya çalışılması gibi. Hükümet öncelikli olarak düzenin sağlanmasıyla ilgiliydi, ancak bunun yapılabilmesi için yasaların adilce ve eşit uygulandığını insanların da hissetmeleri gerektiği açıkça ortadaydı. Çalkantılı dönemlerde sistem bozulmuş ve işlevsiz hale gelmişti, ancak XVIII. yüzyıldaki gibi güven ve refah dönemlerinde sistem dünyanın en başarılı imparatorluklarından biri oldu.

Chen Hongmou (1696-1771), XVIII. yüzyılda, Çin'in barış ve refah dolu olduğu bir dönemde, halkının iyiliğini düşünen, iyi yönetilen bir imparatorluğun birincil örneği olan Yüce Qing'de devlet idaresinin en bilinen yönetici ve düşünürlerinden biriydi. Chen'in yazılarındaki varsayım ve çelişkiler, Konfüçyusçu prensibin ve yönetime ilişkin gerçeklerin, her ne kadar daima tutarlı olmasa da, açıkça etkin bir hükümet tarzı oluşturduğunu gösteriyor (bu çelişkiler Batılı hükümetlerin tavizlerinden çok farklı değil). Aynı zamanda, Chen ve onun Qing bürokrasisindeki çağdaşları geleneksel Çin ataerkil yönetim düzenine

bağlılıklarını gösterdiler, Chen ayrıca 'tanrısal erdemin' (tianliang) tüm insanlarda, hatta 'küçük burjuvalarda', alt düzey (yerel yönetim ofislerindeki) hükümet dairesi kâtiplerinde, hatta etnik olarak Han Çinlisi olmayanlarda dahi bulunduğunu ifade etmişti. Chen ve çağdaşları sosyal hareketliliği ve (kadınların okur-yazarlığını da içeren) popüler eğitimi olduğu kadar ticari girişimleri de teşvik eden kent politikaları yürüttüler ki bunlar Konfüçyusçu düşünce tarzıyla bağdaşmıyordu, ancak Chen bunları temiz ve düzenli bir toplum için gerekli normların ihlal edilmediği gerekçesiyle savundu.

Qing döneminin en bilinen düşünürlerinden biri olan Wei Yuan (1794-1856), büyük ölçüde siyasi katılımın doğası üzerine düşündü. Qing Hanedanlığı'na sadık olmasına rağmen, hanedanlığın denizaşırı bir tehlikeyle karşılaşması durumunda yönetimde reform yapması gerektiğini sert bir dille savunmuştu. Her ne kadar sıradan halkın kendi kurduğu yönetimde yer alması gerektiğini bir nebze olsun savunmamış olsa da, iktidardakilerin argümanlarının sayı ve kapsam açısından kısıtlanması sonucunda ortaya çıkabilecek siyasi kısırlaşma tehlikesini pek çok kez kaleme aldı: "Tamamen doğru olan tek bir doktrin ve tamamen iyi olan tek bir insan bile yoktur." Wei, iktidardaki kişiye birbiriyle rekabet halindeki fikirler arasında seçim yapma imkânı tanıyan bir düşünce rekabetini savundu ve 1826'da 'Devlet Yönetimi Üzerine Seçilmiş Makaleler' başlıklı kitabını yayımlayarak bu tartışmaya katıldı. Ancak, Wei Yuan, devletin rolünün azaltılması için değil, güçlenmesi için siyasi katılımın genişlemesini istemedi.

XVIII. yüzyıl Çin için büyük ölçüde başarılı bir yüzyıl olduysa da, XIX. yüzyıl Qing Hanedanlığı'nın bir dizi iç ve dış krizle parçalandığına tanık oldu. Çöküşü tetikleyen en belirgin sebep, ticari taleplerine Çin'in açık olmasını isteyen Batılı emperyal güçlerin gelişiydi. Ancak, Batı etkisi tek başına Qing Hanedanlığı'nı çökertmeye yeterli değildi. İçerideki en ağır gerginlik ve sıkıntılar, birbirlerinden beslenen bir dizi kriz olarak, Batı emperyalizminin görünürdeki münferit etkileri biçiminde kendini gösterdi.

İçeride Qing İmparatorluğu'nun hızlı genişlemesi bazı sorunlara neden oldu, çünkü bürokrasi yeni sorumluluklara karşılık verecek kadar büyümemişti. Verginin toplanması daha güçleşti ve yolsuzluk arttı. 1600 ve 1800 yılları arasında nüfus ikiye katlanarak 350 milyona ulaştı; fakir ve tatminsiz insanların sayısı da arttı. Batı'nın Çin'i işgal etmesi bir tarafa bırakılırsa, Qing'in son evrelerine bakıldığında, Çin'in önceki hanedanlıklarını da aynı akıbete sürükleyen emperyal aşırı yayılma görülebilir.

Bununla birlikte, Avrupa emperyalizminin gelişi önceki hanedanlıklardan bağımsız bir etkiye sahipti. İngilizler tarafından Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulması Bengal'de üretilen yüksek miktardaki afyonun artık bir pazara ihtiyacı olduğu anlamına geliyordu. Çin hükümeti, bir kısım tartışmalardan sonra, popülerliği ve bağımlılık yaratıcı özelliği nedeniyle alarm veren afyon satışını Çin'in sınırları içerisinde yasakladı. Asya'daki bu imparatorlukla yeni yeni ilgilenmeye başlayan İngiliz hükümeti, bu yasağı (ve Kanton Limanı'nda bulunan İngiliz bandrollü afyonun

imha edilmesini) bir provokasyon olarak algıladı. 1839-42 yılları arasında meydana gelen ilk Afyon Savaşı, Qing hükümetinin yenilgisine tanıklık etti; onu yabancılarla yapılmış, baskı altında imza edilen ve uzun bir listeden ibaret antlaşmaları kabul etmeye zorladı. Bu durum, Çin halkı tarafından yıllarca bir 'haksızlık' olarak hatırlandı. XIX. yüzyıl ortaları ile XX. yüzyıl ortaları arasında, Çin hükümetleri kendi topraklarını kontrol etmek konusunda hiçbir zaman bir bütünlük sağlayamadı. Antlaşma hakları çerçevesinde, yabancılar, 'bölge kanunları dışında' (yani, Çin yasalarına tabi değillerdi) haklara sahiplerdi; yabancıların yeni ticari haklara sahip olduğu bir dizi 'antlaşma limanları' inşa edilmişti (ve Hong Kong gibi bazı bölgeler tamamen sömürgeleştirilmişti); yeni ve yıkıcı etkilere, bilhassa Hıristiyan misyonerlere ilk kez Çin'in çevresinde izin verilmesi zorunlu kılınmıştı. Qing yöneticileri, kendi yeni ve zayıf konumları elverdiğince, Çin'deki yabancı varlığını minimize etmeye çalışarak, onlara karşı düşmanca tavır almaya devam ettiler. Çin'deki sıradan halk, beraberlerinde silahla mı yoksa İncil'le mi gelmiş olduklarına bakmaksızın, yabancıların gelişine çok az ilgi gösterdi.

Yabancı varlığı çoğu kez beklenmedik sonuçlar doğurdu. Bunlar arasında en kayda değer olanı, 1851-64 yılları arasında gerçekleşen Taiping Savaşı'ydı. Misyonerlerden etkilenen, Guangdong'lu, devlet memurluğu sınavında başarısız olan Hong Xiuquan adındaki bir aday, kendisinin İsa'nın erkek kardeşi olduğunu ve Qing Hanedanlığı'ndaki Mançu kökenli 'şeytanların' iktidarını sona erdirmek için Hıristiyan misyonuna önderlik etmek adına geldiğini ilan etti. Tanrı'ya Tapanlar Cemiyeti fakirleşen

güneyde yayılmaya devam ederek bir anda on binlerce mürit topladı. Hong, Taiping Tianguo'yu (Tanrısal Büyük Barış Krallığı) kurduğunu ve ordusunun Çin'e yayıldığını belirtti. 1860'ların başlarında Taiping, Qing toprakları içinde, başkenti Çin'in kültürel merkezi Nanjing'de olan, fiilen ayrı bir devletti. Rejim görünürde Hıristiyandı ancak bu girişim Hong'un yarı-kutsal konumunun tanınmasını gerektiriyordu ve Taiping kuralları sert ve zorlayıcıydı. Ancak, rejim, başkent Nanjing'i de kapsayarak Orta Çin'in büyük bölümünü yaklaşık sekiz yıl boyunca elinde tutma başarısını gösterdi. Bir süre için Taiping, Qing hanedanını çökertebilecekmiş gibi göründü. Karl Marx, 1853 yılında bir New York gazetesine yazdığı gibi, bu yöredeki ve art-alanındaki artçı şoklara ilişkin kesinlikle bir umut taşıyordu: "Çin devrimi, bu kıvılcımı mayınla dolu mevcut endüstriyel sisteme taşıyacak ve uzun zamandır hazırlanan genel krizin patlamasına yol açacak." Sonunda, yerel orduların Zeng Guofan gibi sadık generaller tarafından yeniden eğitilmesi ve Taiping hareketindeki gerginlik isyanı sonlardırdı, ancak isyan belki de tarihin en kanlı iç savaşında sayısız insanın ölmesinden önce sona ermedi: günümüze ait beyanlar sadece Nanjing'deki son muharebede yüz bin insanın öldüğünü öne sürüyor.

Bunu takip eden yıllarda, Qing'i, uygulamalarında reform yapma çabası içinde görürüz; 1860'lardaki 'ulusal güçlenme' hareketi, Batı çizgisindeki teçhizat ve ordu teknolojisi üretiminde kayda değer girişimler içeriyordu. Ancak sömürgeci istilalar devam etti ve 'ulusal güçlenme' girişimleri 1894-5 yıllarındaki Çin-Japon Savaşı esnasında şiddetli biçimde geriledi. Kore'deki iktidarı ele geçirmek

için Çin ve Japonya (Japonya artık yeni bir emperyal güçtü) arasında çıkan savaş yeni Qing donanmasının utanç verici yenilgisiyle sonuçlandı ve kayıp sadece Çin'in Kore'deki varlığı değil, aynı zamanda Tayvan'ın ilk resmi sömürge olarak Japonya'nın eline geçmesiydi.

En az Çin'de yazılanlar kadar önemli olan genel tarihin büyük kısmı, Qing yönetiminin son yıllarını, yeni ve saldırgan bir dünyaya uyum sağlamayı reddeden yoz hanedanlığın sonunda devrildiğini varsayarak büyük ölçüde hor görür. Yıllarca Marksist Çinli tarihçiler bu dönemin 'feodal' olduğunu düşündü ve devrilmesinin de sonunda ÇKP yönetiminde öncü olacak yeni 'modern' çağ için gereken sahneyi inşa ettiğini söylediler. Bu sebeple, Mao iktidarından önce Çin'deki her şeyi 'feodal' ya da bir tür başarısız modernlik olarak tasvir etmek gerekliydi. Ancak, modernlik yolundaki kayda değer adımların Qing Hanedanlığı'nın son dönemlerinde atıldığı artık aşikârdı.

Bunun bir nedeni de, ortada reformların nasıl yürütüleceğine dair güçlü bir Asyalı örneğin var olmasıydı. Denizin öte tarafındaki bir ada ülkesi, tıpkı günümüz Çinlilerinin zihninde salınıp durduğu gibi, Çinlilerin zihninde bir yüzyıl boyunca hem tehlike yüklü bir tehdit hem de modern bir kılavuz olarak kalacaktı. Çinlilere ilham veren ve onları ürküten olayların devamında 1868'deki Meiji Restorasyonu geldi. Japonya üzerindeki tüm zamanların en büyük yabancı tehdidinden endişe duyan bir grup Japon aristokrat, yıllardan beri imparatora vekillik eden Shogun sistemini devirdi. Onun yerine, imparatoru yeni hükümdarlık unvanı olan 'Meiji' (akıllı yönetim) adı altında yeniden tahta oturttular. Bu aristokratlar, Japonya'yı korumanın tek yo-

lunun tam bir modernizasyon programına kucak açmak olduğuna hükmetti. Qing mahkemesindeki muhafazakârlar gibi çok küçük bir belirsizlik yaşadılar. Bu hızlı değişimle, Japonya, elit samuray savaşçıları kültürünün yerine askere kayıt yaptıran vatandaşlardan oluşmuş orduyu yarattı; ülkeye kendisini ulus-devlet olarak inşa eden bir anayasa sunulmuş ve –her ne kadar yalnızca erkeklerle sınırlandırılmış ayrıcalıklar tanınsa da– parlamenter sistem kurulmuştu. Modernizasyon, Japonya'nın geçmişinin yasaklanması anlamına gelmiyordu, ancak geleneksel halk dini olan Shinto, ulusu daha ruhani bir şekilde besleyecek şekilde resmileştirilerek Devlet-Shinto'su olarak yeniden düzenlenmişti. Meiji Japonyası aynı zamanda ekonomiyle de yoğun bir şekilde ilgilendi. Nihai sonuçlar ortadaydı. XX. yüzyılın ilk on yılından itibaren Japonya'nın 528 ticaret gemisi, 40 bin millik demiryolu, ve yıllık 5 milyon tonun üzerinde üretim yapan kömür madeni vardı. Çinlilerin her zaman 'küçük kardeş' olarak gördüğü bir ülkedeki bu hızlı değişiklikler Çinli reformculara bir az olsun farkındalık kazandırdı.

Yoğun olarak Japon modelini izleyen reform bağlamında sunulmuş en çarpıcı teklif, siyasi düşünür Kang Youwei'nin de (1858-1927) aralarında bulunduğu reformcular tarafından 1898 yılında öne sürülen programdı. Kang, 'ulusal güçlenme'ye dayanan Çin modernizminin bir önceki vizyonunun başarız olduğu kanısından yola çıkmıştı, çünkü amaçları bakımından yeterince kapsamlı değildi. Kang, imparatora daha fazla köklü reforma ihtiyaç duyulduğunu birbiriyle çelişen iki durum örneği sunarak anlattı: Reformları başarıyla gerçekleştiren Japonya ve

çokça başarısızlığa uğrayan Polonya. Bahsi geçen ikinci ülke 1795 yılında komşuları tarafından yutulmuş ve haritadan silinmişti. Reformlar yalnızca tepeden idare edilmiyordu. Değişim döneminde ortaya çıkan olgular arasında halka tanınan haklar, yeni gelişen siyasi gazeteler ve bugün bile Çin'deki en prestijli eğitim kurumu olarak ayakta duran Pekin Üniversitesi'nin inşa edilmesi yönündeki talepleriyle altdüzey Çinli elitlerin katılımı yer alıyordu. Reformcular aynı zamanda kadınların konumlarının değişmesini de güçlü bir şekilde savundular. Ne var ki, 1898 Eylül'ünde reformlar aniden durdurulmuştu ve bir darbeden korkan İmparatoriçe Cixi ev hapsindeki imparatorun yerine geçmiş ve öncü değişim savunucularından bazılarını idam ettirmişti.

Cixi, iki yıl sonra Qing'in kaderinin çizilmesine yardım eden bir karar verdi. 1900 yılında Kuzey Çin ecinnilerin cirit attığı bir yerdi ve 'Boxer'lar olarak bilinen gizemli bir grup isyancı köylü tarafından yapılan insanüstü büyülerin söylentileriyle çalkalanıyordu. Taiping'in aksine, Boxer'lar hanedana karşı değillerdi. Daha doğrusu, Çin'i içeriden yıktığını düşündükleri etkileri ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı: yabancılar ve Hıristiyanlığa geçen Çinliler. 1900 yılı yazında, Çin, Boxer'ların bu gruplara karşı düzenlediği saldırılarla sarsıldı. Kaçınılmaz olarak, hanedanlık, Haziran ayında Boxer'ları 'erdemli insanlar' diye yeniden tanımlayarak onları desteklediğini açıkladı. Sonuçta, yabancılardan oluşan çok-uluslu bir ordu Çin'e yöneldi ve isyanı bastırdı. Sömürgeci güçler Qing'den tazminat talebinde bulundu: Boxer'lar da dahil olmak üzere yetkililerin infaz edilmesi ve 39 yıl içinde ödenmesi gereken 450 milyon tael (333 milyon Amerikan doları). Boxer İsyanı,

Mao'nun zaferine kadar geçen sürede, Çin hükümetinin son kez yabancıların Çin topraklarından kovulması için ciddi bir girişimde bulunduğunu ortaya koydu. Mao'nun aksine, Qing, yarım yüzyıl sonra başarısız oldu.

Bu başarısızlık ve hanedanlığa getirdiği ağır mali yük ve siyasi utanç, Qing'in birçok şeyi göze alarak modernizasyondaki en tek taraflı girişime yeltenmesine neden oldu: modernizasyonun Çin bağlamında ne anlama geldiğinin yeniden yorumlanması. 1902 yılında, Xinzheng (yeni hükümet) reformları uygulanmıştı – bu, 1910 yılında yazılan kitabın ilk bölümünün başlığı olan 'yeni Çin'di. Bu, Çin siyaseti ve toplumu için kayda değer ve kapsamlı bir değişim dizisiydi. Birçok açıdan, yalnızca dört sene evvelki başarısız 1898 reformlarını yineledi, ancak bu ara dönem, Qing'in yabancı etkisinden kurtulmak için Boxer'lara destek vermek adına ilk ve son kez girişimde bulunduğuna tanıklık etti.

Günümüzde Çin'de neredeyse unutulan bu reform dizisi oldukça ilerici görünür, hatta bugünün standartlarına bile aykırıdır. 1900-10 yılları arasında, seçilmiş bir ulusal meclis vaat edilerek, seçimlerin 1912-14 yıllarında alt-yerel düzeyde yapılması teklif edilmişti. Seçimler 1911 Cumhuriyet Devrimi nedeniyle hiç yapılamadı, ancak şimdi geçmişe bakıp Qing döneminde Çin'in anayasal monarşiye dönüştüğü alternatif bir dünya hayal etmek mümkün, tıpkı güneybatı komşusu Siam'da (Tayland) 1932'de olduğu gibi. Mevcut en yakın örnek Japonya'ydı ve bu dönemde gerçekleştirilen –örneğin– eğitim ve teknoloji alanlarındaki ve polis ve ordudaki pek çok kayda değer reform, çoğunlukla Japonları kendilerine örnek alan Çinliler tarafından şekillendirilmişti.

Seçimler (Batı'da gerçekleşen çoğu seçim gibi) itibar sahibi eğitimli erkeklerle (kadınları içermiyordu) sınırlıydı, ancak toplumun hangi kesimi söz konusu olursa olsun, bu tür hakların verilmesi Qing'in son yıllarında toplumun ne kadar değiştiğini gösteriyor. Şangay yakınlarında küçük bir kent olan Nantong'da fabrikalar kuran Zhang Jian gibi figürler yeni ticari orta-sınıfın tipik karakterleri olmaya başlamışlardı ve hanedanlık bu tür grupların çıkarlarını savunmak adına ticaret odası gibi oluşumların kurulmasını aktif bir şekilde destekliyordu.

Reformlardaki en belirgin kültürel değişim, Çin bürokrasisinde yer alabilmek için Konfüçyusçu eserler merkezinde yapılan neredeyse 1000 yıllık geleneksel sınavların ortadan kaldırılmasıyla 1905 yılında yaşandı. Bu reform ilk uygulandığında, giriş sınavının nesnel, akılcı standartları, sistemi, ülkeyi kimin yöneteceğine dair dünyanın geri kalanı tarafından sunulabilecek herhangi bir öneriden daha cezbedici kıldı; ancak, XX. yüzyıl başlarından itibaren sistem çok katı bir hal aldı ve adayların yazmakla yükümlü olduğu kompozisyonun standart formu 'sekiz-aşamalı metin' birçok reformcu için gerilik ve muhafazakârlıkla eşanlamlı hale geldi. 1905 yılında, hanedanlık bu sistemin yerine bilim ve dil gibi alternatif sınavlar koydu.

Kısacası, Qing yönetiminin son döneminde önemli reformlar yapıldı. Her şeye rağmen, dönemin Japon İmparatorluğu'nun aksine, hanedanlık yine de çöktü. Peki, hanedanlık yalnızca bozulmuş bir kabuk idiyse ve reformları gerçekleştirmek için gerçek bir potansiyele sahiptiyse neden çöktü?

Bu fotoğraf 1930'lara tarihlenir; ancak hükümete ilişkin büyük r hayal kırıklığı yaratan kıtlık Çin'i XIX. yüzyılın ortalarından itiıren sık sık vurdu.

Öncelikle, Qing'in son döneminde ortaya çıkan ekonoıik kriz gerçek bir krizdi ve bilhassa tarımsal üretimde soınlar vardı. Tarihçiler bu durumun kökenini XVIII. yüzyıl ›nlarına tarihler. Bu da şu anlama gelir: yabancı istilalar ırumu kötüleştirdi, ancak krizin sebebi değildi. Ayrıca, ıbancı güçlere elverişli gümrük vergisi oranlarının uygunması, Çin'in iç pazardaki ya da ihracat alanındaki üretim ıpasitesinin rekabet gücüne ket vurulduğu anlamına geyordu. Sömürgeciliğin etkisinin Çin'in gelişimine katkıda ılunduğu yönünde daha sonra ortaya atılan argümanlara ığmen, İngiliz ve Fransızlar yatırımlarını Çin ekonomisine ıtkıda bulunmak amacıyla değil, daha ziyade kendi em-

peryal ekonomilerini desteklemek amacıyla yapıyorlardı. (Yabancılar için haddinden fazla elverişli olan antlaşma şartlarını yeniden müzakere eden Japonya, çok daha küçük olan ekonomisinin aynı dönemde çok daha hızlı geliştiğini gördü.) Ayrıca, Qing 1900 yılında Boxer İsyanı'nı destekleyerek hiç de akıllıca olmayan bir tercih yapmıştı.

Boxer'ların yenilgisinin ardından, Qing Hanedanlığı, kısmen Xinzheng reformlarının başlatılmasına önayak olan mali külfete, yani yüklü miktarda tazminat ödemeye zorlandı. Vergi geliri, reformlara rağmen Qing Hanedanlığı'nın sonlarında öngörülemez olmaya devam etti ve büyük çaplı yolsuzluklarla zedelendi.

İkinci olarak, Taiping'den beri Çin'deki otorite çok daha yerelleştirilmiş ve askerileştirilmişti. Qing zamanında Çin nüfusundaki muazzam artış, yönetici sınıfla bir bütün olarak başa çıkmayı bürokrasi için daha zor bir hale getirmişti. Her toplumun yerine getirdiği vergi toplama faaliyeti, yerel yöneticilerin 'ek vergileri' devletin kasası yerine kendi ceplerine atmaları neticesinde yetersizdi ve baştan çıkmıştı. Gümüş para kıtlığı da vergi isyanlarına neden olan enflasyona yol açtı.

Yerel elitler, 1860'lardan itibaren Taiping'in ve diğer isyancıların geri püskürtülmesi amacıyla bir tehdide dönüşen yeni orduların kurulmasında etkili olmuşlardı. Ancak bu durum etkiyi merkezi hükümetten eyaletlere doğru çekmişti. Bu da nihai olarak imparatorluğun çökmesine etki eden faktör olabilirdi: Çin'in, 1800'lerde hayal etmesi güç olsa da, her birinin kendi ordusu olan yerel diktatörler tarafından tımar sistemiyle yönetilen eyaletlere bölünmesi için zemin hazırlanmıştı.

Son olarak, hanedanlığın akbetini hazırlayan şey reformlar da olabilirdi. İmparatorluklar, genellikle reform yapmaya çalıştıkları ve otoriteye karşı düşmanlık besleyen seslerin yükselebileceği meydanları boş bıraktıkları zaman çökerler. Protestocular yöneticilerin istifa etmesi yönündeki taleplerleriyle Tian'anmen Meydanı'nı doldurduklarında yıl, Kültürel Devrim'in zirvede olduğu 1969 yılı değil, komünist yönetimin en liberal çağı olan 1989 yılıydı. Zaman, acımasız Stalin'in değil, liberal Gorbaçov'un başta olduğu zamandı ve SSCB çöküyordu.

Sınavların kaldırılması, örneğin, çok sayıda öfkeli yerel elitin ortaya çıkmasına neden oldu. Yüzyıllar boyu, erkekler, kendilerini bürokraside yerel ve ulusal pozisyonlara getirebileceğini umdukları, seviyeleri giderek ağırlaşan sınavları geçebilmek hayaliyle Konfüçyusçu eserleri öğrenerek yıllar harcamışlardı. Binlerce genç (ya da genç olmayan) erkek bu sınavlara girdi ve çok azı başarılı olabildi. Ancak, hükümet tek bir hamleyle 'varoluş nedenlerini' ortadan kaldırdı. 1898 yılından itibaren, bir dizi vaatkâr reformun aniden sona erdirilmesiyle, pek çok Çinli elit, Qing'in Çin'i başarılı bir şekilde ıslah edebileceğine inanmaz oldu. Xinzheng reformları yetersiz ve gecikmiş değil, belki de çok aşırı ve çok gecikmişti.

Hanedanlık yönetiminde reform yapmak yerine onun sonunu hazırlamakla ilişkilendirilen kişiler arasında Kanton devrimci Sun Yatsen (1866-1925) vardı. Sun ve onun önderliğindeki Devrimci İttifak, XIX. yüzyıl sonlarında geniş bir yelpazeye sahip ve bir anda ortaya çıkmış orta sınıf diyaspora Çinlilerinden ve geleneksel gizli kurumlardan maddi manevi destek sağlayarak Qing yönetimini devir-

mek için birçok girişimde bulundu. Uygulamada, Sun'un Qing yönetimini sona erdirmek için yürüttüğü çabalar başarısızdı, ancak kendisini modern cumhuriyete adayan vatansever bir figür olarak yayılan şöhreti ona Çin'de yeni ortaya çıkan orta sınıf elitler arasında yüksek prestij kazandırdı.

Hanedanlığın sonu aniden geldi ve Sun Yatsen ile doğrudan bir ilgisi yoktu. Çin'in güneybatısı boyunca, hanedanlığa karşı halk tepkisi bölgedeki demiryolu haklarının yabancılara satıldığı yönündeki haberler doğrultusunda kışkırtılıyordu. Wuhan şehrinde, 1911 Ekim'inde, şehir idaresini ele geçirmek ve alelacele Qing Hanedanlığı'ndan bağımsızlığını ilan etmek için asilere yol gösteren yerel bir isyan önceden fark edilmişti. Birkaç gün sonra ve izleyen haftalar içinde Çin'deki birçok eyalet aynı şeyi yaptı. Çin genelinde bulunan taşra meclisleri cumhuriyet yanlısı olduklarını ilan etti ve (o dönemde Çin'de bile bulunmayan) Sun Yatsen'i başkanlığa aday gösterdiler. Çin'in en güçlü ordusunun lideri olan Yuan Shikai Qing mahkemesine giderek oyunun sona erdiğini bildirdi: 12 Şubat 1912'de, son imparator, altı yaşındaki Puyi tahttan feragat etti.

Cumhuriyet krizi

1912 yılında Çin Cumhuriyeti ilan edildi. 1949'da ise Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu bildirdi. Cumhuriyetin ilk otuz yedi yılı, Komünistler tarafından başarısızlık ve yerine getirilmeyen vaatler dönemi olarak reddedilmişti ve genel itibarıyla bu yıllar hâlâ Çin'in

modern tarihinde karanlık devir olarak değerlendirilmektedir. Hiç şüphe yok ki, bu dönemde kınanması gereken çok husus vardı: yoksulluk, yolsuzluk ve Çin'in uluslararası sistemdeki güçsüzlüğü. Yine de, Weimar Almanyası'nda olduğu gibi, başka bir siyasi çalkantı, kaos ortamını yeni fikirlere ve güçlü kültürel rönesansa hazırladı. İfade özgürlüğü ve kültürel üretim bağlamında, Cumhuriyet dönemi, Çin tarihindeki müteakip devirlerden çok daha zengin bir dönemdi. Hatta siyasi ve ekonomik anlamda bile bu dönem yeniden ciddi bir değerlendirmeye ihtiyaç duyuyor (bkz. V. Bölüm). Yine de, devrimcilerin Cumhuriyet için taşıdıkları umutların hızla yok edildiğini kimse inkâr edemez.

Sun Yatsen 1911 Devrimi başladığında yurtdışındaki seyahatinden ülkeye geri dönmüştü ve militarist lider Yuan Shikai'ye yol vermeden önce kısa bir süre için başkan olarak hizmet etti. 1912'de Çin ilk defa genel seçime gitti ve Sun'ın yeni kurulan Milliyetçi (Çince'de Guomindang ya da Kuomintang) Parti en kuvvetli parti oldu. Ancak, parlamenter demokrasi çok uzun sürmedi. Milliyetçilerin adayı, başbakan olmayı bekleyen Song Jiaoren, Şangay demiryolu istasyonunda suikaste kurban gitti ve kısa süre sonra Milliyetçi Parti de Yuan Shikai tarafından yasaklandı. Sun, Yuan'ın öldüğü 1917 yılına kadar geri dönmemek üzere, Japonya'ya sürgüne gitmek zorunda kaldı. Ancak, Yuan'ın ölümü ve parlamenter temsilin yoksunluğu Çin'i birleştirecek bir liderin olmadığı anlamına geliyordu ve 1916'dan itibaren ülke militarist liderler ('yerel diktatörler') tarafından yönetilen rakip bölgelere bölündü. Her kim Pekin'i yönetiyorsa, uluslararası toplum tarafından

Çin'in resmi hükümeti olarak tanınıyordu ve ulusal hükümet için gelir sağlayan, yabancılarca işletilen Denizcilik Gümrük Hizmetleri'nden ulusal vergi gelirlerine kadar pek çok şeyde yetki sahibiydi. Bu, Başkent'in kontrolünün sembolik olduğu kadar mali bir mükafat olduğu anlamına da geliyordu. Yine de, Pekin'deki yönetimler aslında sadece Kuzey ve Doğu Çin'in bazı bölgelerini kontrol ediyorlardı ve ülkenin geri kalanını kontrol etmek gibi bir hak iddia edemiyorlardı.

Yeni Çin Cumhuriyeti'nin bağımsız, egemen ve modern bir devlet olduğu yönündeki fikre en kayda değer meydan okuma, yabancıların hâlâ veto hakkına sahip olmaları veya Çin'in içişleri ve uluslararası durumu üzerinde denetimlerinin olduğu gerçeğiydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan küresel durum, Avrupa'nın sömürgeci genişlemesini sona erdirdi, ancak İngiltere, Fransa, ABD ve diğer Batılı güçler, toprak denetimi ve gümrük kontrolü gibi zaten sahip oldukları hakları kaybetmek konusunda çok da istekli değillerdi. Japonya, Batılı güçlerin aksine daha fazla genişlemeyi istiyordu: 1915 yılında, Avrupa savaşla meşgulken, Tokyo hükümeti, dönemin savaş hamisi hükümetine Çin'in büyük bölümünde özel siyasi ve ticari haklar talep eden ve sonunda bunu elde ettiği meşhur 'yirmi bir talep'i ileri sürmüştü. Cumhuriyetin zayıflıkları ve yetkilerin başkalarının eline geçmesi, birçok Çinli tarafından modernleşen Çin projesinin küçük düşürülmesi olarak görüldü.

Şangay şehri Çin modernizmindeki çelişkilerin odak noktası haline geldi. XX. yüzyıl başlarında, Şangay, gökdelenleri, neon ışıkları, pahalı kıyafetler kuşanmış kadınları

ve erkekleriyle yalnızca Çin'in değil, tüm dünyanın gözdesiydi ve onu Doğu'nun 'incisi' ya da 'fahişesi' olarak üne kavuşturan –ya da dile düşüren– şey, canlı, tüccar zihniyetli, kimsenin kendini tutsak hissetmediği atmosferiydi. Merkezi alanları olan Uluslararası Yerleşim ve Fransız İmtiyazı Çin hükümetinin kontrolü dışındaydı ve her ikisi de yabancı vergi mükellefleri konseyi (Şangay Belediye Konseyi) ve Fransız Valisi tarafından yönetiliyordu. Bu durum, elit kesimden avama kadar birçok Çinli arasında karmaşık duygulara yol açtı. Sömürgecilikle gelen ırkçılık, zengin burjuva kökenli Çinlileri Avrupa mahreçli kulüplere üye olmaktan ya da kimi halka açık parklara girmekten men eden kaba Avrupalı turistlerden iki tekerlekli binek arabalarını kullanan şoförlerin dayak yemelerine kadar gündelik hayatta görülebilirdi. Yine de, çağdaşlığın ihtişamı yadsınamazdı. Milyonlarca göçmen işçi yeni bir hayat kurmak için kırsal kesimden Şangay'a akın etti. Fransız modası, İngiliz mimarisi, Amerikan filmleri ve şehrin sağladığı düşünülen yayın ve ifade özgürlüğünün tadını çıkarmak için daha fazla elit Çinli şehre geldi. Savaş öncesi dönemde Şangay'daki milyoner sayısı Çin'in diğer bölgelerinde bulunan milyonerlerden daha fazlaydı, ancak yine de Çin Komünist Partisi'nin ilk kongresine ev sahipliği yapması hiç de şaşırtıcı değil.

Genel itibarıyla, Çin siyaseti birçokları için 1920'lerden itibaren yerel diktatorya ve bölgeselciliğe sıkışmış görünüyordu. Ancak, yine de, siyasi durum bütünüyle kasvetli değildi, hatta Batılı gözlemciler tarafından yerel diktatorya ordusu 'çikolata askerler' diye alaya alınırdı. Bazı militarist liderler, 1923 yılında topraklarını genişletmek amacıyla bölgesinin vergi gelirlerinin yüzde 76'sını savaşa ve sadece

Şangay'da yabancı güdümlü Uluslararası Yerleşim Bölgesi'nde
nzinle çalışan bir araç. Yabancılar sürekli olarak milliyetçi ve ko-
ünist cephenin kendi pozisyonlarını tehdit edebileceğine dönük
r kaygı içindeydiler.

ızde 3'ünü eğitime harcayan cahil ancak açıkgöz Man-
ıryalı Zhang Zuolin (1875-1928) gibi popüler suretleri
nek alarak yaşadılar. Diğerleri ise, savaşla olduğu kadar
şaatla da ilgiliydiler. Shanxili Yan Zishan (1883-1960),
inlilere özgü ayak küçültme geleneğine karşı bölgesin-
e yürütülen kampanyayı şiddetle teşvik ederek en ilerici
ktatörlerden biri olarak ün yaptı; Zhang Zuolin'in oğlu
ıang Zueliang (1900-2001) ise Çin'in kuzeydoğu bölge-
ndeki Mançurya'da ulaşım, eğitim ve ticari altyapı yatı-
mlarıyla önemli ölçüde yükseldi.

Yolsuzlukla ilgili söhretlerine rağmen, militarist hükü-
etler yalnızca kendi acil ihtiyaçlarını gözetiyor değillerdi.

Buna en iyi örnek Çin'in I. Dünya Savaşı'na girmesidir. 1917 yılında Pekin'de gücü elinde bulunduran militarist grup, Avrupa'daki Büyük Savaş'ın Çin toprakları üzerindeki sömürge haklarını elinde tutan ve en büyük Avrupalı imparatorluklardan biri olan Almanya'nın mağlubiyetiyle sonuçlanacağını hesaba katmıştı. Başbakan Duan Qirui, Çin'in müttefiklerin yanında savaşa girmesinin Çin'in durumuna yardımcı olacağını düşünüyordu. Duan hükümeti muharip güç takviyesi göndermeyi önerdi, Fransızlar o ay itibarıyla kayıp sayısında artış olduğu için bu teklifi kabul etmek istiyorlardı. İngilizler daha az istekliydiler: oransal açıdan daha az adam kaybetmişlerdi ve ırkçı hiyerarşi konusunda da daha hassaslardı. Sonunda, 96.000 Çinli Batı saflarında asker olarak değilse de siper kazmak gibi zorlu kol emeği gerektiren işlerde hizmet verdiler. Bunlardan yaklaşık 2000'i Avrupa'da öldü. Çin hükümeti, tüm sorunlarına ve halkçı destekten muaf olmasına karşın, son derece ciddi bir karar vermişti: Çin uluslararası mücadelelerde yer alabilirdi ve almalıydı.

I. Dünya Savaşı'na girmek Çin'in modern tarihindeki en önemli olaylardan birine neden oldu: 4 Mayıs 1919'daki öğrenci gösterileri.

Dört Mayıs Hareketi

Haberler kötüydü. 30 Nisan'daki Paris Barış Konferansı, savaşın mağlubu Almanya tarafından sömürge edilen Shandong bölgesindeki toprakları Çin hakimiyetine geri vermeyecek, onun yerine İttifak Kuvvetleri onları Almanya'ya teslim edecekti. Yalnızca beş gün

sonra, 4 Mayıs 1919'da, 3000 kadar öğrenci Pekin'in merkezinde, Tanrısal Barış Geçidi önünde toplanarak Japonya ile sıkı ilişkileri olan Çinli hükümet bakanının evine yürüdüler. Zorla içeri girerek evi harabeye çevirdiler ve orayı ziyaret etmekte olan bir yetkiliyi öyle fena dövdüler ki yetkilinin vücudundaki yaralar tıpkı 'balık pullarını' andırıyordu.

Bu olay birkaç saat içerisinde bir efsaneye dönüştü. Bugün bile eğitimli bir Çinli 'Dört Mayıs'ın –yılını telaffuz etmeye gerek kalmadan– ne anlama geldiğini bilir. Zira öğrenci gösterileri Çin toplumunda ve siyasetinde daha geniş çaplı bir değişimi sembolize etmeye başladı. Yeni cumhuriyet sekiz yıl önce ilan edilmişti, ancak dışarıdan gelen emperyalist baskı ve kırılgan parlamento demokrasisini ortadan kaldıran Çin içindeki diktatör hükümet yüzünden ülke çoktan bölünmeye başlamıştı. Dört Mayıs Hareketi tanındıkça, entelektüellerin ve radikal düşünürlerin ikiz reçetesi olan 'Bay Bilim' ve 'Bay Demokrasi' tarafından desteklenerek Çin için önerilen 'Yeni Kültür' ile ilişkilendirilmişti. Edebiyatta 'Dört Mayıs' kuşağı yazarları, hararetli bir şekilde, Çin'e mevcut krizi getirdiğine inandıkları eski kültürü kınayan Konfüçyus karşıtı eserler yazdılar, cinsellik ve kişisel benlik gibi yeni konuları keşfettiler (bkz. VI. Bölüm). Siyasette genç Çinliler umutsuzca yeni siyasi çözümlere yöneldiler: bunlar arasında Sun Yatsen'in Milliyetçi Partisi ve 1921'de kurulan daha cesur, deneyimsiz Çin Komünist Partisi vardı. Mao Zedong'un da aralarında bulunduğu kurucu üyelerden pek çoğu, öğrencilerinin Dört Mayıs protestolarında etkin oldu-

ğu Pekin Üniversitesi'ndeki entelektüel ayaklanmayla ilişkilendirildi. Onyıllar boyunca ÇKP dünyanın en büyük lider partisi oldu ve bütün bu zaman zarfında Çin siyasetinde varlığını sürdüren bir kurum halini aldı. Parti Dört Mayıs 1919'daki protestolara katılan isyancı öğrencileri hâlâ milat saymaktadır.

Batılı müttefiklerin ve Çinlilerin Japonya ile gizlice aptığı çift taraflı antlaşmalar Paris Barış Konferansı'ndaki Çinli diplomatlar için hiç hoş sayılamayacak bir keşfe yol çtı: Çin topraklarında yer alan eski Alman kolonileri Çin akimiyetine iade edilmeyecekti, bunun yerine 1917 yılına müttefikler tarafında savaşa katılan Japonya'ya teslim dilecekti. Öğrenciler tarafından 'Dört Mayıs'ta Pekin'de üzenlenen vatansever gösteriler, Çin'in içeride istikrarsız, ıilitarist hükümetler ve dışarıda da mevcut yabancı emperyalizmin varlığı tarafından güçsüzleştirildiği yönündeki aha geniş çaplı ulusal isyan duygularının sembolü haline eldi.

Dört Mayıs gösterileriyle sembolize edilen isyan, 915'ten 1920'lerin sonuna kadar uzanan ve kolektif 'Yeni Kültür' hareketi olarak anılan düşünce çeşitliliğinin ortaya ıkmasına neden oldu. Çin şehirlerinde, Lu Xun ve Ding ing gibi edebi figürler, Çin'i içinde bulunduğu kriz konuında uyarmak amacıyla tasarlanmış romanlar yazdılar bkz. VI. Bölüm). Siyasi düşünürler liberalizm, sosyalizm e anarşizm gibi 'izm'lere başvurdular ve Washington ve Kossuth gibi milliyetçi figürler yanında Gandi ve Atatürk ibi Avrupalı olmayan figürlerin de bulunduğu çeşitli yabancı örnekler arasında ilham aradılar. Şangay'da, 30 Ma-

yıs 1925'te yabancı güçlerin kontrolündeki polis tarafından grevdeki fabrika işçilerinin vurulması ('30 Mayıs olayları') milliyetçi ihtirası ateşledi ve Kanton'daki dost canlısı savaş hamisinin hükmü altında yeniden toplanmaya başlayan Sun Yatsen'in milliyetçi partisine umut ışığı oldu.

Böyle bir zamanda ortaya çıkan ve daha sonra hakim konum alan diğer bir 'izm' hiç şüphe yok ki komünizmdi. İleride dünyanın en büyük çoban devriminin mühendisi olacak Çin Komünist Partisi (ÇKP) küçük kentsel köklerle işe başladı. Parti entelektüel bir çalkantı olan Dört Mayıs Hareketi ile kurulmuştu ve Chen Duxiu (insani bilimler fakültesi dekanı), Li Dazhao (başkütüphaneci) ve genç Mao Zedong (sade bir kütüphane asistanı) gibi birçok kurucu figür Pekin Üniversitesi'yle ilişkiliydi. İlk günlerde etkinliklerinde yer almak siyasi açıdan tehlikeli olsa da, parti daha çok aynı düşünceyi paylaşan entelektüellerden oluşan birkaç üyesiyle yalnızca bir tartışma grubu gibiydi. Üyelerinden yalnızca birkaçı Marksizmin teorik bakış açısına güçlü bir şekilde sahipti. ÇKP'yi Çin'i yöneten bir makineye dönüştürmeye yardımcı olacak süreç Sovyet desteğiyle yayılabilirdi. Ama bu olmadan önce ÇKP kendisini milliyetçi lider Sun Yatsen ile ittifak halinde bulacaktı.

Kuzey Seferi

Sun'un kendisi 1917'de Çin'e ulusal bir lider olarak dönmedi. Bunun yerine, onun Çin'i birleştirmeye dayalı nihai amacına sempatiyle yaklaşan ve Kanton'da bir merkez kurmasına izin veren, Guangdong eyaletindeki milita-

. Chiang Kaishek 1928'den 1949 yılına kadar Çin'in lideri olmuştur e 1975 yılındaki ölümüne kadar da Tayvan'ı yönetmiştir. Anavataı modernleştirmek konusunda bazı başarılara imza attıysa da, hü:ümeti yolsuzluk, hizipçilik ve Japonya ile yapılan savaş nedeniyle ayıflamıştı.

rist lider Chen Jiongming'in desteğine güvenmek zorunda bırakılmıştı. Sun'a destek veren diğer önemli kaynak ise uluslararası kökenliydi. Sun Batı ve Japon desteğini almak için boşuna çaba göstermişti, ancak 1923 yılında dünyanın en yeni ve en radikal devleti olan Sovyet Rusya'dan (daha sonra SSCB) resmi destek alabilmişti. Sovyetler, kuruluşundan beri akıl hocası oldukları acemi ÇKP'nin yakın gelecekte iktidarı ele geçirmek konusunda gerçekçi bir bakış açısı olduğunu düşünmemişti. Bu nedenle, partiye kendilerinden daha büyük bir 'burjuva' partisi olan milliyetçilerle ittifak kurmalarını salık verdiler. Bu ittifak Sun'a da çekici geldi: Sovyetler siyasi eğitim, askeri destek ve finansman sağlayacaklardı. Kanton merkezinde milliyetçiler ve ÇKP 1923'ten itibaren Çin'i tekrar birleştirmek amacıyla birlikte eğitim gördüler.

Sun 1925 yılında kanserden öldü. Parti içerisinde Sun'un yerine kimin geçeceğine yönelik kavgalar 30 Mayıs gösterileri ve boykotlarıyla ortaya çıkan yabancı karşıtlığı duygularının ani yükselişiyle çakıştı. Sovyet danışmanlığı altındaki milliyetçiler ve ÇKP 1926 yılında kuzeye dönük ilk saldırılarına, Çin'i sonunda parçalanma ve sömürüden bağımsız kılacağı düşünülen 'Kuzey Seferi'ne hazırlandılar. 1926-27 yıllarında Sovyet eğitimli Nasyonal Devrimci Ordu, milliyetçi denetime girmeleri konusunda muhalifleriyle savaşarak, onlara rüşvet vererek ya da onları doğrudan ikna ederek yönünü yavaşça kuzeye çevirdi. En güçlü askeri figür Zhejiang'dan Chiang Kaishek (1887-1975) isimli bir subaydı. Moskova'da eğitim gören Chiang düzenli bir şekilde ilerledi ve en sonunda büyük ödül olan Şangay'ı Mart 1927'de ele geçirdi.

Ancak Komünist müttefikleri korkunç bir süpriz bekliyordu. Chiang, Sovyet danışmanlarını yakından gözlemleme fırsatından etkilenmemişe benziyordu; Chiang, onların amaçlarının önce milliyetçilerle ittifak oluşturarak iktidarı ele geçirmek, sonra da milliyetçileri safdışı ederek iktidarı Bolşevik bir idareyle ele almak olduğuna (bu hiç de nedensiz sayılmazdı) ikna olmuştu. Ancak, önce Chiang saldırıya geçti. Yerel asileri ve askerleri kullanarak Şangay'daki Komünist Parti eylemcilerini ve birlik liderlerini toplayan beklenmedik bir grev organize etti ve binlercesini son derece vahşi bir şekilde öldürdü. Chiang'ın eylemleri Çin'i bu dönem boyunca sarsan vahşi çatışmanın daha geniş çaplı resminin bir parçasıydı: ÇKP'nin daha baskın olduğu güneyde milliyetçi destekçiler katlediliyordu.

Chiang Kaishek'in milliyetçi hükümeti kana doğmuştu. Yine de, bugüne kadar yapılan değerlendirmelerden daha tarafsız bir değerlendirmeyi hak ediyor. Bir sonraki bölümün önereceği gibi, Chiang'ın yönetimindeki milliyetçiler ve sonunda Mao'nun önderliğindeki komünistler pek çok ortak noktaya sahiptiler. Her iki taraf da kendilerini devrimci olarak niteledi ve her ikisi de devrimlerinin nihayete erdiğini söyleyerek bir anda son noktayı koyabilirdi. Milliyetçi partinin sloganı olan 'devrim henüz tamamlanmadı' cümlesi Mao tarafından da aynı inançla dile getirilebilirdi. Kısmen rekabetlerini ölümcül kılan bu durum onların amaçlarındaki benzerliği ortaya koyuyor.

III. Bölüm

ÇİN'İ MODERNLEŞTİRMEK

XX. yüzyıl Çin'indeki siyasetin hikâyesi genellikle bir çatışma biçiminde öykülendi: bilhassa Chiang Kaishek idaresindeki Milliyetçiler ile Mao Zedong yönetimindeki Komünistler arasındaki ihtilaf. Hiç şüphe yok ki, iki taraf arasındaki çatışma onyıllar boyunca Çinlilerin hayatını şekillendirdi. Chiang'ın Çin'i, Japonya karşıtı savaşta kendileriyle ittifak kurmaya zorlanana kadar 'parti' kelimesiyle bile paye vermeyi reddettiği Komünistlerin dışlandığını işaret eden *jiaofei* –haydutların imhası– retoriğiyle anılıyordu. Mao'nun Çin'inde ise Chiang bir 'öcü'ydü: Komünistler ülkeyi 1949'da temizleyene kadar ailesi Çin'i sömüren feodal, yozlaşmış savaş lordu.

Mao ve Chiang'ın ölümünden onlarca yıl sonra bu iki önemli figüre yalnızca belli bir perspektiften bakmanın dışında, onların çevresindeki şartlara daha fazla ilgi göstermek de mümkün. XX. yüzyılın başlarını iki Çinli devin çarpışması olarak görmek yerine bir seçenek daha var: Chiang'ın Milliyetçi hükümetinin kurulduğu 1928 yı-

lından günümüze kadar olan dönemi bir bütün olarak ele alabiliriz. Hem Milliyetçiler hem de Komünistler Çin'de güçlü, merkezileştirilmiş bir devlet kurmayı, emperyalist güçleri ülkeden uzaklaştırmayı, kır kökenli fakirliği azaltmayı, tek-partili devlet kurmayı ve güçlü, sanayileşmiş bir altyapı oluşturmayı arzu ediyorlardı. Her iki parti de, 'gerici' ruhani inanışların Çin'i çağdaşlıktan uzaklaştırdığına inanarak, 'boş inançlara' karşı güçlü kampanyalar başlattı. En önemli ideolojik farklılık, ÇKP'nin bu amaçların hiçbirinin, özellikle de kırsal reformların temel sınıf mücadelesi olmadan gerçekleştirilemeyeceğine inanmasıydı. Milliyetçiler buna kısmen karşı çıktılar, çünkü bu durum iktisadi yeniden dağılıma direnen güçlere bağlıydı. Bu bölünme, ancak Komünistlerin 1949 yılında elde ettikleri zaferle çözülebilen, 1920'lerin ortalarındaki ölümcül mücadeleye neden oldu. Ne kadar ironik olsa da, yüzyıl sonu itibarıyla, ÇKP onyıllar sonra hizipçi, çoğu kez olabildiğince yıkıcı bir sınıflararası çatışma sonrasında sınıf savaşını terk edebildi.

İktidardaki Milliyetçiler

Chiang Kaishek'in Milliyetçi hükümeti 1928 yılında askeri güç ve popüler desteğin bileşimiyle iktidara geldi. Chiang'ın kanlı taktikleri önce Şangay'da, daha sonra Kanton'da, 1927 yılında partizanlar eski Komünist müttefiklere düşman olduğunda ve binlercesini öldürdüğünde ortaya kondu. Bu eylem birçok kişi için Chiang'ın nasıl bir hükümet başkanı olacağının göstergesiydi: ikna etmek yerine şiddet kullanmak taraftarıydı. Chiang'ın hükümeti

Sun Yatsen'in siyasi felsefesinin Üç Prensibi'nden biri olan 'insan hakları'ından ('nasyonalizm' ve 'halkın menfaati'nın yanı sıra) söz ediyordu, ancak oldukça acımasız bir şekilde, keyfi tutuklama ve işkenceyi kullanarak politik muhalefeti bastırdı; bu ikinci teknik Milliyetçi Gizli Servis Şefi Dai Li'nin uygulamaları ile tanımlanıyordu. Milliyetçi yönetim yolsuzluk ve eski düzende yerleşik menfaatlere sahip kişilerin isteklerine yaygın bir boyun eğişle mimlenmişti. Bu durumu gösteren rakamlar vardır: 1930 yılında Çin'deki ölüm oranı dünyadaki en yüksek rakamdı, bu oran sömürge Hindistanı'ndakinden çok daha fazla ve ABD'dekinin de iki buçuk katıydı.

Yine de, resmi Milliyetçi kayıtlar aynı zamanda genellikle gözden kaçırılan kayda değer bir öneme sahipti. Bilhassa, Mao'ya olan inancı besleyen kazanımlar da dahil olmak üzere, modern Çin'in bugün bile ilgi çeken birçok özelliği aslında Milliyetçi hükümete dayanmaktadır. Chiang'ın hükümeti, Çin'in ulaşım altyapısını genişleten temel sanayileşme çabalarını başlatmış ve Afyon Savaşları'ndan beri Çin ile emperyal güçler arasında karmaşık ilişkilere neden olan pek çok 'haksız antlaşmayı' başarılı bir şekilde yeniden müzakere etmişti.

Hükümet, yönetim süresi boyunca tek bir gerçek sorunla uğraşmak zorunda kaldı. Çin'in 'Milliyetçi Hükümet' olarak konumu uluslararası düzeyde tanınıyordu. Ancak, gerçekte kontrolünde birkaç eyaletten fazlası (ne kadar önemli olsalar da) yoktu, ne var ki, Chiang'ın Çin'in batısındaki nüfuzu Komünistleri kuzeye kaydırmak konusunda bölgesel militaristlerle yaptığı işbirliği sonucunda 1930'ların ortalarında yükseldi. Bölgesel militaristler Çin'in batı-

sının büyük bölümünü yönetmeye devam ettiler; Japonlar Mançurya'yı 1931 yılında işgal etti; Komünistler kuzeybatıda varlıklarını yeniden gösterdiler. Yine de, Chiang'ın sağladığı kısmi birleşme 1937 yılında hızla çözüldü. Ülkenin iç kısımlarında, Milliyetçi yönetim altında bulunan 'Özgür Çin', savaş yıllarında Güney ve Orta Çin'in bir kısmıyla sınırlandırılmıştı. 1945 yılında gerçekleşen nihai birleşme hükümetin bu durumdan fayda sağlayabilmesi için oldukça geç bir tarihte gerçekleşmişti ve felce uğrayan Chiang hükümeti yalnızca dört yıl sonra Komünistlere yolu açtı. Chiang, aslında önemli ölçüde bölünmüş bir ülkenin başkanı gibi hareket etmeye mecburdu.

Bunun yanı sıra, XX. yüzyılın başlarındaki Çin'e dair bazı korkunç gerçeklerin sebepleri o dönemde tam olarak anlaşılamamıştı. Çin'deki sorunların kısmen çok büyük bir nüfus ve yetersiz gıdadan kaynaklandığını tartışmak oldukça yaygındı. Ancak, şimdi görülen o ki, her ne kadar açlık normal şartlarda Çin'in bir kısmını vurmuş olsa da, kronikleşmiş bir yiyecek kıtlığı yoktu. Daha doğrusu, 1949 öncesi hijyen ve sağlık alanında görülen ürkütücü yetersizlik, genelde yeteri kadar besine sahip bir nüfus için ölüm oranlarının yüksek olduğu anlamına geliyordu. 1949 yılından sonra ÇKP çatısı altında yürütülen hijyen kampanyaları, birkaç onyıl önce nüfusun daha fazla olduğu döneme kıyasla bile ölüm oranını oldukça azalttı. O dönemde ekonomi de anlatıldığı kadar yıkım içinde değildi (bkz. VI. Bölüm). Uzun yıllar boyunca, Çin kırsalındaki geleneksel el sanatlarının sömürgecilik ve beraberinde getirdiği sanayileşme tarafından yok edildiği varsayılmıştı. Yine de, şimdi biliyoruz ki, bazı geleneksel el sanatları 1930'lara kadar

oldukça güçlü bir şekilde ayakta kalmıştı. Her ne kadar ipliğin elle eğirilmesi makineleşmiş iplik fabrikalarının gelişmesiyle terk edilmiş olsa da, yüksek kaliteli el yapımı pamuk ve ipek elbiselerin dokunması Çin'in savaş öncesi ekonomisi için oldukça önemliydi.

Çin'i 1928-1949 yılları arasında yöneten hükümetin dengeli bir değerlendirmesini yapmak için, Milliyetçileri sadece düşmanlarının onları algıladıkları gibi algılamamak ama aynı zamanda kendilerini gördükleri anlamda da görmemek önemlidir. Chiang, kendi rolünün Sun Yatsen'in 'sürekli devrim'ini devam ettirmek olduğuna bütünüyle inandı. Bu açıdan Çin birleştirilebilirdi ve ülkeyi yirmi yıl boyunca parçalayan militarist hizipler sona erebilirdi. Çin devletler topluluğunda tam bir role sahip olabilirdi ancak topraklarında vuku bulan sömürgeciliğe artık daha fazla izin verilemezdi. Milliyetçilerin Çin'e bakış açısı aynı zamanda ülkeyi sanayileşmiş bir devlet olarak görüyordu: gerçekten de, sonunda, 2003 yılında, Üç Boğaz Barajı'nın açılmasıyla ulaşılan bir hedef olan elektrik tedariki için Yangtze'ye baraj kurulmasını ilk öneren kişi Sun Yatsen'di.

Çin'in Milliyetçi bakış açısı şüphesiz moderndi: rasyonel, bilimsel yollarla yaşayabilen, farkındalık sahibi bir yurttaşlık bilinci yaratmayı umuyordu. Bu nedenle, Milliyetçiler enerjilerinin çoğunu modern Çin ile uyuşmadığını hissettikleri geleneksel örf ve âdetler ve dini uygulamalar olan 'boş inançlar'la mücadele etmek için harcadılar. Çin'in modernleşmeyle önemini yitiren bazı sözde geleneksel değerlerinin geri kazanımı için duyduğu isteğin yanı sıra, Chiang Kaishek, aynı zamanda ülkeyi güçlü, bağımsız bir devlete dönüştürecek 'bilim'den de dem vurdu.

Chiang hükümeti sık sık Çin'in bir anda ortaya çıkıveren kapitalist sınıfına hizmet etmekle eleştirildi. Aslında, Şangaylı kapitalistlerin, kendileri üzerinden gelirini artırmak isteyen, bunun için de zor kullanmaktan kaçınmayan Chiang ile ihtiyatlı ilişkileri vardı. Esasen, Milliyetçiler, önemli ölçüde teknik destek sağlayan Devletler Ligi'nin işbirliğiyle, 1931 yılındaki Yangtze Nehri taşkınlarıyla ortaya çıkan sel felaketlerinden sonra alınan kontrol önlemlerinin en büyük başarısı olan, devlet-destekli sanayileşme ve gelişme projesine başladılar.

Alınan önlemler yeterince kapsamlıydı ki 1935 yılında meydana gelen diğer büyük sellerde nispeten daha az can kaybı olmuştu. İlk iki yıl boyunca Milliyetçi hükümet Çin'deki karayollarının uzunluğunu ikiye katlayarak yirmi binden kırk bin mile çıkarmayı başardı. Aynı zamanda mühendislik okuyan öğrencilerin sayısını da yükseltti. Devlet planlaması genellikle Soğuk Savaş sırasında sosyalist blok ile bağdaştırılmıştı, ama gerçekte iki dünya savaşı arasındaki dönemde (Roosevelt'in New Deal'ı önemli bir örnektir) olduğu gibi demokrasiler ve diktatörlüklerce de geniş ölçüde savunulmuştu, tıpkı Büyük Bunalım'ın himayeciliği teşvik etmesi ve hükümetleri serbest piyasa fikrine karşı harekete geçirmesi gibi. Devlet planlaması, Milliyetçilerin Çin'i modernleştirerek değiştirmek için duydukları isteğin merkezini oluşturuyordu.

1934 yılında Milliyetçiler Komünistleri Orta Çin'in uzak kırsal bölgesi olan Jiangxi (Kiangsi) eyaletinden uzaklaştırarak Uzun Yürüyüş'e zorladılar. Chiang'ın ideolojik bağlamda komünizme dönük karşı-argüman girişimini, yani Yeni Yaşam Hareketi'ni başlattığı yer burasıdır.

Bu girişimin görgülü davranmak, doğruluk ve sadakat gibi geleneksel Konfüçyusçu değerlerin modernize edilmesi yoluyla ulusu tam anlamıyla manevi olarak yenileyeceği varsayılıyordu. Kişisel davranış bakımından, Yeni Yaşam Hareketi yenilenmiş vatandaşların sade ama temiz giysiler giymelerini, lüks yabancı malları yerine Çin'de imal edilen ürünleri tüketmelerini ve (sokaklarda başıboş dolaşmak ve kamuya açık yerlerde işemek yerine) hijyenik ve düzenli davranmalarını şart koşuyordu. Bu hareketin amacı aslında geleneksel değil, modern nitelikliydi: askerileşmiş, sanayileşmiş ve kültürel açıdan farkındalığı artmış bir Çin yaratan bir kitle hareketi olması için çaba gösterildi. Bayan Chiang Kaishek 1935 yılında bu konuya ilişkin şöyle demişti: "Servetin biriktirilmesi Çin'in kendi konumunu büyük bir ulus olarak devam ettirebilmesi için yeterli değildir. (Bunun için) aynı zamanda maneviyatın yeniden canlanması gerekmektedir, kaldı ki, manevi değerler sığ servetten daha üstündür." Bu hareketin amacı bireysel farkındalığa, siyasi bilince sahip ve kendini ulusuna adamış bir yurttaş meydana getirmekti. Bu politika Konfüçyusçuluk, eril Hıristiyanlık ve sosyal Darwinizmin de aralarında bulunduğu çeşitli kaynaklardan ortaya çıkmıştır. Komünizm karşıtlığına rağmen, bu politika birçok değeri ve varsayımı, tutum ve kolektif değerlere vurgu yapan ÇKP ile paylaşmıştır. Ancak, yine de, hiçbir zaman fazla başarıya ulaşamadı. Çin'in kitlesel ölçekli tarımsal ve mali krizlerle boğuştuğu dönemlerde kıyafet ve ölçülü davranmakla ilgili talimatlar pek de fazla popüler ilgiyle karşılanmadı.

Qing'in planlarının başarısız olması gibi neden Milliyetçilerin büyük planları da başarısız oldu? Teknolojik mo-

dernizm faaliyeti oldukça yolundaydı ancak etkisi büyük ölçüde şehirlerle sınırlıydı ve Çin halkının yüzde 80'inin yaşadığı kırsal kesimde hayatı kökünden değiştirmek için çok az çaba sarf edildi. (Bu konuda istisnalar bulunmaktadır ve XX. yüzyıl başlarında Çin genelinde mesafeleri kısaltan demiryolunun rolü not edilmelidir.) Milliyetçiler, her ne kadar etkileri 1935 yılı itibarıyla bir milyon çiftçinin yaklaşık dörtte üçüne kooperatif sağlayacak kadar az olsa da, Çin'in birkaç eyaletinde kırsal kooperatiflerin kurulmasını da içeren bazı reformları yerine getirdiler. Parti reformlara çok da ilgi duymayan yerel grupların çıkarlarıyla bir anda iç içe geçmiş ve kendi yönetimini zayıflatan akılsızca kararlar vermişti. Devletin amaçları önündeki en büyük engel vergi gelirlerini toplamada gösterdiği beceriksizlikti. Güçlü bir merkezi gelir birimi kurmaktan aciz olan parti, Çin hükümeti ve 'vergi tarımı' için hareket halindeki mallardan vergi toplayabilmek üzere melez bir organizasyona ve Çin hükümetinin bir parçası olan ama bir yabancı tarafından başkanlık edilen (genellikle İngiliz) Denizcilik Gümrüğü gibi diğer komisyonlara bağlıydı. 'Vergi tarımı', vergi tahsilinin geniş kitlelerden harç alma yetkisine sahip yerel elitlere devri anlamına geliyordu. Vergi toplama girişimini bu şekilde terk ederek, Milliyetçiler, kısa vadeli bir sorunu ancak devletin dürüst ve etkin bir şekilde iş görme kabiliyetine duyulan kamusal güvenin son derece yıkıcı ve uzun vadeli bir çürümesiyle çözdüler.

Ancak, hepsinden öte bir faktör vardı ki Milliyetçilerin istikrarlı ve etkin bir hükümet kurma yet(k)ilerini tümden etkiledi: Çin'de Japonya'ya karşı Direniş Savaşı olarak bilinen ve 1937-45 yılları arasında gerçekleşen Çin-Japon

Savaşı. Chiang hükümeti, kurulduktan sonra, on yıldan az bir süre içinde tam bir çatışma ortamına sürüklenmişti.

Sekiz yıllık savaş Çin'i mahvetmişti. Kesin ölü rakamları hiçbir zaman net olarak bilinemedi ancak asgari rakamın 15 milyon civarında (bazı tahminler 35 milyon gibi yüksek bir rakam varsayar) olduğu görülüyor. 80 milyon Çinli göç etmek zorunda kaldı. Önceki yılların ağır gelişen teknolojik ve endüstriyel altyapısı çökmüştü (Şangay'da yüzde 52'si ve terk edilmiş şehir Nanjing'de yüzde 80). Büyük güç ve zenginlik alanı olan doğu kıyısı Japon işgalinde kaldığı için, sürgün hükümeti Çin'in güneybatı topraklarından ülkeyi yönetmek zorundaydı. Aynı zamanda, 1935-6'daki Uzun Yürüyüş sonrasında kuzeybatıya gitmeye zorlanan Komünistler Kuzey Çin'de bulunan hakimiyetlerini pekiştirecek ve genişletecek gücü kendilerinde buldular. Savaş şartları yolsuzluğu, karaborsacılığı ve hiperenflasyonu da teşvik etti.

Japonların 1937 yılında başlayan Çin istilası oldukça acımasızdı. Halka yönelik birçok zulmün arasında en kanlısı Aralık 1937-Ocak 1938 tarihlerinde meydana gelen Nanjing Katliamı'dır ('Nanking Tecavüzü'). Milliyetçiler başkentlerini terk etmek zorunda kalmışlardı ve Japon birlikleri kapılara dayandığında şehir savunmasız bırakılmıştı. Kumandanları tarafından denetim dışı bırakılan Japon askerler 10 bin, belki de 100 bin insanın ölümüyle sonuçlanan katliamlara, tecavüzlere ve yağmaya girişti. Bu olaylar, Çin'in doğusunu fethettiği sıra Japon Ordusu tarafından işlenen savaş suçlarının yalnızca bir bölümüydü. Bununla birlikte, Japonlara meydan okumanın daha çok felaket getireceğini düşünen Çinlilerin işbirliğini sağlamak

1937-45 yılları arasında meydana gelen Çin-Japon Savaşı Çin'i ·amparça etti. Bu fotoğrafta, mülteciler ağır hava saldırısı son- ında savaş zamanındaki başkentleri Chongqing'e akın ediyorlar.

nusunda Japonlar başarılı oldu. Bu, 1938'de Japon tara- a geçen ve 1940'ta Nanjing'de 'yeniden kurulan' Mil- ətçi hükümete başkan seçilen, Chiang'ın ezeli rakiple- den Wang Jingwei'nin de gerekçesiydi. Wang hükümeti ndisini Sun Yatsen'in gerçek vârisi olarak görüyordu ve ıiang'ı da Komünistlerle ittifak kuran bir vatan haini ırak itham etti, ancak Chiang rejiminin Japon işbirli- ıden bağımsız bir statüsü yoktu ve hiçbir zaman kitlesel ıtek görmedi. Wang da 1944'te kanserden öldü.

Japonya'nın 1945 yılında yenilgiye uğratılmasına rağ- :n, savaş sonrasında Çin bir şok içindeydi. Savaş öncesi nemin aksine, 1945'te gerçekten yiyecek kıtlığı çeki- ɔrdu; Çin'in tarım merkezlerinin büyük bir kısmı yok

edilmişti ve dışarıdan gelen yardım da sorunun yalnızca çok küçük bir bölümüyle baş edebiliyordu. Kıtlık enflasyona neden olmuştu ve büyük askeri taahhütleri ödeyebilmek amacıyla hükümet aptalca bir hareketle para basarak karşılık vermeye çalıştı, ancak alternatif politikalar düşünmek de oldukça zordu. Haziran 1948'de 6,7 milyon yuan olan bir çeki pirinç, iki ay içinde 63 milyon yuana çıktı. O dönem Çin başka bir savaşa, Komünistlerle Milliyetçiler arasında çıkan (1946-9) İç Savaş'a girişti. Milliyetçi iktidardan ötürü duyulan büyük hayal kırıklığı, gönüllü Marksist olmayan birçoklarının Komünist zaferi –sırf Milliyetçilerin artık güvenilecek bir yanlarının kalmamasından ötürü– hoş karşıladığı anlamına geliyordu.

Tüm bu süre boyunca Komünistler (ÇKP) de hareketsiz değildi. Chiang'ın şehirlerde onlara sırtını dönmesinden sonra, partiden geriye kalanların çoğu Chiang'ın kontrol alanından uzağa, kırsal kesime sızmaya başladı. Eylem alanının asıl merkezi Orta Çin'in fakirleşmiş bölgesi olan Jiangxi eyaletinin üs alanıydı. Parti 1931 ile 1935 yılları arasında burada kendisini sonunda iktidara getirecek olan hükümet sistemlerini denemeye ve Halk Cumhuriyeti'ni şekillendirmeye başladı. Chiang ile yaşadığı tecrübelerin ardından, parti, kendisine ait bir Kızıl Ordu eğitmenin elzem olduğunu hissetti. Parti henüz kırılgan bir yapıdayken yerel yöneticileri kendisine karşı tavır almaya kışkırtacak politikaları şart koşup yerel elitleri yabancılaştırmaktan çekindiyse de, toprağı yeniden dağıtmayı ve temsili hükümeti tecrübe etti. Mao ilk kez bu dönemde güç kazanmaya başlamıştı: ÇKP'nin ilk üyelerinden biriyken yerel bölgelerde öne çıkmasını sağlayan bu dönemdir. Ancak,

930'ların ortalarında giderek artan parti içi şiddete ve ye-
el arazi sahiplerine karşı daha radikal saldırılara katkı ve-
en de yine Mao'nun etkisidir. Ayrıca, o süreçten itibaren,
Chiang döneminden miras uzlaşmaz 'İmha Kampanyaları'
ÇKP'nin Jiangxi'deki konumunu savunulamaz hale getir-
meye başlamıştı.

Parti 1934'te bugün bile bir efsane olarak anılan eyle-
mine başladı: Uzun Yürüyüş. Yaklaşık dört bin milden faz-
la yol yürüyen 80 bin Komünistten 4000'i sonunda perişan
bir şekilde kuzeybatıda bulunan ve Milliyetçi hükümetin

. 1934-5'teki Uzun Yürüyüş Mao'nun Çin Komünist Partisi'nin en
st düzey liderliğine yükselmesine yardımcı oldu. Bu resim Yürüyüş
ahnelerini anlatan bir dokumadan alınmıştır.

erişiminden uzak olan Shaanxi'ye varmıştı. Artık güvendeydiler ancak aynı zamanda kaçaktılar. Chiang'ın birkaç ay içinde tekrar saldırması oldukça mümkün görünüyordu.

Savaşın yaklaşması ÇKP'yi kurtarmıştı. Chiang'ın Japonya ile savaşmak konusundaki isteksizliği konusunda halk arasında giderek artan bir memnuniyetsizlik vardı. Aslında, bu, bir dereceye kadar haksız bir algılamaydı. Milliyetçiler ordu içindeki önemli alayların eğitimini Almanların kılavuzluğu altında üstlenmişti ve Mançurya işgalinden etkilenerek 1931 yılından itibaren savaş dönemi ekonomisini planlamaya başlamışlardı. Ancak, Chiang Japonya'nın sömürge kaynaklarına, iyi eğitilmiş ordusuna ve ileri teknolojisine direnç gösterebilmek için Çin'in uzun zamana ihtiyacı olduğunu biliyordu ve dikkat çekmeyen ama oldukça pratik bir çözüm olan diplomatik tavizi tercih etti. Ne var ki, 1936 yılı itibarıyla bu artık mümkün değildi. Aralık 1936'da Mançurya'nın militarist lideri (Zhang Xueliang) ve ÇKP Chiang'ı kaçırmaya yeltendiklerinde olaylar kritik bir noktaya geldi. Serbest bırakılması karşılığında, Chiang, Milliyetçilerin ve Komünistlerin ihtilaflarını toprağa gömecekleri ve Japonya'ya karşı ittiak oluşturacakları bir Birleşik Saf oluşturmayı kabul etti.

Bu durum ÇKP'ye derin bir nefes aldırdı. Savaş dönemi Çin'de bazı bölgeler kontrolleri altındaydı ancak bilinen yegâne merkez, başkenti Yan'an adında küçük bir kent olan ShaanGanNing'di. Ancak, Yan'an'ı simgesel bir yer yapan bir figür vardı ki o da Mao Zedong'du. Siyasi bir figür olarak güvenilirliği oldukça takdir görmüştü, zira köylüleri kullanarak yaptığı devrim savunuculuğu artık güven uyandırmayan Sovyet destekli kırsal devrim poli-

Komünist lider Mao Zedong ve eşi Jiang Qing (Uzun Yürüyüş
ınrasında çekilmiş bir resim, 1936).

tikalarından daha akıllıca görünüyordu. Yan'an ulaşılması kolay bir yer değildi, izole olması nedeniyle bölgeyi Milliyetçilerden ve Japonlardan koruyordu. Mao sonunda Çin üzerinde kendi hakimiyetini kurmak için birtakım politikalar uygulamak adına bu durumdan faydalandı. Bunlar, kırsal nüfusu fakirlikten kurtarmak, yerel nüfusun hükümette tam temsili için kendine yeten bir ekonomi, vergi ve arazi reformları gibi girişimleri de içeriyordu. Mao aynı zamanda partiyi kendi imajıyla yeniden şekillendirdi. Parti, muhalif fikirleri teşvik etmek yerine, Mao'nun kendi düşünceleri çevresinde toplanan parti üyelerine ideolojik temizliği empoze etmeyi amaçlayan 'Tasfiye Kampanyaları' ile arındırılmıştı.

Parti'ye derin sempatisi olan Amerikalı gazeteci Edgar Snow, Yan'an'a gitmiş ve Mao ile görüşmüştü. Bu seyahatine dair kaleme aldığı *Çin Üzerindeki Kızıl Yıldız* adlı klasik eserinde Mao hakkında şunları yazmıştır:

> Onda, canlı mizah anlayışı ve yerel şakalara duyduğu sevgiyle, Çinli köylülerin basitliği ve doğallığı vardı... Saflığın kendine has özelliklerini keskin zekâ ve dünyevi bilgiyle birleştirmişti.

Japonya ile yapılan savaşın sonlarına doğru Kızıl Ordu'daki birliklerin sayısının 900 bine ve Parti üyesi sayısının 1.2 milyona ulaşmasıyla Komünist bölgeler muazzam bir şekilde genişledi. 1930'lu yılların çoğunda ve savaş yıllarında, Japon varlığına karşı koyan milliyetçiler için iki büyük ideolojik kutbun olduğu kesindi: Chiang'ın Nanjing'deki (sonra da savaş zamanı Chongqing'deki)

ükümeti ve Mao'nun Yan'an'ı. Her ikisi de, kendi yö etimlerinin bir dereceye kadar çürümüş gerçekliğiyl atışma halinde olan, güçlü bir çağdaşlaşma vizyon neriyordu. Ne var ki, bir kutup için daha güçlü olaı ey diğerinin mahrum olduğu şeydi. 1930'ların ortala nda Milliyetçi kutup güç kazanmaya başlamıştı ancal 940'ların ortalarında savaş ve savaşın etkileri dengey ers yöne çevirdi.

Japonya ile yapılan savaş Komünistlerin felaketin eşi inden dönmelerine yardımcı oldu ve Milliyetçilerin giriş ği emekleme aşamasındaki modernleşme çabasını orta an kaldırdı. Japonların yenilgiye uğratılmasının ardındaı er iki taraf da iktidar için kapıştı. Uzlaşmaya varamayaı Milliyetçi ve Komünistler, 1949'da sadece ÇKP'nin zafer laşacağı, 1946 yılındaki İç Savaş'ın içine sürüklendileı Chiang Tayvan'a kaçtı ve başkent olarak statüsünü yeni eyen Pekin'de de Mao Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulu unu ilan etti.

Chongqing'deki Zafer

Chongqing şehrinin merkezinde, bugün cam ve çelik gökdelenlerle çevrelendiğinden daha ziyade cüce gibi gözüken, uzun bir heykel görürsünüz. Bu, Özgürlük Anıtı'dır. Bugün Çin'de birçok şeyin 'özgürlük'le (jiefang) ilişkisi vardır ama bunların çoğu Komünistlerin sonunda Çin anakarası üzerinde hakimiyet kurdukları yıla, yani 1949 yılına yapılan atıflardır. Ancak Chongqing'deki Özgürlük Anıtı başka bir olayı da anmaktadır: 1945 yılında Japonlara karşı kazanılan zafe-

ri. Dönüm noktasını oluşturan şey işte bu andı. Savaş sonrası Çin nasıl bir ülke olacaktı?

Çoğu Çinli'nin ve dünyanın o günkü değerlendirmelerini hatırlamak gerekir. Çin'in lideri olarak, sekiz yıl süren savaş sonunda tüm dünyanın çoşku dolu övgülerini alan ve savaş dönemi boyunca başkent olan Chongqing'de zafer gösterileri düzenleyen Mao değil, Chiang Kaishek'di. Tüm dünya ve Chiang, kendi hükümetinin 1920'lerde başlatılan devletleşme projesini ele alacağını varsayıyordu.

Batı kesinlikle Chiang'ın yıllarca iktidarda kalacağını düşünüyordu. Başkan Roosevelt, Çin'i savaş sonrası dünyayı gözetecek Dört Polis'ten (ABD, SSCB ve İngiltere'nin yanı sıra) biri olarak nitelendirmişti. Başbakan Churchill Chiang'a ciddi bir küresel figür olarak davranmak konusunda hevesliydi ancak Chiang'ın gücünü kaybettiğini göremedi. Hiç şüphe yok ki, Çin'in savaş boyunca gösterdiği ayakta kalma kararlılığı küresel alanda mükafatlandırıldı. Çin-Batı ilişkilerine bir yüzyıla yakın zamandır zarar veren 'haksız antlaşmaların' tümü 1943 yılında sona erdirildi. 1946 yılında, Çin, yeni Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesinden biri olmuştu. Çin'in şehirlerindeki ve kırsal yörelerindeki korkunç fakirliğe müdahale etmek için büyük uluslararası yardımlar sağlandı. Stalin'in SSCB'si de dahil olmak üzere, tüm tarafların varsayımları, Çin'in aniden ortaya çıkan Soğuk Savaş'ta Batı bloğunda kalacağı yönündeydi.

Yıllar içinde Chiang için her şey ters gitti. Sebep neydi? Birçok tarih kitabı kesin olarak Chiang'ı ve

Milliyetçileri suçladı ve sorumluluğun çoğu gerçekten onlara aittir. Kaçmak ya da Japon istilası altında kalmak gibi bir ikilem arasında tercih yapmak zorunda olanlara gösterilen nispi anlayışa rağmen nüfusun büyük kısmı işbirlikçi olarak damgalanmıştı. Yeniden yapılandırılan Milliyetçi hükümete atanan yetkililerin çoğu rüşvet alan, etkisiz kişilerdi. Birkaç ay içinde zaferin kazanımları boşa çıkmıştı.

Komünist zafer askeri miydi yoksa toplumsal mı? Bu iki yön birbirinden kolayca ayrılamaz. ÇKP 1949 öncesinde ciddi bir toprak reformu uygulamak için çok az fırsat yakalayabildi: İç Savaş zamanında nüfus üzerinde o derece kontrole sahip değildi. Lin Biao ve diğer PLA (Halkın Özgürlük Ordusu) generallerinin uyguladığı zekice askeri taktikler olmasaydı toplumsal reform tek başına ÇKP'yi başa getirmek için yeterli olamazdı. Diğer yandan, Chiang'ın orduları henüz ABD desteğine sahipken ve finansal ve sayısal anlamda üstünken morallerinin bozulmaya başladığı daha 1948'de ortaya çıkmıştı. Japonya'ya karşı elde edilen zaferin kazanımları henüz ÇKP'nin hanesine yazılmamıştı ancak artık Milliyetçilere ait de değildi. Birlik için elde ettikleri fırsat boşa harcanmıştı.

Mao Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşunu 949 yılında Tian'anmen'in tepesinde ilan etmişti, artık ;in'in politikası belirsizlikten kurtulmuştu. 1949 yılı dö-ıüm noktası değildi, ancak 1945 yılında yapılan seçim-:rin bir sonucuydu: Çin, SSCB ile ittifak kuran, Batı'ya apalı komünist bir hükümete sahip olacaktı.

Mao'nun Çin'i, Chiang'ınkinden çeşitli açılardan oldukça farklıydı. Belki de, genel itibarıyla en güçlü değişim 1958-62 yıllarında Büyük Atılım kampanyasında kullanılan 'yönetimdeki siyaset' sloganıyla özetlenmişti. Chiang'ın da Yeni Hayat Hareketi gibi kampanyalar vasıtasıyla siyasi farkındalığa sahip bir vatandaş yaratmaya ilişkin düşünceleri vardı, ancak bu kampanyalar halka nüfuz etmekte başarısızlığa uğradı. Mao'nun Çin'i nüfus üzerinde daha fazla kontrole sahipti ve bunu kullanmaktan da çekinmedi. Politikaları genel itibarıyla moderndi, bunun içinde vatandaş, yani 'halk', kendisini paylaşılmış sınıf ve ulusal kimliğe dayalı devlet projesinin bir parçası olarak gördüğü kitlesel bir katılım talep ediyordu. Mao'nun askeri ve siyasi taktiklerinin başarısı, aynı zamanda ülkenin XIX. yüzyıldan beri ilk defa güçlü merkezi bir hükümet altında birleştiği anlamına da geliyordu.

Mao'nun Çin'i çokluk tecrit olmuş bir ülke olarak nitelenir. Batı etkisinin önemli ölçüde ülkeden uzaklaştırıldığı kesinlikle doğrudur; yaşamlarını Çin'de geçiren çoğu işadamı, misyoner ve eğitimcilerin büyük kısmı, 1952 yılında sınırdışı edilmişlerdi. Ancak, Çin şimdi yeni bir çeşit yabancı etkisine maruz bırakılmıştı: mevcut Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği'nin yeni hakimiyeti. 1950'ler, Çin politikası ve kültürü üzerindeki hakim Sovyet etkisiyle damgalandı: Sovyet diplomatlar, teknik heyetler, ekonomistler ve yazarlar, hepsi yeni komünist Çin'i şekillendirmede kendi rollerini oynadılar. Ancak, bu dönem, Çinliler ile Kruşçev'in Stalin'i kınamasından cesaret alan Sovyetler

arasında baş gösteren (Mao'nun kısmen kendi kişiliğine gösterilen saygıya halel getiren bir eleştiri saydığı) ve her iki tarafta da kültürel yanlış anlamalar neticesinde yükselen bir gerilime de tanıklık etti. İki taraf arasındaki farklılıklar 1960 yılında Sovyetlerin teknik desteğini Çin'den çekmesiyle gün yüzüne çıktı ve Çin-Sovyet ilişkileri 1980'lere kadar mesafeli kaldı.

Halkın Cumhuriyeti, devlet gücünü Chiang dönemindeki Çin'in amaçlarından oldukça farklı bir şekilde kullandı: bir sınıf mücadelesi veriliyordu. Mao savaş zamanında ÇKP'nin tartışmasız lideri olmuştu ve yazdığı eserler iktidara geldiği zaman ılımlılık ve çekimserlikten kaçınılacağını ortaya koyuyordu. 'Devrim', 1927'de yazdığı *Hunan'daki Köylü Sorununa Dair İnceleme*'sinde iddia ettiği gibi, "yemekli bir parti değildi (...) öyle zarif, ağır, nazik, ılımlı, kibar, saygılı, âlicenap olamazdı. Devrim bir ayaklanmaydı, bir sınıfın diğerini devirdiği bir şiddet eylemiydi". Hiç şüphe yok ki, savaş yılları ve Milliyetçilerin Çin kırsalında sosyal ilişkileri ıslah etmekte uğradıkları başarısızlık, kırsal toplumun yapısını değiştirme girişimlerinin başarısız olduğu yönündeki inanç tarafından yönlendirilen, şiddetli değişim yönünde yaygın bir istek olduğu anlamına geliyordu.

Çin'de 1949-50 yıllarındaki toprak reformunun ilk evresi, toprağın yüzde kırkının yeniden dağıtıldığına ve nüfusun yaklaşık yüzde altmışının da değişimden fayda sağladığına tanıklık etti. Olası ki, 'arazi sahibi' olarak hüküm giymiş kişiler zulüm görmüş, öldürülmüştü. Yine de, bu vahşet rasgele yapılmıyordu. Resmi kampanyalar, görmezden gelinen ve teşvik edilmiş terörle kışkırtılmıştı. 'Özgürlük' hazzı birçok Çinli için o dönem gerçek olmuş-

. 1950'lerin başındaki toprak dağıtımı birçok köylü için bir mut-
ıluktu ancak 'arazi sahibi' olduğu söylenenlere karşı düzenlenen
lümcül kampanyalara da neden oldu. 1953 yılında çekilen bu fo-
ɔğraftaki toprak sahibi yaklaşık 2/3 dönüm araziye sahipti.

ı; ancak 1950'lerin başları Çin'in gerçek anlamda barış
;inde geçirdiği altın yıllar değildi.

İvedilik Çin'in modernleştirilmesi yönündeki bitmeyen rzuya sahip ÇKP kaynaklıydı. ÇHC Soğuk Savaş döne- ıindeki durumunun gerçekleriyle yüzleşmek zorundaydı: ۱BD, Pekin'deki hükümeti tanımayı reddetti; diğer Batı- ülkeler Çin'le diplomatik ilişkileri başlatmış olsalar ve SCB ile işbirliğine dayalı resmi ilişkiler kurmuş olsalar da lke ekonomik açıdan oldukça izole edilmişti. Mao'nun Kruşçev'in yumuşamasına duyduğu öfkeyi dile getirmesiy-

le Sovyetlerle ilişkilerin 1950'lerin ortalarında soğumaya başlamasının ardından, ÇKP liderlerinin düşünceleri bir alternatif olarak öz-yeterliliğe döndü. Mao, Büyük Atılım olarak bilinen politikasını önerdi. Bu, Çinlilerin çelik, kömür ve elektrik üretimlerini artırmak amacıyla sosyalist ekonominin gücünü kullanmak için tasarlanan oldukça hırslı bir plandı. Tarım, münferit parsellerden ibaret geniş kolektif çiftliklerle (Mao'nun iktidardaki ilk yıllarının popüler toprak reformları) tüm zamanların en yüksek ortaklaşmacılık seviyesine ulaşmak üzereydi. Halka açık yemek salonlarının kurulmasıyla aile yapıları parçalanmıştı: yeni tarımsal metotlar yıllar geçtikçe herkese yetecek kadar gıda temin edebileceği için insanlar doyasıya yemeye teşvik edilmişti. Tarım Bakanı Tan Zhenlin şunları söylemişti:

> Sonuçta komünizm ne demektir? (...) Öncelikle, iyi besin bulmak ve sadece karnını doyurmak değildir. Her öğünde kişi yediği etten keyif alır, tavuk, domuz, balık ya da yumurta (...) maymun beyni, kırlangıç yumurtası gibi özel tatlar, herkese ihtiyacınca temin edilen beyaz mantar...

Bilimsel Marksizmle birleşen siyasi talep, kapitalizmin yapamadığı ekonomik bir mucize meydana getirebilirdi. Yine de, hiç şüphe yok ki, hedef, endüstriyel teknoloji yoluyla modernizasyondu. Atılımın açıklanan hedefi on beş yıl içerisinde İngiltere'yi ele geçirmekti ve bununla kastedilen de İngiltere'nin buğday tarlaları ya da sığırcılığı değil, endüstriyel kapasitesiydi. Atılım, Mao'nun ÇKP üzerindeki hakimiyetinin liderliğine dair tartışma olasılıklarını

nasıl sonlandırdığına bir örnek olarak yorumlanmıştır: Savunma Bakanı Peng Dehuai, 1959'da, Lushan'daki parti konferansında Atılım'ın neden olduğu sıkıntılara işaret etmeye çalışınca bir anda görevinden alınmıştı. Her şeye rağmen, Atılım'ın savunuculuğunu Mao'nun tek başına yapmadığı da bir kenara not edilmeli. Politbürodaki başiktisadi düzenleyici olan Chen Yun gibi figürler de oldukça destekleyiciydi.

Atılım, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve sanatsal kitle seferberliklerinde yer alan, kırsal ve kentsel bölgelerdeki Çinlilerle birlikte tüm ülkede büyük bir heyecan yarattı. Atılım döneminde geleneksel aile yapısının bozulması, kadınların erkeklerle eşit düzeyde çalışan bireyler olarak statülerinin vurgulanmasıyla rollerinin yeniden tanımlanmasına yardımcı oldu.

Yine de, Büyük Atılım büyük bir başarısızlıktı. Metotların Mao tarafından reddedilen etkileri kitlesel açlığa sebep olduğu ve en az yirmi milyon kişinin ölmesine yol açtığı için başka bir şekilde tanımlanması oldukça güçtür. Modernleştirme emelleri gerçekler karşısında yok olmuştu. Yine de, Atılım'ın sona erdiği 1962'de tarımda ve sanayide daha pragmatik bir ekonomik modele dönüş, Mao'nun ideolojik başarı gibi devrimci yenilenmeye de duyduğu heyacanı bastırmadı. O dönemde Sovyetler Birliği ile olan ittifak sert bir şekilde sona ermişti ve Mao'nun radikalleşmesi konusunda Sovyetlerin getirdiği eleştiriler onu dizginlemek yerine daha da kışkırttı.

Bu durum, Mao'nun Çin'ini tanımlayan en son ve en tuhaf kampanyaya yol açtı: 1966-76 yıllarındaki Kültürel Devrim. Aslında, Kültürel Devrim'in popüler hafızada

ɔ, 1959 yılında, Büyük Atılım sürerken dc
la Çin'in genç kuşak temsilcileriyle birlikte.

kalan kısmı –kendi öğretmenlerini kovuşturan yeniyetme Kızıl Muhafızlar, Tian'anmen Meydanı'nda Mao'yu görebilecekleri bir yer kapabilmeyi umut eden genç kitle kalabalıkları– 1966'dan 1969'a kadar geçen süreyi kapsar. Ancak, bütün bu dönem, Mao'nun aşılamaya çalıştığı, kendisiyle çelişen modernliğin belli bir modeli için son bir miting çağrısına damgasını vurdu: köylü işgücüne önem veren ve şehrin burjuva etkisinden uzak, sanayileşmiş bir devlet.

Mao, Atılım sonrası Çin'in 'ekonomizm'e –insanların devrim çoşkularını köreltecek, yükselen yaşam standartlarından ötürü duyulan kayıtsız bir memnuniyete– doğru kaydığı konusunda giderek daha fazla endişeleniyordu. Ayrıca, 1960'ların ortalarında rüştünü kazanan ilk kuşak, ÇKP iktidarı altında yaşamaktan başka bir hayat bilmiyordu ve bu sebeple ebeveynlerini mağdur eden fakirlik ve savaş hakkında hiçbir kişisel deneyimleri yoktu. Bu nedenlerden ötürü, Mao, bizzat kendi partisine saldıracağı, kitlesel bir ideolojik yenilenme kampanyasının başlatılması gerektiğine karar verdi.

Mao halen ÇKP'deki etkin figürdü ve kendi mesai arkadaşlarını zayıflatmak için prestijini kullandı. 1966 yazında, Liu Shaoqi (ÇHC Başbakanı) ve Deng Xiaoping (Politbüro başüyesi) gibi figürlerin 'kapitalist yolu seçenler' diye kınanmasını talep eden, Pekin Üniversitesi de dahil olmak üzere belli başlı yerlere, büyük harflerle, elle yazılmış dikkat çekici posterler asıldı. Dünya bu olayları iç yüzünü anlamadan seyretti, çünkü başat liderler bir anda göz önünden yitmiş ve örneğin Mao'nun karısı Jiang Qing ve daha sonra 'Dörtlü Çete' olarak ad-

andırılan diğer ortakları gibi tanınmayan kişiler onların erlerine geçmişti. Bu sırada, Mao'nun her yere nüfuz den kişisel kültü iş başındaydı. 'Kızıl Muhafızlar' olarak ilinen bir milyon genç, Mao'yu dinlemek için Tian'anmen Meydanı'na akın edecekti. Posterler ve Mao'nun esimleri her yerdeydi; 1969 yılı itibarıyla 2.2 milyar lolayında Mao rozeti dağıtılmıştı. Mao'ya kişisel bağlılık artık elzemdi. Örneğin, Haziran 1966'da, Qinghua Üniversitesi'ne bağlı bir lisenin Kızıl Muhafızları bağlılıklarını bir yeminle şu şekilde ifade ettiler:

1. Jiangsu eyaletindeki Xiangyang topluluğu üyeleri Kültürel Devrim'in son günlerinde 'Konfüçyus-karşıtı' dans gösterisi yapıyorlar.

Bizler Başkan Mao'nun Kızıl Muhafızları'yız, ve Başkan Mao bizim en yüce liderimizdir... Halka güvenimiz sınırsız! Düşmanlarımıza karşı ise en derin nefreti duyuyoruz! Yaşarken, parti için savaşıyoruz! Olürken, kendimizi halkın çıkarları için feda ediyoruz! Kanımız ve canımızla Başkan Mao'yu koruyucağımıza ant içeriz! Başkan Mao, sana inancımız sonsuz!

Kültürel Devrim, liderler arasında yalnızca bir iktidar mücadelesi değildi. Kültürel Devrim'le ortaya çıkan retorik, bu eylemin yalnızca büyük ideolojik bir inanç olmadığını, ama aynı zamanda, mantıksızca görünmesine karşın, çağdaşlığın belli bir tarzını çok güçlü bir şekilde yansıttığını da gösterdi. "Şimdi açılan Büyük Proleter Kültürel Devrim, insanların ruhlarının derinliklerine dokunan büyük bir devrimdir" diye başlar ÇKP Merkez Komitesi'nin 'Büyük Proleter Kültürel Devrimi'ne dair Kararı' (8 Ağustos 1966). Üstlerine karşı ayaklanmaya teşvik edilen Çinli gençlik, yani Kızıl Muhafızlar devrim çağrılarını kucakladılar: "Devrimci diyalektik, yeni doğmuş birliklerin yenilmez olduğunu, kaçınılmaz bir şekilde mücadele içinde büyüyüp geliştiklerini ve sonunda da zayıflayan birlikleri bozguna uğrattıklarını anlatır. Bu nedenle, yeni (birlik) için methiyeler düzmeliyiz, onu övmeliyiz, davulları onu cesaretlendirmek için çalmalıyız, gonglara yolları ona açmak için vurmalıyız ve ellerimizi onu selamlamak için kaldırmalıyız." Bu, totaliter devletin modern siyasetiydi. Stalin'in SSCB'deki parti destekli sanatçıların görevlerini 'insan ruhunun mühendisleri' olmak biçiminde tanımlaması gibi, Kültürel Devrim de Çin toplumunu yenilemek,

sonunda geçmişin prangalarından kurtulmuş yurttaşı kendilik bilinciyle donatmak için yapılmıştı. SSCB'deki ve tabii XVIII. yüzyıl Fransa'sındaki devrimci selefleri gibi, Kızıl Muhafızlar da taktiklerinin vahşice olduğunu kabul etmekten çekinmiyorlardı: Harbin'de, 1966 yılında, bir grup genç şunları söylemişti: "Bugün Kızıl Terörü uygulayacağız ve yarın da Kızıl Terörü uygulayacağız. Mao Zedong Düşüncesi ile bağdaşmayan şeyler var olduğu sürece isyan etmeli ve Kızıl Terörü uygulamalıyız!"

Sözde istenen ve dönüştürülebilen bir güç olarak şiddete yaptığı takıntılı vurguyla Kültürel Devrim oldukça modern bir hareketti. Ayrıca, bunu Mao başlatmış ve desteklemişti, bunu yaparken geniş çaplı bir desteğe de sahipti: birçok gence sanki o gün hayatlarının en güzel günüymüş gibi hissettiren gerçekten kitlesel bir siyasi hareketti. 'Kızıl' yerine 'Uzman' olan doktor ve öğretmen gibi kişileri kınayan, güçlü bir şekilde entelektüel karşıtı ve yabancı düşmanı bir eylemdi ve, ister Batı ister Sovyet bloğu olsun, dış dünya ile bağlantıları olan herkese kuşkuyla bakılıyordu. Partinin iktidarı elde edince yumuşadığı ve fazla rahatladığı, kentsel sorunlara takıntılı hale geldiği yönünde Mao'nun sahip olduğu kanaati devam ettirdi. 'Yalınayak doktor' programı gibi eylemler bu yıllarda popüler olmuştu. Sağlık Bakanlığı'nı 'Şehirli Bey'in Sağlık Bakanlığı' diye aşağılayan Mao, köylülere temel tıp eğitimi almaları fırsatını sunan ve köylerde kendilerinin sağlık hizmeti verdikleri bir politikayı teşvik etti. Birçok açıdan yetersiz olmasına karşın, program, 1949 yılından sonra bile çok az tesise sahip olan Çin'in bazı bölgelerine sağlık hizmeti götürmüş oldu.

Yine de, Kültürel Devrim varlığını sürdüremezdi. Sokaklarda giderek artan şiddetten endişe duyan Halk Kurtuluş Ordusu, 1969'da Kızıl Muhafızlar'a eve dönmeleri konusunda baskı uyguladı. Kültürel Devrim politikaları 1976 yılına kadar resmi dogma olarak devam etti. Ancak, 1970'lerin başlarında Çin siyasetinde büyük değişiklikler başladı. Uzun süredir devam eden izolasyon politikasının işe yaramadığı ortadaydı. Bu dönem, ne var ki, 1949 yılından beri hiçbir ilişkisi olmayan Birleşik Devletler ile Çin arasında önemli bir uzlaşıya tanık oldu; ABD Vietnam'da içinde bulunduğu bataklıktan kendini kurtarmak için debeleniyordu, Çin ise yeni zalim SSCB'nin (muhtemel) saldırısı nedeniyle korku içindeydi ve Mao'nun halefi olacağı varsayılan Savunma Bakanı Lin Biao'nun aniden (partiden) çekilmesiyle ve sonra da bir uçak kazasında ölmesiyle çalkalanıyordu. Gizli diplomatik manevralar, sonunda ABD Başkanı Richard Nixon'un 1972'de Çin'e resmi bir ziyarette bulunmasına olanak tanıdı; sıradan bir Çinli ile sıradan bir yabancının dahi Çin sınırları içinde bir araya gelmelerinin üzerinden on yıldan fazla bir zaman geçse de, bu ziyaret Çin'in Batı'ya tekrar açılmasını sağladı. Kültürel Devrim yavaşça erimeye başladı ve bu erime kendi mimarının ölümüyle hızlanacaktı.

Gaige kaifang: reform ve yeniden açılma

Mao 1976 yılında öldü. Halefi çok az tanınan Hua Guofeng'di. İki yıl içinde, Hua, XX. yüzyıl Çin politikasının en büyük mücadelecisi olan Deng Xiaoping tara-

fından devredışı bırakılmıştı. Deng, 1924 yılında ÇKP'ye katılmıştı. Kültürel Devrim sırasında iki kez ihraç edilmiş ancak güçlü bağlantıları sayesinde kendisini sağlama almıştı ve son Başkan'ınkinden şaşırtıcı derecede farklı bir program izleyerek Mao'nun ölümünden sonra ÇKP içinde en üst düzey liderliğe ulaşmıştı. Deng, 'doğruyu gerçeklere dayanarak ara' sözünü kendi kişisel sloganı olarak benimsemişti ama bu deyiş esasen Mao'nun 1930'larda kullandığı, ancak Deng'in doğrular ve gerçeklerin Kültürel Devrim sırasında siyasi sahneden büyük ölçüde silindiğini belirtmek amacıyla benimsediği bir ifadeydi.

Aslında, Deng, Kültürel Devrim'in derin entelektüel karşıtlığı ve yabancı düşmanlığının Çin'e iktisadi açıdan zarar verdiğini fark etti. Deng, ilk defa Mao'nun pragmatik başbakanı ve sağ kolu Zhou Enlai tarafından ortaya atılan siyaset sloganını benimsedi: 'Dört Modernizasyon Programı.' Bu, ÇKP yönetimindeki moderatörlerin, Kültürel Devrim'in Çin'i özgün modernizasyon politikasından ayırdığının etkin bir şekilde itirafıydı. Şimdi, partinin görevi Çin'i dört alanda doğru politikaya yöneltmekti: tarım, sanayi, bilim ve teknoloji ve milli savunma.

Böylece Mao devrinin birçok ilkesi terk edilmişti. 'Reform Devri'nin (1978'den itibaren bilinen) ilk ve en sembolik eylemi, Mao iktidarı altında kurulan kolektif tarım çiftliklerinin zamanla ortadan kaldırılmasıydı. Çiftçiler elde ettikleri mahsulden daha geniş bir payı serbest pazarda satabiliyorlardı ve ticari tarım ürünlerinin ve küçük ve özel parsel toprakların ekonomi için gerekli olduğu ve onlara müdahale edilmemesi gerektiği kesin bir dille belirtilmişti. Kentsel ve kırsal bölgeler aynı zamanda küçük yerel

ya da bireysel teşebbüslerin kurulması için teşvik edilmişti ve yaklaşık 12 milyon teşebbüs 1985 yılı itibarıyla kayıt yaptırmıştı.

Ekonomik eşitlik artık hükümetin hedefi değildi. "Zenginleşmek görkemli bir şeydir," diyen Deng şöyle devam etmişti: "Bazı bölgelerin daha ivedi zenginleşmesi önemli değildir." Bu girişimciliği cesaretlendirmenin bir parçası olarak, Deng, Çin kıyısında yabancı yatırımcıya cazip gelebilecek dört bölgeyi Özel Ekonomik Mıntıka olarak belirledi, bu suretle de Mao zamanında ekonomiye damgasını vuran kendine yeterlik gibi bir tercih hakkına son vermiş oldu.

Oysa, kapılar sadece belirli bir yöne doğru açılmıştı. Aralık 1978'de Wei Jingsheng adında genç bir adam 'Beşinci Modernizasyon (Programını)' talep ederek yeni bir yol denedi: Çin'de gerçek demokrasi. Wei derhal tutuklanmış ve ABD'ye sürgün edildiği 1997 yılına kadar neredeyse sürekli hapiste kalmıştı. Her şeye rağmen, 1980'ler Mao döneminden daha büyük, önemli bir açılıma damgasını vurmuştu. Siyasette yenilenmeye dönük eğilim, Çin'i dış dünyaya açmak konusunda güçlü bir istekle ilişkilendirilmeye başlamıştı. 1978 yılında Çin ile ABD arasında tam diplomatik ilişkiler kurulmuş ve 1980'lerin başında çok fazla yabancı turist ve öğrenci Çin'i ziyaret etmeye başlamıştı, tıpkı yeni kuşak Çinlilerin dışarıda okumaya ve iş yapmaya başlamaları gibi.

Kuşkusuz, Deng Xiaoping partideki en yetkili kişiydi ve mümkün olan en hızlı yolla ekonomik reform taraftarı olduğunu açıkça belirtmişti. 1980'lerde SSCB hâlâ el eriminden uzaktı ve Batı bu ülkeyi 1985'te Mikhail Gorbaçev

.2. Maoist Çin'i dönüştüren ekonomik reformlar bilhassa 1978-.997 yıllarında büyük bir lider olan ve burada turistlerin önünde otoğraf çektirdiği bir çizimle resmedilen Deng Xiaoping ile ilişki-endirilir.

ktidara gelene kadar gelişmeyen ve saldırgan bir dev ola-'ak gördü. Bunun aksine, Çin, Batı'nın sevmekten hoş-andığı komünist devdi. Ekonomiyi büyütme gayreti içinde)lan ve ABD'ye dostça davranan Deng Xiaoping Teksas'ı :iyaret etmiş ve bir rodeoda Stetson (kovboy şapkası) bile akmıştı. Yurtiçindeyse başka tür kovboylar ekonomik atı-ım ve sıçramalarla kendi devirlerini yaşamaktaydı. 1985 'ılında, Hainan Adası'nın parti başkanı olan Lei Yu'nun '9 bin yabancı marka arabayı, 347 bin televizyonu ve 45)in motosikleti fahiş fiyatlarla tekrar satabilmek için ithal :tmek amacıyla önemli miktarda döviz kullandığı dilden

dile dolaşıyordu. (Lei 1988'de tedip edilmişti ve davranışları oldukça yaygın bir yolsuzluk olgusunun en baştan çıkmış örneğini teşkil ediyordu.)

Ekonominin değişmesi ve büyümesi gerektiğine ilişkin sinyaller açıkça ortadaydı. Ne var ki, siyasi çevrelerdeki sinyaller karmakarışıktı. Deng, önceleri yekpare parti çizgisinin ölümcül etkisi altında tutulan düşünce kuruluşları ve gazetelerdeki tartışmaların düzeyinin yükselmesine kayda değer bir katkı sağlamış, politbüroya bağlı liberal Hu Yaobang'ın iktidara gelmesini destekledi. Deng, reformların beraberinde getirdiği ideolojik bozulma hususunda bir nebze rahatttı; şöyle bir gözlemde bulunmuştu: "Pencereyi açtığınız takdirde bazı sinekler içeri girecektir." Yine de, tüm parti ileri gelenleri iyimser değildi. Örnek bir merkez planlamacı olan Chen Yun ve propaganda şefi Hu Qiaomu, reform-devri Çin'inde duyumsadıkları materyalizm ve ideolojik amaçsızlığa dair endişe besleyenler arasındaydı. Kapitalist dünyanın muzır etkilerinin kınandığı 'maneviyat karşıtı kirlenme' ve 'manevi medenileşme' başlıkları altındaki bir dizi kampanyayı desteklediler. 1980'lerde siyaset, birkaç yıl sonra kısmi bir karşıtlığın içine düşmeden önce yine açılmaya yeltendi. Ancak, bu hareket kaçınılmaz olarak bir kurtarıcıya, piyasa eğilimli bir topluma yönelmiş görünüyordu.

Kültürel Devrim'in aksine, reformlardan büyük ölçüde fayda sağlayan grup 'entelektüeller'di: Akademisyenleri, öğrencileri ve daha soyut düşünürleri içeren, Çinlilerin anlayışına göre katışık bir kategori. Artık 'Kokuşmuş Dokuzuncu' olarak anılmıyorlardı (Kültürel Devrim terminolojisinde istenilmeyenler sınıfındaki dokuzuncu kategori).

Aksine, Çin bilim ve teknoloji altyapısını geliştirmek için çaba sarf ederken, eğitim teşvik ediliyordu. Entelektüellerin tadını çıkardığı yeni özgürlükler onları daha fazlası için heveslendirdi. Partinin açılımını talep eden 1985-6 yılındaki öğrenci protestolarını takiben, 1987 yılında, Hu Yaobang, toplumsal güçlerin kontrol dışına çıkmalarına müsaade etmek sorumluluğunu üstlenmeye ve istifa etmeye zorlandı. Hu'nun yerine siyasi açıdan daha az liberal olduğu düşünülen ama en az bir iktisadi reformcu kadar güçlü olan Zhao Ziyang genel sekreter olarak atanmıştı. Entelektüellerin yakınmaları yine de yalnızca soyut değildi. Birçoğu –özellikle akademisyenler ve üniversite öğrencileri– sabit devlet gelirine bağlıydılar ve yeni yeni zenginleşen reformist Çin'de enflasyonun tehlikeli bir şekilde yükselmeye başlamasıyla gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılamada artık yetersiz kaldığını fark ettiler.

Nisan 1989'da Hu Yaobang öldü. Oldukça saygın bir kişiliğin ölümünün gösterileri tetiklemesi Çin'de eskiden beri var olan bir gelenekti. Çin genelinde öğrenciler ÇKP'nin sosyal hayatta süregelen rolüne karşı protestolar düzenlemek için onun ölümünü fırsat bildiler. Pekin Üniversitesi'nde, 1919'daki Dört Mayıs gösterilerini doğuran bir ortamda, öğrenciler 'Yeni Dört Mayıs' gibi başlıklar atarak gazeteler çıkardılar ve 'bilim ve demokrasiye' olan ihtiyacı dile getirdiler. 4 Mayıs 1989'da Tian'anmen Meydanı'nda toplanan protestocular 'Merhaba Bay Demokrasi!' yazan Çince ve İngilizce pankartlar açtılar. Bu, 70 yıl önce Çin'in kurtuluşuyla görevli sayılan Dört Mayıs'taki ikiliye, 'Bay Bilim' ve 'Bay Demokrasi' ye açık bir göndermeydi.

3. 4 Mayıs 1989'da, 1919'daki özgün Dört Mayıs gösterilerin
len tam 70 yıl sonra, öğrenciler Tian'anmen Meydanı'nda bir ke
laha 'Bay Demokrasi'yi istiyorlar. Bir ay sonra, tanklar ve askerle
Meydan'ı güç kullanarak ve çok sayıda insanı öldürerek boşalttılar.

1989 baharında, Pekin'deki Tian'anmen Meydanı eş
benzeri olmayan bir gösteriye sahne oldu. XX. yüzyıl içi
olağandışı bir şekilde, tüm sınıfların ittifakıyla, rekor bi
ayıda, yaklaşık bir milyon Çinli işçi ve öğrenci Tanrısa
Barış Kapısı'nın önünde toplandı. Parti, dünya medyası
nın olayları görüntülemesinden ötürü oldukça zor duru
na düşmüştü; basın tarihi bir olay için oradaydı; reform
cu Sovyet lideri Mikhail Gorbaçev Çin'i ilk kez ziyare
ediyordu, ancak olay Gorbaçev'in protestoları görmesin
engellemek için dolambaçlı bir yoldan geçirilmesiyle tan
bir maskaralığa dönüşmüştü. Haziran 1989'da meydand
oplanan insanların sayısı giderek azalıp sadece binler

indi ancak onlar da meydanı terk edeceklerine dair hiçbir belirti göstermediler. 3-4 Haziran gecesi, parti, tanklar ve silahlı personel araçları göndererek harekete geçti. Ölü sayısı hiçbir zaman resmen onaylanmadı ama oldukça yüksek bir sayıyla, yüzlerle, hatta daha fazlasıyla ifade edilmesi olası görünüyor. Bu eylemle bağlantılı yüzlerce kişi tutuklanmış, hapse atılmış veya Batı'ya kaçmaya zorlanmıştı. Birçok kişi için 'uzlaşmacı olmayan taraf' kazanmıştı ve 'bilim ve demokrasi' şansı sona ermişti.

1989 sonrasında Çin

Geçmişe dönüp baktığımızda, artık Tian'anmen Meydanı olayları 20 yıl geride kaldı, şaşırtıcı olansa neyin gerçekleşmediği. Çin, pek çok kişinin korktuğunun aksine, iç savaşa girmedi; ekonomik reformları tersine çevirmedi; kendini dış dünyaya kapatmadı. Üç yıl kadar siyaset derin bir duraksama dönemine girdi. 1980'lerin sonlarında meydana gelen protestoları körükleyen liberal akımlar artık 'burjuva liberalizminin şeytani rüzgârları' olarak görülüyordu. Ancak, 1992 yılında, 'tankları halkın üzerine yollayan adam' Deng artık 88 yaşındaydı. Deng, mirasının, en azından Çinlilerin gözünde başarısız bir reformcu olarak algılanan Gorbaçev'inkine benzer bir tehdit oluşturduğunu biliyor olmalıydı. O sene, Deng, ironik biçimde, Çince'de imparatorun uzaktaki toprakları ziyaret etmesi anlamında *nanxun*, yani 'kuzey turu' yapmaya girişti. Hong Kong'la sınırı olan ve bir anda zenginleşen Shenzhen'i ziyaret ederek (ve haber muhabirlerine golf sahasında golf

arabası kullanarak fotoğraf verirken), Deng, reforma ilişkin ekonomik politikalardan vazgeçilmeyeceğini belirtti. Başka önemli tercihlerde de bulunmuştu. Şangay Valisi Jiang Zemin, Şangay'daki protestoları Pekin'deki yetkililerin halledemediği şekilde halletti. 1989'da Parti'nin genel sekreteri olarak atanan Jiang, Deng'in halefi olarak desteklenmişti. Dahası, Mao zamanında ve reform döneminin ilk yıllarında sıkı kontrol altında tutulan memleketi Şangay'a yabancı yatırımı çekmek için savurganlık derecesinde rahat davranıyordu. Bir yüzyıl boyunca, 1840'lardan 1940'lara kadar, Şangay, Çin endüstrisi, ticareti ve kültürünün motoru, kendisini yalnızca Çinli olmanın ötesinde bir dünya kenti olarak gören bir başşehir konumundaydı. Şimdi de görüntüsünü yeniden yaratmasına izin verilmişti.

Deng sonrasında liderliğe gelmesi olağan bir şeymiş gibi görevi üstlendi. Şangay'ın eski Valisi Jiang Zemin, 1989'da Deng'in halefi oldu. 1992 ve 1997 yıllarındaki 14. ve 15. Parti Kongreleri Jiang'ın Parti Genel Sekreteri olarak bir beş yıl daha görevinin devam edeceği sinyalini verdi ancak görevde kalmak istediğine ilişkin güçlü söylentilere rağmen 2002 ve 2007 yıllarındaki 16. ve 17. Parti Kongreleri Hu Jintao'nun Jiang'ın vârisi olacağını teyit etti. Bu iki lider arasındaki politika değişikliklerini saptamak mümkündür. Jiang'ın resmi görev süresi, ihtiyati siyasi reformlarla ve iktisadi gelişmeler için duyulan büyük bir coşkuyla belirginleşmişti (örneğin, yerel seçimlerin köylerde de yaygınlaşması ama demokrasinin yüksek düzeyde ilerlememesi). 2002 yılından beri Hu ve başbakanı Wen Jiabao kırsaldaki eşitsizlik ve fakirlikle mücadele için daha çok çaba sarfettiler ve bu durum ÇKP'nin kendisi-

nin de reformize edilmesiyle birlikte (Parti içindeki özgün tartışmalar için gerekli mekanizmaların sağlanması ve bazı Parti-dışı figürlerin bakanlık ve diğer önemli pozisyonlara atanması gibi) Parti'nin temel sorunu olarak görülüyor.

1990'lardan itibaren Çin ekonomik reformu son derece benimsedi. Siyaseti Batı'ya karşı 1980'lerde olduğu gibi liberal, hatta naif bir ilgi bile duymuyor. XXI. yüzyıl başlarının en etkili entelektüeli olan filozof Wang Hui, Tian'anmen Meydanı'na yol veren 1980'lerin 'Yeni Aydınlanma' dalgasının "Çin'in sorunlarının aynı zamanda dünya kapitalist piyasasının da sorunları olduğu gerçeğini anlayamadığını (...) sonunda Çin'i eleştirirken Batı'yı ölçü saymanın gereksiz olduğunu anlamakta zorlandığını" beyan etmişti. Ancak, birçok açıdan, Çinliler, küreselleşmiş moderniteden 1980'lere kıyasla daha fazla etkilenmiş durumda. Çin, yüzlerce değil, onbinlerce öğrenciyi yurtdışına bilim ve teknoloji okumaya göndererek, bilimsel gelişmeyi büyüme macerasının merkezine yerleştirdi, tıpkı 1930'larda Milliyetçi hükümetin mühendis ve teknisyenlerden oluşan yerli bir çekirdek kadro geliştirmeye çalışması gibi.

Ülke XXI. yüzyılda aynı zamanda güçlü ve uluslararası bir role sahip. Her ne kadar veto hakkını nadiren kullansa ve 9/11 sonrasında dünyanın yüksek sesli retorik yerine sessiz diplomasiye ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmış olsa da, Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi konumunda. Bu nedenle, Ortadoğu gibi arenalarda dürüst bir simsar olarak algılanıyor. Çin, Batı'nın Soğuk Savaş sonrası düzeninin yarattığı üçüncü dünyadaki olağan bir şüpheden fayda sağlayarak, Afrika ve Kuzey Amerika'da ekonomik ve diplomatik etki aradı. ABD'de

Bush yönetiminin (2001-8) uluslararası duruşu, işbirliğine açık yapılar konusunda genel itibarıyla isteksizdi ve Çin kendisini uluslararası düzende fikirbirliğine ulaşmaya çalışan ılımlı bir güç olarak tasvir edebilmek için bundan faydalandı. Ayrıca, Irak Savaşı (2003) sonrasındaki dönemde ABD hükümetinde ortaya çıkan şaşkınlık, Çin'in Doğu Asya'daki çıkarlarını geliştirme konusunda daha özgür olduğu anlamına geliyordu. Ne var ki, Çin'in tarafsız ama dost kalma tercihi yeni yüzyılda fazla uzun sürmeyebilir: Ortadoğu'daki krizler, Kore Yarımadası, Afrika'daki maden ve dünyadaki enerji kaynakları için kapışmak, Çin'in hangi ulusları tercih edeceği yönünde zor seçimler yapacağı anlamına geliyor.

Nasyonalizm içeride popüler bir slogan haline geldi. Her ne kadar yabancı hedeflere ve kişilere karşı şiddet yüklü bazı olaylar vuku bulsa da (örneğin, 1999'da NATO'nun Kosova Savaşı sırasında Çin'in Belgrad'daki Büyükelçiliği'ni bombalaması gibi), bu mutlaka yabancı düşmanlığı ya da yabancı karşıtlığı anlamına gelmiyor. Ancak, Çin halkı artık devrin kendi devirleri olduğunun ve bölgedeki sahnenin merkezinde yer almalarını engellemek amacıyla –Batı ya da Japonya kaynaklı– yürütülen bazı girişimlere karşı durmaları gerektiğinin farkında.

Modern bir siyaset mi?

Çin'in XX. yüzyıl liderlerinin, özellikle de Mao'nun popüler tanımlaması, onların kendi bildikleri yolla yeni bir imparatorluk kurmak için çaba gösterdikleri şeklindedir.

Her ne kadar bu renkli bir özet olsa da, böyle bir kıyaslama yanıltıcıdır. Bu tasvir, Çin siyasetinin egzotik unsurlarına işaret etmekte ve Çin'in bu yüzyıldaki siyasi düşüncesini şekillendiren pek çok varsayım ve modelin son derece modern ve gerçekten de Batı'dakilere benzer olduğu gerçeğini gizlemektedir.

Qing'in son dönemlerinden itibaren, Çin siyaseti, meşruluğunu esas olarak kendi gerçekliği içinde yekvücut insanlardan ve kuvvetli bir devletin rasyonel bir güç kullanıcısı olması gerektiği fikrinden alan milliyetçiğe bağlıydı. Hükümet ve vatandaş arasındaki sosyal anlaşmaya temellenen kitle siyasetine dayalıydı. Yönetimin Konfüçyusçu ruhu imparator ile tebaa arasında bir nevi sosyal anlaşmayı temsil ederken, insanların kendi kabiliyetleri doğrultusunda yetkilendirilmeleri gerektiğini uygun bir biçimde akıl edemedi ve bu da kesinlikle hiç modern olmayan bir düşünce tarzı. Bu durum, Konfüçyusçu geçmişin modern siyasetin ortaya çıkmasıyla bir anda yok olduğu anlamına gelmiyor. Sözgelimi, modernleştirilmiş Konfüçyus düşüncesiyle ortaya çıkan hiyerarşi ve karşılıklı yükümlülük gibi ilkeler yok olmadı. Bu fikirler, bireyleşmiş kendiliğin önemiyle olduğu kadar, halk kaynaklı meşruluk ve kitlesel katılıma dair modernlik varsayımlarıyla bağlantı kurarak uyarlanmış oldu.

Bu bölümün siyaseti 1928'den itibaren daha geniş, uyumlu bir modernite siyasetiyle değişen bir âsâ şeklinde tasvir etmesi gibi, ima edilen ancak adı konmayan son bir ironi daha var. Günümüzde Çin'in siyasi yapısı –önemli derecede bireysel otonomiye izin veren, tek partili, uluslararası düzeyde işbirlikçi bir role dayalı güçlü bir devlet

ve devletin ve partinin halen önemli, köklü bir rol oynadığı, gayet başarılı, yarı-kapitalist bir ekonomi– 1960'ların baskın, radikal komünistleri tarafından değil de, günümüz Komünist Parti'sinin aslında 1930'larda Milliyetçilerin gelişimci kanadı tarafından talep edilen devleti kurduğu anlamına geliyor. Bugün Chiang Kaishek'in hayaletinin Çin'in etrafında başını onaylarcasına sallayarak dolaştığı, Mao'nun hayaletinin ise kendi fikrinin yok edildiğinden sızlanarak onu takip ettiği hayal edilebilir. Son yüzyılda, hem Milliyetçilerin hem de 1978 veya 1949'dan öncesine kadar uzanan *longue durée* çerçevesinde incelendiğinde –bir dereceye kadar bu sahte paradoksu anlaşılır kılarak– Komünistlerin temelindeki entelektüel varsayımlar birçok önemli açıdan birbirine benziyordu.

ÇİN TOPLUMU MODERN MİDİR?

1920'lerde Çin'in en tanınmış gazetecilerinden biri olan Zou Taofen, 1927 yılında 'Eşitlik' adı altında bir deneme yazdı:

> Her insanın doğal entelektüel kapasitesi ya da gücü eşit değildir. Ancak, her birey kendi aklını hizmet ve ahlak doğrultusunda geliştirirse (...) o zaman insan topluluğuna katılabilmek adına eşit sayılabilir. İşte, bu *gerçek* eşitliktir.

Modern toplumlar, hem diktatörlükler hem de demokrasiler, her daim eşitlik idealine ihanet ediyorlar. Yine de, birçok temel retoriklerinde hiyerarşileri ve hedefleri yıkan, hatta mükemmel olmasa da eşitlik uğruna mücadele eden toplumlara halen büyük önem veriliyor. Çin toplumu, geçtiğimiz yüzyılda ve daha öncesinde, toprak sahipliğinin doğası, kadınla erkek arasındaki ilişkiler ya da kırsalla kent arasındaki bağıntı veya devletin ve insanların birbirlerine

karşı olan görevleri ve yükümlülükleri gibi pek çok konuda değişti. Bu bölüm, Çin toplumunun ne kadar modernleştiği ve bu modernleşmenin kendi kimliğini belirgin bir şekilde Çinli olarak korumak hususuyla çatışıp çatışmadığı ya da onun tamamlayıcısı olup olmadığı sorusunu sormak için bu alanlardan bazılarını inceleyecek.

Erkekler ve kadınlar

Eşitlik arayışının en şiddetli olduğu alanların başlıcası kadın ve erkek rollerinin değiştiği alandır. Mao Zedong, kadınları hakir gören sonraki neslin Çinli erkeklerine çıkışarak, ünlü 'kadınlar gökyüzünün yarısını ellerinde tutuyorlar' sözünü söylemiştir. Ancak, Mao'nun ve itibar sahibi diğer devrimcilerin değerlendirmelerini ele alarak, son dönem emperyal Çin'deki kadınları ayrımcılığa uğramamış, bastırılmış bir kitle olarak görmek ya da modern çağın Çinli kadına sorunsuz bir 'özgürlük' getirdiğini varsaymak yanlış olacaktır.

Emperyal çağdan bu yana Çin toplumunda kadının rolü ne kadar değişti? 'Ayakların bağlanmaması', Çin'deki kadınların, çağdaşlık öncesi ve modern çağlardaki statülerindeki değişimin daimi bir metaforu olarak kalmıştır. X. yüzyıldan sonra, hâlâ belirsiz nedenlerden ötürü, Çinli kadınların küçük bir yaştan itibaren ayaklarını onların şekillerini bozacak ve doğal olanın tersine sonraki hayatlarında küçük bırakacak biçimde sıkıca bağlamaları gibi bir moda gelişti. Bazı açılardan bu yöntem oldukça şaşırtıcıydı, çünkü Konfüçyusçu normlar vücudun şeklinin bozulmasına

4. Yüzyıllar boyu Çinli kadınlar küçük yaşlardan beri ayaklarır
ağlattılar, böylelikle ayakları hiçbir zaman tam büyümedi. Bu gele
ek, XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarındaki reform hareketle
ni takiben kaldırılmıştı.

ötü gözle bakıyordu. Yine de, bu eğilim yayıldı ve XVII
üzyıl itibarıyla, Li Yu adındaki yazar Çin'in batısındak
anzhou kadınları hakkında şunları yazmıştı: 'Ayakla
ı (...) üç inç boyunda, hatta bazıları daha da küçük..
)nlarla yatağa girip onların altın lotuslarını okşamadaı
urmak çok güç. Fahişelerle fingirdeşirken duyulabilecel
ıaşka hiçbir haz bu deneyime baskın gelemez." Her ka

dın ayaklarını bağlamıyordu; ayak bağlamak ne alt-etnik Hakka kültüründen gelen köylü kadınlar için ne de Qing Hanedanlığı döneminin Mançu kadınları için bir gelenekti. Ancak, saygın bir hayatı arzu eden kadınların büyük çoğunluğu için bu gerekliydi. Kızının ayağını bağlamayan bir anne kendi kızına kötülük etmiş oluyordu, çünkü çirkin, büyük bir ayak iyi bir evlilik yapmanın çok düşük bir ihtimal olması demekti.

Emperyal Çin'de kadınlar için fırsatlar büsbütün kısıtlanmıştı. Ne bürokrasiye katılabiliyorlardı ne de tüccar olabilmek için ellerinde imkân vardı. Konfüçyusçu kültür, kadınları erkeklerden entelektüel açıdan daha aşağı görüyordu. Ancak, imparatorluk çağının son dönemlerinde, hali vakti yerinde olan ailelerin kadınların okuryazar olması konusunda ısrarcı davranması oldukça doğaldı. Bilhassa, Qing Hanedanlığı'nın ilk zamanlarında (XVII. ve XVIII. yüzyıllarda) elit kadınlar özellikle bir alanda kendi seslerini duyurabildiler: matbaacılık. Bu dönem, baskı-kalıp matbaacılığındaki büyümeyle aynı zamana denk geldi (bkz. VI. Bölüm) ve dönemin kadın yazarları kendi düşüncelerini ve ilgi alanlarını bilinir kılmak için yeni bir okuyucu kitlesinin varlığını fırsat bildiler. Ming Hanedanlığı okuryazar fahişelerin elit kültürün bir parçası olduğuna tanıklık etmiştir; bunun yanı sıra, Qing zamanında yeni cinsel denetim normları iffetli kadınların (özellikle dulların) övüldüğü anlamına geliyordu. Yine de, bahsi geçen ikinci değişiklik kadınların kendi hayatları hakkında yazmasını engellemedi. Büyük Qing yöneticilerinden Chen Hongmou ve Yuan Mei, her ne kadar kadınların esasen daha az yetiye sahip olduklarına inandıklarını beyan et-

seler de, güçlü bir şekilde kadınların edebi eğitimlerinden yanaydılar.

Kadın erkek arasındaki hiyerarşik ilişkilerde önemli bir bozulmanın görüldüğü XIX. yüzyıl sonlarında, yine de, hâlâ ciddi bir değişim söz konusuydu, özellikle de kendilerinden daha zengin olan çağdaşlarının seçkin yazın kültürüne katılamayan fakir kadınlar arasında. O noktada, kadın haklarının savunuculuğunu yapan hatırı sayılır derecede entelektüel bir hareket gelişti. XIX. yüzyıl sonlarının en bilinen reformcularından biri olan, Konfüçyusçu ilkeleri benimsemiş Kang Youwei, kadının ve erkeğin eşit olduğu ve evliliklerin bir yıl sonra yenilebilir sözleşmeler üzerine yapıldığı yeni bir toplum önerisinde bulundu. Mao Zedong, Changsa'da, yeni cumhuriyetin ilk günlerinde, zorla evlendirilmektense intihar etmeyi yeğleyen Zhao isimli genç kadının akıbetini analiz eden ve en uzlaşmaz üslupla genç kadının ikilemini anlatan bir dizi makale yayımladı:

> Çinli ebeveynler dolaylı olarak oğullarına ve kızlarına tecavüz ediyorlar. Bu, 'ebeveyn hakkı'nın olduğu Çinli aile sistemi ve 'ebeveyn düzenlemesi kuralı'nın olduğu evlilik sistemi bağlamında kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkan bir sonuç.

Hanımların Günlüğü ve *Yeni Kadın* gibi gazeteler ve *Yeni Gençlik* gazetesindeki 'kadın sorunu' makaleleri Çin'in belli başlı şehirlerinde yayımlanıyordu. Özerk, profesyonel ve kentli 'yeni kadın' fikri, savaş zamanında ABD ve Hindistan gibi birbirinden çok uzak diyarlarda bile görülen

küresel bir fikirdi. Ancak, Çin'de 'yeni kadın' ve onun rolüne ilişkin feminist metinlerin birçoğu erkekler tarafından kaleme alınıyordu. Bu durum, bütün yüzyıl boyunca nüksedebilecek bir eğilimi yansıtmıştı: ne kadar sempatik görünse de, Çinli kadınların rolü çokluk erkekler tarafından kontrol ediliyordu. Daha az sempatik durumlarda ise, feminizm ahlaki bir başarısızlık olarak görülüyordu: 1927 yılında solcu avına çıkan Milliyetçi eylemciler kısa saçlı kadınları yıkıcı kimseler olarak gördü ve tutuklanmayı ya da idam edilmeyi hak ettiklerini düşündüler. Her şeye rağmen, XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başları Çin toplumunda kadının statüsünü eninde sonunda değiştiren çeşitli değişiklikler getirdi. Hem kentte hem kırsalda toplumun her katmanını etkileyen en göze çarpan sosyal değişiklik, eskiden beri var olan (1920'den itibaren uygulanmıyordu) ayak bağlama uygulamasına son verilmesiydi. Bu geleneğin sona ermesinin ötesinde, ne var ki, 1949 öncesinde, Çin'de kadınlar için yapılan sosyal değişikliklerin birçoğu şehirli kadınlar merkezinde yoğunlaşmıştı. 'Yeni kadın' kavramı kentli seçkinler arasında iyi bilinir hale geldikçe, Ibsen'ın *Bir Bebek Evi* oyunundaki Nora karakteri güçlü bir rol modeli olmaya başladı: Nora, kendisine bağımsız bir işlev bulmak maksadıyla kocasını ve çocuklarını bırakarak oyunun sonunda evi terk eder. Yine de, toplum, bir bütün olarak Nora namzetlerinin umabileceğinden daha yavaş bir şekilde değişti. Yazar Lu Xun şu dokunaklı soruyu sormuştu: "Nora evi terk ettikten sonra ne oluyor?" Yine de, birkaç yıl önce ele geçmeyecek fırsatlar mevcuttu. Kadınlar gazeteci, avukat ve öğrenci oldular: eğitim, özellikle üniversite düzeyinde eğitim

her iki cinsiyetten çok az sayıda insanın ulaşabileceği bir şeydi, ancak üniversiteli radikaller dönemin feminist düşüncesinin tam kalbindeydiler.

Hatta ana-akım siyaset bile kadınlar için bir rol buldu. Komünist hareket ilk günden itibaren cinsiyet eşitliği konusundaki taahhüdüne dikkat çekmişti. Gerçek her zaman bu kadar net değildi: 1920'lerde ÇKP'de en göze çarpan kadınlardan biri olan Xiang Jingyu, kendi feminist endişelerinin defalarca dışlandığını, partinin böylece o dönemki birincil hedefi olan kırsal erkeğin önyargılarına hizmet ettiğini gördü. Her ne kadar 1928'den itibaren iktidarda olan Milliyetçi Parti aslında cinsiyet rollerine meydan okumak için çok az şey yaptıysa da, kadınlara vatandaşlık haklarını tanıdı ve (teoride) evlilik ve miras konularında eşit statü hakları verdi. Daha fakir kırsal kesimdeki kadınlar çağın kitlesel sosyal değişiminde bazı fırsatlar yakaladılar. Kapitalist çağdaşlık Çin şehirlerine, özellikle Şangay'a fabrikalar getirdiği gibi, köylü kadınlar tekstil endüstrisini destekleyen, ipek ve pamuklu giysiler üreten fabrikalarda çalıştırılmak üzere toplanmıştı. Bunlar ağır ve tehlikeli işlerdi ve karşılığında çok az para ödeniyordu: ancak sıradan kadınların ailelerine bağımlı köy evi ölçekli sanayinin hudutlarından daha özerk, kentsel hayata göç edebileceğine işaret ediyordu. Kırsal kesimde kalan kadınlar için, ne var ki, değişim daha uzun zaman sonra mümkün olacaktı.

Çin'in XX. yüzyılda karşılaştığı temel yıkıcı olay, Çin-Japon Savaşı (ya da Japonya'ya Direniş Savaşı) toplumu tepeden tırnağa değiştirdi. Bu değişim Çin'in kırsal kesiminde hakim olan yerleşik köylü toplumunu da ortadan kaldırdı. Komünistlerin kontrolü altındaki bölgelerde

savaş zamanı koşulları en nihayetinde savaş sonrası dönemde Çin'i yeniden şekillendirecek olan ve geleneksel cinsiyet rollerinin zayıflatıldığı radikal sosyal hareketlerin yaratılmasında kullanılmıştı.

1949 yılında ÇKP'nin zaferi 'yeryüzünü ve gökyüzünü alaşağı etti'. Müteakip yıllar Çinli kadınlar için kararsızlık dönemi olacaktı. Büyük Atılım, Çin'in XX. yüzyılda karşılaştığı en yıkıcı açlıkla sonuçlanmıştı ve etkilerinin eninde sonunda yargılanması gereken olay da yine bu felakettir. Ancak, bu dönem aynı zamanda kadınların rollerinin erkeklerle dikkat çekecek derecede eşit olduğu bir çağa da işaret ediyor. Buna karşılık, Kültürel Devrim kadınlar konusunda daha kararsız bir bakış ortaya koydu. Her ne kadar sosyal eşitliğe vurgu yapmış ve sınırları yıkmaktan hoşnut olsa da, Kültürel Devrim'in şiddete ve radikal değişime vurgu yapması eril değerleri kendine başlangıç noktası olarak aldığını açıkça ortaya koydu. Renkli sosyalist-gerçekçi posterlerde kadınlar ellerinde tüfek tutarken, erkekler ise bebekleri beslerken gösterilir. Ayrıca, Kültürel Devrim sırasında insanların özel yaşamlarına gösterilen fazlaca yakın ilgi genellikle kadınlara yönelik ithamlara yol açtı ve bu ithamların her biri en az Mao'nun kınadığı modernite öncesi kadar eleştireldi. Yine de, Çin tarihinin herhangi başka bir kesitinden daha fazla sayıda kadın parti yetkilisi ve ödenekli kadın işçi vardı.

1978 yılından sonraki reform çağı her alanda toplumun rahatlamasına tanık oldu. Kültürel Devrim'in bazı klostrofobik kısıtlamaları kadın ve erkek için benzer şekilde kaldırılmıştı. Ne romantizm burjuva gericiliğine bir işaretti, ne de modaya uygun giyinmek ya da makyaj

yapmak. Önceki dönemin sosyal eşitliği kısmen geçmişten aşina olunan bir tür paternalizme yol açtı. Parti içerisindeki kadın yöneticilerin sayısı, yerel ve üst düzeyde, dramatik şekilde azaldı. Kadınlar iş bulmakta oldukça zorlandılar çünkü muhtemel patronları onların çocuk yapmak için hemen işten ayrılacaklarını varsaydı (ve bu olası durum için tedbir almak istemediler). ÇKP dulların ve kızlarının haklarını mirastan eşit pay alabilmeleri için güçlendirmek amacıyla önemli işler yaptı ancak bugün bile, bilhassa kırsal alanlarda, erkeklerin miras konusunda sahip olduğu önceliğe yönelik modernite öncesi tavır değişmeksizin var olmaktadır (her ne kadar kadınlar geç dönem emperyal Çin'de bazı durumlarda miras yoluyla mülk edinebilmiş olsalar da).

Her şeyin ötesinde, bu çağ 'tek çocuk politikasının' benimsenmesine tanık oldu. Nüfus patlamasının yarattığı endişeyle 1979 yılında hükümet bir ailenin edinebileceği çocuk sayısı konusunda sert kısıtlamalar getirdi. Her ne kadar kurallar ilk uygulamaya kondukları tarihten itibaren bir nebze değişmiş olsalar da, genel itibarıyla kentli bir aile tek bir çocuk sahibi olabiliyor ve kırsal yerlerdeki aileler de ilk çocukları kız olduğu takdirde ikinciyi yapabiliyorlardı. Bu politika demografik temellere dayandırılarak haklı bulundu. Yine de, bu durum hükümetin eşitlik konusundaki taahhüdüne ilişkin kafalarda ciddi bir soru işareti oluşturuyor. Öncelikle, hamileliğin önlenmesinde kesin olarak (açıkça olmasa da) kadın sorumlu görülürken, erkekler genellikle bu durumdan muaf tutuluyor. Dahası, kırsaldaki ailelerin ilk çocuklarının kız olması durumunda bir kez daha denemelerine izin verilmesi, kırsalda eski Konfüçyus-

çu hiyerarşilerin değiştirilemez olduğunun ve her şeyden önce bir erkek çocuk sahibi olma arzusuna müsamaha gösterilmesi gerektiğinin etkin bir kabulüdür. Oysa, bu politikanın yalnızca ileriki yıllarda görülebilecek bir etkisi daha var, o da Çin'in hızla yaşlanması. Yaklaşık 140 milyon Çinli (bu oran nüfusun %10'udur) XXI. yüzyıl başlarında yaşlı sayıldı; BM tahminleri 2025 yılı itibarıyla 326 milyon Çinli'nin 50 yaş üzerinde ve 278 milyondan az kişinin de 20 yaşın altında olacağını ileri sürüyor.

Çin'de eski yapıyla yeni teknolojinin karışımı önceden görülmemiş ve potansiyel olarak zararlı etkilere sahip. Bir çocuğun doğmadan önce cinsiyetinin belirlenmesi için kullanılan ultrason, çok sayıda dişi ceninin kürtajla alınması sonucunda Çin'in bazı bölgelerinde ciddi bir cinsiyet dengesizliğine yol açtı. 2007 yılında, Henan eyaletinde düşük yapmaya neden olan hapların dişi ceninlerin kürtaj edilmesi için kullanıldığı anlaşıldığında, bu ilaçların reçetesiz satışına ciddi bir kısıtlama getirilmişti. Ancak bu tarz bir uygulamanın reform çağındaki Çin'de yürürlüğe girmesi oldukça zor oldu ve bu soruna getirilebilecek uzun vadeli çözüm ise halen belirsizliğini koruyor.

Savaş ve toplum

Konfüçyusçu normlar uyum ve düzenin önemine vurgu yapmıştı. Bu, Konfüçyus'un yaşadığı döneme, krallıkların birbirleriyle mücadele ettikleri Savaşçı Devletler çağına karşı verilen anlaşılabilir bir tepkiydi. Çin toprakları XIX. yüzyıldan beri savaş ve çatışmalara, toplumun

daha geniş kesimlerini etkileyen, çoğu zaman metaforik anlamda biçimleyici sözlü savaşlara sahne olmuştu. Neredeyse kesintisiz devam eden savaş tecrübeleri Çin'i 1850'ler ve 1860'lardaki Taiping Savaşları'ndan Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulduğu yıla kadar şekillendirdi. Cumhuriyetin kurulmasından sonra bile Çin toplumu yıllarca gerçek anlamda barış içinde olmadı.

Qing Hanedanlığı, kurulduğu 1644 yılından zirvede olduğu XVIII. yüzyıla kadar Çin topraklarının batıya ve kuzeye doğru muazzam şekilde genişlemesinde rol oynadı. Bunlar, içeride yıkıcı iç savaşlar ya da yabancı işgaller olmaktan ziyade, fetih savaşlarıydı. Tıpkı Britanya'nın XIX. yüzyılda kendi kentli nüfusu barış ve varlık içindeyken koloniler için dışarıda savaşması gibi, Yüce Qing çağı da içeride bir çöküşle ilişkilendirilebilecek bir fetihle karşılaşmadı.

XIX. yüzyıldan sonraki dönemde patlak veren savaşlar çok farklıydı. Geç dönem Qing Çin'inde tarımsal kriz ve gelir vergisi toplamada devlet iktidarının aşırılığı gibi açıkça göze çarpan çeşitli sorunlar vardı. Ancak, savaşın etkisi devletin çöküşünü hızlandırdı. Meşhur I. Afyon Savaşı (1839-42) aslında tek başına pek fazla toplumsal istikrarsızlığa neden olmadı, zira daha çok kıyıda ve denizde savaşılmıştı: bu savaşın önemi, Qing İmparatorluğu ile İngilizler arasındaki güç dengesinin tersine çevrildiğini göstermekte yatıyordu. Ancak, 1856-64 yılları arasında gerçekleşen Taiping Savaşı gibi daha geç tarihli bir dizi savaş daha doğrudan bir etkiye neden oldu. Bu savaşlar Qing otoritesini büyük ölçüde zayıflattı. Fiziksel anlamda savaş Çin'in bazı zengin bölgelerinde tarımsal tabanı yok etti, dahası

devletin gelir elde etme kabiliyetini zayıflattı. Psikolojik açıdan ise merkezi devlet otoritesinin artık halkı saldırılardan koruyacak kadar güçlü olmadığı yönündeki fikri kuvvetlendirdi. Taiping'in bozguna uğratılmasına nihai olarak yardım eden yerel milislerin oluşturulmasında etkili olan yerel elitler, Pekin'de hükümete alternatif yeni bir güç kaynağı haline geldi. Sonunda, 1911 yılında, bu yerel güç Qing'i ölümcül derecede zayıflatacaktı.

Her ne kadar Han ulusu devrimcilerinin Nanjing gibi şehirlerde Mançuların katledilmesi türünden dikkat çekici vahşilikleri olsa da, hanedanlığın 1911'deki çöküşü çok kanlı olmadı. Ancak, Çin'in yeni cumhuriyeti var olduğu süre boyunca savaşla öyle bir enkaza çevrilmişti ki birçok reformcu ülkenin sorunlarını 'dışarıda emperyalizm, içeride yerel diktatörlük' olarak özetlemişti. İç savaşlar 1916 yılından itibaren ülkeyi çökertti. Milliyetçi hükümetin 1928'de kurulmasıyla savaş döneminin sona ereceği varsayılmıştı. Ancak, pratikte Chiang Kaishek'in hükümeti, ileriki yılların çoğunda halen savaşın içindeydi: Komünistler, hasım militaristler ve sonra da Japonlar. Bu savaşların hiçbiri geçici olaylar değildi: köylülerin mahsulüne el konmuş ya da ürün telef edilmişti ve merkezi otoriteye duyulan inanç yetersizdi.

1930'ların ortalarında Chiang hükümetinin gücünü pekiştirmeye çalışacağı muhtemel görünüyordu. Komünistler Uzun Yürüyüş'ün ardından firardaydı ve Chiang kendisine karşı eylemde bulunan yerel militaristlerin birçoğuyla hiç de kolay olmayan bir ateşkes sağlamaya çalıştı. Ancak, 1937'de Japonya ile savaşın patlak vermesi modernizasyon umutlarını merkezileştirilmiş, istikrarlı bir

devlet yönetimi altında sona erdirdi. Reform, barış, istikrar, güvenilir vergi geliri akışı, uluslararası piyasalara ve yurtiçindeki piyasalara ulaşabilmeyi gerektiriyordu. Milliyetçi hükümet bunların hiçbirine sahip değildi. Sonuç, kendi içine çekilmiş bir devletti. Milliyetçi cephedeki yolsuzluk, karaborsacılık ve hızla artan enflasyon, hükümete olan inancın yıkılmasına neden olarak, 1946-9 yıllarındaki İç Savaş'ta Komünistlerin zafere ulaşmasının önünü açtı. Çin halkının desteğini çekmesinden Milliyetçi hükümetin savaşın son yıllarındaki kusurlu sicili sorumlu tutuluyordu. Ancak, bu ifade, Japonya'ya karşı savaşın Milliyetçilerin yönettiği toplumun temellerini nasıl tümüyle yok ettiğini anlamadan tek başına anlamsızdır. Diğer taraftan, savaşın neticesinde hem Milliyetçi hem de Komünist cephede inkâr edilemez bir değişim gerçekleşti: devlet toplumla sıkı biçimde iç içe geçti. Siyasi partiler halklarının kendilerini Japonya'ya karşı yürütülen savaşta desteklemelerini isterken, bunun karşılığında göçmenler yiyecek talep etti ve sıradan vatandaşlar da hava saldırılarından korunmayı umdu; dahası, kendilerini uzun savaş yılları boyunca ortaya koydukları fedakârlıklar için ödüllendirecek bir toplumun kurulmasını istediler.

Mao'nun 1949 yılındaki zaferiyle Çin'deki savaş döneminin sona erdiği varsayılmıştı, çünkü ülke sonunda tek parti altında birleşmişti. Ancak Maoist Çin yapılanması, 'başka sebeplerden ötürü', açıkça hâlâ savaştaydı. Kültürel Devrim Şangay ve Chengdu gibi şehirlerin sokaklarında meydan savaşlarına tanık olmuştu ve SSCB ile süregelen husumet nedeniyle toplum ve ekonomi bir işgal ihtimaline karşı seferber edilmişti. Toplum, reform dönemine dek Ba-

tı'daki gibi gerçek anlamda bir barış çağına geri dönemedi. Birçok Çinli'nin neden öncelikle *luan* (kaos) korkusu içinde yaşadığı anlaşılabilir.

Japonya'ya karşı yapılan savaş son yıllarda Çin'in kimi anılarını canlandırıyor. 1980'lerden beri ÇKP'nin tüm Çinlileri temsil eden bir parti olarak meşruluğunu artırmasına yardımcı olacak, aynı zamanda da Tayvan'la yeniden birleşmeyi teşvik edecek yeni nasyonalizm arayışları, savaş yılları tarihine yeniden vurgu yapma ihtiyacını doğurdu. Mao'nun iktidarda olduğu dönemde, Japonya'ya karşı yapılan savaş tarih kitaplarında önemsiz gibi gösterilmişti: Zafere milliyetçilerin yaptığı katkıdan bahsedilemezdi; Çin artık pasifize edilmiş olan Japonya'yı kışkırtmakta pek de istekli değildi ve bu nedenle kamuoyu Japonların Çin'de işlediği savaş suçlarına kayıtsızdı. 1980'lerden itibaren, Mao sonrası rejim, Japonya'ya karşı yürütülen savaşın büyük bir acı ama aynı zamanda Çin'in yenilenme dönemi olduğuna vurgu yapmıştı. Nanjing Katliamı anısına kurulan bir müze 1985 yılında bu şehirde açılmıştı (olaydan yaklaşık yarım yüzyıl sonra), ve filmler ve kitaplar Milliyetçilerin Çin'in savunmasına yaptığı katkıya ilişkin daha dengeli ve düşünceli bir çıkarımda bulunmaya başladı. Aynı zamanda, Çin'deki Japon karşıtı duygular kamuoyunda dillendirilmeye başladı: sanal alemdeki günlükçüler (blogger) arasında Japon militarizminin muhtemel yükselişine dair sürekli tartışmalar oluyordu ve Mart 2005'te savaş suçlarını laf kalabalığına getiren bir Japon ders kitabına karşı Şangay'daki öğrenci gösterileri için resmi onay verilmişti. Hükümetin savaşla bağlantılı olarak iki ülke arasındaki ilişkileri uzun vadede gerçekten bozabilecek Japon karşıtı

duygulara izin vermesi olası görünmüyor, ancak bu konunun ülke genelinde gerçek bir hezeyanı harekete geçirecek güce sahip olduğu açık.

Çin Mao yönetimi altında olduğundan daha zengin bir toplum mu?

Çin'deki reform döneminde fakirliğin azaltılmasında önemli gelişmeler yaşandı. 2001 yılında bebek ölüm oranı, 1000 dolayındaki canlı doğuma karşılık 31'di (ABD'deki 7 ve Hindistan'daki 67'lik oranın aksine); ortalama yaşam süresi 70.6 yıldı (ABD'deki 76.9 ve Hindistan'daki 63.3'lük orana kıyasla). Aynı yıl, ilkokul çağındaki çocukların yüzde 93'ü okula gidiyordu (bu oran ABD'de yüzde 95, Hindistan'da yüzde 83).

Bu rakamların gerisinde türlü belirsizlikler var tabii. 1990'dan 2001'e kadar Çin'in yıllık gelirinin yüzde 46.6'sı nüfusun en zengin yüzde 20'sinin elindeydi ve sadece yüzde 4.7'si en fakir yüzde 20'nin eline geçiyordu. 2000 ile 2006 yılları arasında kentli ve kırsal arasındaki gelir eşitsizliği 2.8:1'den 3.3:1'e yükseldi ve artmaya devam ediyor; ayrıca 2005'te fakir bölge Guizhou'da ortalama bir köy sakininin geliri herhangi bir kent sakininin gelirinin yüzde 23'ü kadardı. Aynı sene, köy sakinlerinin ortalama günlük geliri Çin genelinde yalnızca günlük 1.09 ABD dolarıydı. Her şeye rağmen Çinlilerin başarısı etkileyicidir ve daha fazla ekonomik imkân ve refahtan kaynaklanan, siyasi olmasa da kişisel özgürlükler yaratmak adına bir sürü şey yaptılar. Hükümetin amacı, 2020'ye kadar, ortalama

yaklaşık 1000 dolar düzeyinde kişi başı geliri olan, 'makûl derecede varlıklı' (xiaokang) bir toplum yaratmak.

Kırsal kesimin büyük bir bölümü, elbette, 1980'lerle 2000'lerin ortalarında daha zengin oldu: bu dönemde kentsel gelirler yüzde 14.1 yükselirken, kırsal gelirler yüzde 11'lik artış gösterdi. Ancak, toplumda en hızlı büyüyen grup şehirli orta sınıftı: 2007 yılında Ulusal İstatistik Bürosu 60.000 yen ile 500.000 yen arasında değişiklik gösteren hane halkı gelirleriyle yaklaşık 80 milyon Çinli'nin (nüfusun yüzde 6.15'i) orta sınıf olduğunu açıkladı. Dahası, eski tarımsal Çin'in geçmişte kaldığını açıkça ortaya koyan popüler arzular artık şu terimlerle ifade ediliyor: kolej eğitimi, musluktan akan suyu ve rezervuarlı tuvaletiyle şehirde hoş bir daire, tüketici malları (elektronik gereçler, beyaz eşya, araba) ve hizmetler (eğlence amaçlı seyahat, kablolu televizyon). Kırsalda, aksine, tuvaletleri açıkta olup suları akmayan uzak köylerin ücra köşelerinde yaygın olan tek tüketici malı genellikle sonuna kadar açılmış sesleriyle sürekli açık olan televizyon setleridir. Kırsal kesim için kapsamlı vergi indirimleri ve mali yardımlar yapıldı, ancak 2005 yılında yüzde 43'lük bir oran tutturan şehirli ailelerin aksine, kırsal kesimdeki aileler temel ihtiyaçlarına halen gelirlerinin yüzde 52'sinin üzerinde (yiyecek ve sağlık) harcama yapıyorlardı ki bu durum tüketici malları almak için yeterli nakte sahip olmalarının bir miktar daha zaman alacağını gösteriyordu. Göçmen işçilerin (2007'de 150-200 milyon civarında) fakir bölgelerden inşaat gibi yetersiz düzenlenmiş sanayilerde iş aradıkları zengin bölgelere büyük çaplı, çoğunlukla yasadışı geçişleri yeni bir olaydır.

5. Bilim ve teknoloji için yapılan kayda değer harcamalara rağmen, eleneksel tarımsal teknikler halen Çin'in kırsalında görülmektedir.

Çin, kişi başına düşen gelir baz alındığında, Mao'nun ktidarda olduğu döneme göre hiç şüphesiz daha zengin bir oplum (bkz. V. Bölüm). Ancak, çok daha eşitliksiz de. Paasız sağlık hizmeti, eğitim ve garantili istihdam gibi, Maost sosyal sözleşmenin bir parçası olan hizmetlerden reform löneminde vazgeçilmişti ve artan nakit gelirler hastane akımının, ilaçların ya da yerel okul harçlarının yeni serest pazar giderlerini karşılamaya yine de yeterli olmadı. Hu Jintao döneminde hükümet ucuz sağlık hizmetinin okluğu nedeniyle kırsal kesimde baş gösteren huzurluk karşısında alarma geçmiş ve kayda değer bir mali destek rogramı vaadinde bulunmuştu.)

Çin günümüzde genellikle özgür olmayan en belirgin toplum olarak tasvir ediliyor. İnternet arama motoru Google'ın, 2006 yılının başında, Çinli otoritelerin vatandaşlarınca tartışılmasını istemediği konuların internette aranmasına sansür koyan özel bir versiyon çıkarması, şirketin ifade özgürlüğüne müsamaha göstermeyen bir rejime verdiği bir taviz biçiminde algılanmıştı. Yine de, toplumun her kesiminden Çinlinin hayatında gerçek bir değişiklik meydana getiren kesinlikle başka özgürlükler var.

Bu özgürlüklerin önemini anlamak için, kişinin Çin'de modernite öncesi dönemde hangi bağlamda özgürlüğün var olduğunu sorması gerekmektedir. Emperyal Çin'in geç dönemlerinde, devlet yaygın ama nispeten yüzeyseldi. Yerel hakimler, bölgesel yöneticiler ve her türden bürokrat imparatorluk ağını işler konumda tuttu, ancak bu ağın sıradan Çinlilerin hayatlarına etkin biçimde dahil olması, Mao döneminde doruğa ulaşan XX. yüzyılın özel yaşamlara izinsizce müdahil olabilen devletine nazaran daha zayıftı. Fakir kırsal çiftçilerin tıpkı Londralı ya da Parisli fakirler gibi kısıtlı özgürlük alanları vardı, çünkü ekonomik yoksunluk hareket alanını kısıtlıyordu. Yine de, modern Avrupa'nın ilk zamanlarında insanların hayatlarına devletin XX. yüzyıldakine nazaran daha az müdahale etmesi söz konusuydu.

Toprağın alınıp satılmasına izin veren sofistike piyasa ekonomisi ve –Avrupalı muadilleri gibi mekanikleşmiş ya da sanayileşmiş olmasa da– ticari girişimlerin yaratılmasına ve gelişmesine olanak tanıyan kapital birikimiyle eko-

nomik özgürlük modernite öncesi Çin'in şekillenmesine yardımcı oldu. Ticaret her ne kadar hububat ve tuz gibi belli başlı mallar ölçüsünde tanzim edildiyse de, insanlar ve mallar genel itibarıyla imparatorluk ölçeğinde dolaşmakta özgürdü.

Ne var ki, İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerini izleyen dönemle bağlantılı siyasi eylem serbestisini modernite öncesi Çin'de görmek oldukça zor, tıpkı Orta ve Doğu Avrupa, Rusya ve İber Yarımadası'nda görmenin güç olduğu gibi. Eğitim almak, yetkilileri ve öğretim görevlilerini tanımlayan elit değerler içinde bir yer edinmek, bu insanları, özellikle de iktidar sahipleri bir haksızlık yaptığında seslerini yükseltme vazifelerini Konfüçyusçu yönetimin ahlaki kurallarına tabi kıldı. Çin sistemi bu yolla sesini yükselten kimseleri himaye etmeyi kurumsallaştırmadı ve bu durum da doğrudan fikir ihtilafını ahlaki açıdan erdemli ancak kişisel olarak tehlikeli bir girişim haline getirdi.

Modern Çin'de yasaların kullanımı toplumun ne kadar özgür olduğunun tayin edilmesi hususunda bir yol oldu. Cumhuriyetçi devlet, anayasalar ve bir sisteme bağlı yasaların olduğu Avrupa mahreçli fikre Qing İmparatorluğu'ndan daha fazla bağlanmıştı, çünkü yapısı itibarıyla Batı ve Japon modellerinden oldukça etkilenmişti. Cumhuriyet, sonraki tarihçiliğin de onayladığı gibi, daha istikrarlı ve geleceği daha parlak da olsa, güçlü bir devlet değildi, hatta Milliyetçiler yönetimindeyken bile (bkz. II. ve III. bölümler). Ne kadar ironiktir ki, bu başarısızlık kişisel özgürlüklerin önünü açtı. Qing'in aksine, modern Cumhuriyetçi devlet halk üzerinde sıkı bir gündelik denetim talep etti, ancak bu denetimi sağlayabilmek için kaynakları yeterli değildi.

Bununla birlikte, Cumhuriyet'te özgürlükler kısıtlanmış ve Mao döneminde bu kısıtlamalar daha da artmıştı. Reform döneminde dahi kafes ancak kısmen aralanmıştı. Çin'de, örneğin yeni bir siyasi parti kurma girişiminde bulunmak, yasaklanmış dini bir gruba katılmak ya da internette bir bloga muhalif düşünceler yazmak gibi siyasi nedenlerden ötürü halen tutuklu bulunan çok sayıda mahkûm var (muhtemelen binlerce). Böylesi mahkûmlara çok sert davranıldığı, hatta işkence edildiği yönünde oldukça güvenilir haberler mevcut. Ne var ki, Çin bugün ne büsbütün totaliter bir devlet, ne askeri cunta, ne de bir diktatörün kişisel fantezileri doğrultusunda yönetilen bir devlet. Batı bakış açısıyla, Çin'in Ortadoğu'daki pek çok topluma göre özgür olduğu bile söylenebilir (aldatıcı bir şekilde). Isaiah Berlin'in cümleleriyle tanımlayacak olursak, Çin'de 'pozitif hürriyet' bugün oldukça kısıtlı – rakip siyasi kurumların tesisi için özgür bir ortam yok, medya sınırlandırılmış ve sansürlenmiş ve kamu eylemleri her ne kadar yaygın olsa da anında köstekleniyor. Ancak, 'negatif hürriyet' –yani kişisel tercihlerde bulunulacağı zaman devlet tarafından bir başına bırakılmak– inkar edilemeyecek kadar güçlü. Günümüz Çinlileri iş kurma, kendi istedikleri gibi giyinme, tüketici mallarını satın alma ve Çin içerisinde, hatta yurtdışında birçok yere gitme konularında özgürler. Bu özgürlükler, seçimlerin özgürce yapılmasını engelleyen ekonomik yetersizlik ve yolsuzlukla kısıtlanmış durumda. Bununla beraber, bu özgürlükler gerçek bir etkiye sahip. Kültürel Devrim'de deri ayakkabılar giymek ya da saçlara Batı tarzı bir şekil vermek Kızıl Muhafızlar'ın saldırısına neden olabilirdi. Piyasalar neredeyse tamamen devlet

tarafından kontrol edilirken, Büyük Atılım gibi eylemler mümkün olabiliyordu. Aynı olayların vuku bulmasını önleyen, piyasa bilgisinin artması gibi özgürlükler, 1989 yılında Tian'anmen Meydanı'nda öğrencilerin ilham verici 'Demokrasi Tanrıçası' heykelini kaldırmalarından daha az düşşel görünüyor. Ancak bunlar da önemli ve uygulanmaları ÇKP için riskten muaf değildi. Bu, ÇKP'nin Çin'in nereye kadar ve hangi hızda özgürleşebileceği konusunda sadece kendisinin karar verebileceği yönündeki hazırlop argümanın yüzeysel değerini kabul etmek demek değil. Ancak, günümüz Çin'i halkıyla Mao'nun iktidarındaki devletten oldukça farklı şekilde ilişki kuruyor.

1978 sonrasında Çin'de özgürlüğün artmasındaki en önemli faktör ülkenin dış dünyaya açılmasıydı. 1949 öncesinde Çin oldukça uluslararasılaşmıştı ve modernleştirilmesi dış dünya ile arasındaki sürekli etkileşimle şekilleniyordu (genellikle emperyalizmin hoş karşılanmayan bir yüzüyle). Mao dönemi Çin'in daha içe dönük bir hal almasına tanıklık etti, hatta SSCB'ye bile 1960'ların Çin-Sovyet bölünmesinden sonra hoş bakılmamıştı. 1978'den itibaren Çin dış dünyayı büyük bir heyecanla kucakladı. 1989'da, Tian'anmen Meydanı'nda gerçekleşen trajedi bu sürece bir son verebilirmiş gibi göründü ama gerçekte yalnızca geçici bir sorundu bu. XXI. yüzyıl başlarında, Çinliler, bir kez daha, dünyanın dört bir yanında olduğu gibi kendi evlerinde de küreselleşmiş bireyler. Çinli öğrenciler ABD, Birleşik Krallık ve Avustralya'daki üniversitelerde okuyan en geniş topluluklardan biri. Çinli turistler Bangkok, Paris ve Londra'da olağan bir görüntü oluşturuyor. Çinli akademisyenler düzenli olarak Batı'daki konferanslara katılıyor,

Çinli işadamları altı kıtada anlaşmalar yapıyor ve son yıllarda da özellikle Latin Amerika ve Afrika'da yeni fırsatlar peşinde koşuyorlar. 1980'lerde okumak için Batı'ya giden birçok Çinli öğrencinin oralarda kalacağı yönünde beklentiler vardı. Bugün geri dönmek ve Çin'in gelişen piyasasında bir şirket kurmak isteyen birçok girişimci bulmak daha olağan. Çinli iş guruları tarafından kaleme alınan kitaplar Pekin ve Şangay'daki belli başlı kitapçılarda öbeklenmiş durumda. 2006 yılının en çok satan kitaplarının başında, okuyucuların iyi bir üniversite eğitiminin gerçek hayattaki heyecanların yerini alamayacağı ve iş dünyasında kariyer edinmenin riskleri konularında bilgilendirildikleri, Wang Wenliang'ın *Graduating from Peking University Counts for Nothing* (Biye Beida deng yu ling), *What They Don't Teach You at Harvard Business School* adlı kitapları geliyordu.

Ülkede henüz yurtdışını gezme imkânı bulamamış çoğunluk için dünyanın diğer yerlerinde yaşayan toplumlar hakkında yapılmış sayısız televizyon haber programı ve belgeseller var. Yabancı televizyon şovları ilgi çekiyor ve dublajlı yayınlanıyor; filmler de öyle. Çin dış dünyadan izole olmuş değil. İnternetin gelmesi, Çin'in yeni orta sınıfının dış dünya ile iletişim kurmasında önemli bir rol oynuyor. BBC ve Tian'anmen Meydanı'ndaki 1989 katliamıyla bağlantılı siteler de dahil olmak üzere birçok internet sitesi Çin'de yasaklanmış durumda. Ancak yabancı filmler, üniversite dersleri, haberler, dedikodular, kanallar ve daha binlercesi yasaklı değil. Birçok Çinli dünyanın diğer taraflarındaki özgürlükleri oldukça iyi anlıyor, ancak bunları benimsemememeyi tercih ediyor – ya da, bedeli ne olursa olsun, şimdilik benimsemememeyi.

Çinlilerin dünyasında daha geniş bir kitle 'özgür' ve 'demokratik' olan arasındaki merak uyandıran ayrımları konuşmaya başlıyor. Çin'in kendisi ne tam anlamıyla özgür ne de demokratik. Tayvan 1960'tan beri hem özgür hem demokratik olmuştur. Büyük ölçüde Çinlilerden oluşmuş bir toplum olan Singapur demokratiktir, muhalif adaylara da açık olan (her ne kadar pahalıya patlasa da) düzenli seçimler yapılmaktadır, ancak yine de özgür değildir (medya ve siyasi eylem sıkı bir şekilde denetlenmektedir). En şaşırtıcı olan ise Hong Kong'dur, İngiliz sömürgesiyken olduğundan biraz daha demokratiktir. Yine de, oldukça özgür bir toplumdur: her ne kadar siyasi baskı ve bir dereceye kadar sansür olsa da, hareketli bir basını var; Çin hükümetine cephe alan kitaplar basmak kolaydır ve çeşitli siyasi partilere destek vermektedir (her ne kadar yasakoyucu bu partilerden birinin iktidara geçmesini engellese de). Bunun gibi özgür, demokratik olmayan birkaç toplum daha var.

1978 yılından beri gayretle tatbik edilen bir özgürlük var ki o da dini uygulamaya imkân tanıyan yeni özgürlük. Resmi olarak, dini özgürlük Çin Halk Cumhuriyeti anayasası altında her daim garanti altına alınmıştı, ancak Kültürel Devrim gibi dönemlerde dini uygulama boş inanç olarak kınanmıştı ve bu siyasi açıdan tehlikeliydi. Ancak, günümüzde devlet ana-akım dinin sosyal yapıştırıcı işlevi olduğunu biliyor ve Taoizm, Budizm, İslam, Protestanlık ve Katolizm gibi devlet onaylı versiyonları tanımak yerine bunu kırmaya çalışmıyor. Hıristiyanlık daha yaygın hale geldi (hükümet rakamları yaklaşık 16 milyon inanan olduğunu öne sürerken, diğer tahminlere göre rakamlar daha

yüksek, 40-65 milyon civarında; ikinci veriler yasadışı 'ev kilisesi' katılımcılarını da içeriyor) ve inancı modernlikle ilişkilendirebilen genç kentli Çinliler arasında kendisine belirli bir kitle buldu. Çin nüfusunun yaklaşık yüzde 1.5'i Müslüman. Ancak, devlet hükümete meydan okuyan ya da sadece gözetiminden kaçmak için herhangi bir örgüt kurmaya yeltenen dini hareketlere derin bir güvensizlik duyuyor: Falun Gong hareketi bu tip gruplaşmalar arasında en bilinenidir.

İlerlemeye duyulan tutku

Bu temaların kimilerini birbirine bağlayan şey nedir? XIX. yüzyıldan itibaren, modernleşmenin Çin toplumu üzerindeki şiddetli, dönüştürücü etkisinden beri, Çin'in modernite öncesi bağlamda bir 'Konfüçyusçu' toplum olmadığı ortaya çıktı. Ancak, bu erken dönemden beri başat sayılan kültürel etkiler baki kaldı. Belki de en güçlü ve etkisi farklı alanlara nüfuz etmiş görüneni *xiushen*, yani kişisel eğitim fikridir: temiz ve etik bir hayat yolunun *junzi* (centilmen, bütünlüklü insan) ya da sheng (bilge kişi) olmak amacıyla kişinin kendisini geliştirmesinden geçtiği temelli Konfüçyusçu fikir. Eğitim bu amaca ulaşmanın temiz ve açık bir aracıdır, ancak derin düşünce ve tefekkür de onun büyük bir parçasıdır.

Her ne kadar XX. yüzyılın modern Çin devletleri kendilerini Konfüçyusçu geleneğin gerici unsurları saydıkları şeylerden uzak tutmaya çalışsalar da, *xiushen* fikri, kolektif olduğu kadar kişisel bir hedef olarak da güçlü bir şekilde

süregitti. 1930'larda, ulusal yenilenmenin bir parçası ola rak ve Komünist ideolojiyi zayıflatmak amacıyla, Chian Kaishek, Çin halkının davranışlarını düzenlemek için Yen Hayat Hareketi'ni başlattı (bkz. III. Bölüm). Ancak, çöp lerini tahliye eden ve evlerine dekor amaçlı bitki koyan bölge sakinlerine yerel komitelerin puan verdiği çağda Çin'deki Yeni Hayat Hareketi, 1930'lardaki başarısızlığına karşın, güçlü ve görünenden daha aşikâr bir yankı bulmak tadır. Olimpiyat öncesi hazırlıklar sırasında, Pekin sakinle rine, 'vatanperverlik gösterileri, geniş kitap koleksiyonları ve çiçeklerle donatılmış balkonlar' için daha yüksek no verilirken, 'aşırı alkol kullanımı, gürültü şikâyetleri, kirli lik veya internet kafeler ve karaoke salonlarında geçerl lisansların ihlali' için daha düşük notların verildiği yeni bi 'ahlaki değerlendirme indeksi' tanıtılmıştı. Turistik böl gelerdeki umumi tuvaletler de iyileştirilerek yıldızlı hal getirilmişti.

2008 Olimpiyatları

2001 yılında, Çinlilerin iki takıntısı bir araya geldi: spor ve itibar. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (UOK) modern çağın 29. Olimpiyatları'nın 2008 yılında Pekin'de düzenleneceğini duyurdu.

XX. yüzyıl, ulusal kahramanlığın bir göstergesi olarak, sporun izini taşır. Modernite öncesi Çin kültürü fiziksel egzersizi erkekliğin bir göstergesi olarak algılamadı, daha ziyade, fiziksel çabadan azade, görgülü Konfüçyusçu beyefendi idealini övdü. Qing'in son

dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde bu değişti. Sosyal Darwinist fikirlerden etkilenen birçok düşünür, Çin'in fiziksel ustalıktan çok bilgeliğe dönük adanmışlığının ulusu yıkıma götürdüğünü hissediyordu. Mao Zedong, ilk yapıtlarında 'fiziksel egzersizin kaba ve vahşice yapılması gerektiğini' söylemiş ve hatta kalça hareketlerini de gösteren kişisel bir egzersiz planı çıkarmıştı.

Mao yalnız değildi. Çinli liderler ülkenin zayıf uluslararası konumundan dolayı askeri güç kullanmak için kat etmesi gereken çok uzun bir yol olduğunun farkındaydılar. Ancak, kültürel güç uluslararası arenada başka yollarla da sergilenebilirdi. Çin ilk kez 1936'da olimpiyatlara bir ekip göndermişti ve o yıl Berlin'de düzenlenen bu organizasyon Olimpiyat Hareketi'nin gördüğü belki de en politik oyunlardı. Soğuk Savaş da her dört yılda bir ABD-Sovyet rekabetinin sergilendiği sportif bir savaştı. Çin 1980'lere kadar olimpiyatta mücadele etmedi ancak hemen sonra jimnastik gibi spor dallarında başarılı oldu. Çin olimpiyatlara katılarak dünyanın bir parçası olduğunu bir kez daha açık bir şekilde gözler önüne seriyordu.

Aynı motivasyon, 1992-3 yıllarında Çin hükümetinin Binyıl Olimpiyatları'nın Pekin'de düzenlenmesi için adaylığını koyma kararını da teşvik etti. Bu adaylık için çokça para harcandı ve sonuç Tian'anmen Meydanı'nda hoparlörlerden canlı olarak duyuruldu. Ancak, toplanan kalabalık şanslı kentin Sidney olduğunu duyunca kararla şoke oldu. İfade edilmeyen ancak yaygın olarak hissedilen bir şey vardı, Tian'an-

men Meydanı'nda yaşanan katliamdan yalnızca dört yıl sonra UOK'nin Çin'i Olimpiyat Oyunları ile ödüllendiremeyeceğiydi. Uluslararası spor dünyası Çin'in uluslar topluluğuna hiçbir şey olmamış gibi yeniden girmesine izin veremezdi. Ancak, 1993 yılındaki aşağılanma, bu sürece bir son vermek yerine bir başlangıç oldu. İki yıl içerisinde Çin uluslararası bir organizasyona, BM Kadın Konferansı'na ev sahipliği yaptı. Sonunda, 2000-1'de Pekin bir kez daha adaylığını koydu. Bu sefer, adaylar arasındaki en favori kent olarak yarışa başladı ve pozisyonunu hiç kaybetmedi. Olimpiyat Oyunları başladığında, Tian'anmen Meydanı'ndaki katliamın üzerinden neredeyse 20 yıl geçmişti. Oyunlara ev sahipliği yapma hakkı verilen Çin artık sosyal yaralarını sarmaya çalışan, ruhsal çöküntü içindeki bir toplum değil, aksine, kendine güvenen, küresel etki alanına sahip bölgesel bir güçtü.

İtalya, Almanya, Güney Kore ve İspanya gibi birçok ülke için Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapmak diktatoryal bir geçmişten çıkıp 'dirilişin' sembolik bir ifadesiydi. Pekin 2008'in mesajı ise daha karmaşık olacaktı. Hiç şüphe yok ki, Oyunlar, Çin'in devletler topluluğuna evsahipliği yapan dış dünyaya açılmasını sembolize ediyor. Yine de, 2008 Pekin Olimpiyatları, 1980 Moskova Olimpiyatları'ndan bu yana demokratik olmayan bir ülkede yapılan ilk olimpiyat olma özelliğine de sahip. Pekin Olimpiyatları, şüphesiz, Çin'in uluslararası topluluğa katılımını sembolize ediyor; dahası, Çin açısından büyük ölçüde görevini yerine getiriyor.

6. 2001 yılında oyunlara ev sahipliği yapmaya hak kazandıktan ɔnra Pekin harekete geçti. Burada, bir araba yıkamacıda çalışan ·çi, kullanılmayan araba lastiklerinden yapılmış dekoratif amaçlı limpiyat halkalarını taşıyor.

Tercümesi zor olan ama genellikle 'nüfus kalitesi' olaık çevrilen *Suzhi* fikri de son yıllarda rağbet gördü. Bazıırına göre, bu fikrin güçsüz, sönük bir havası var: eğitimli Çinliler köylü *suzhi*'lerin şehirlerdekilere göre daha aşağıa olduğunu iddia edeceklerdir. Yine de, bir birey ya da bir rubun *suzhi*'si kalıcı olarak belirlenmiyor ve eğitim bunu eliştirmek için sadece bir yol. *Xiushen* mirası *suzhi*'yi çevıleyen sözde bilim dili vasıtasıyla görülebilir. Bu tartışma ynı zamanda Çin'de büyüyen daha geniş kapsamlı eşitsizği yansıtıyor. Mao'nun iktidarda olduğu dönemde, onun olitikaları (özellikle Büyük Atılım ve Kültürel Devrim) entli sakinlerin kırsal nüfus üzerindeki geleneksel üstün-

lük tavrına büyük bir şiddetle saldırmak için tasarlanmıştı. (Mao'nun çiftçileri şehirlere göç etmekten alıkoyan hane kayıt sistemini başlatması elbette bu amacı engelledi.) Ancak, bu eğilim son yıllarda kesinkes ters istikamette seyretti.

Diğer Çinler

Bu kitap çoğunlukla (ana)kıtadaki olaylarla ilgiliydi. Ancak, bizim Çin olarak bildiğimiz asıl kara parçası kendi sınırlarının ötesindeki Çinli toplumlardan her zaman etkilenmiştir ve bugün de etkilenmektedir.

Tayvan, Pekin yönetiminin gözünde Soğuk Savaş döneminden beri 'bitmemiş işlerin' en büyük parçası olmaya devam ediyor. Hong Kong'un Çin yönetimine 1997'de geri verilmesinden sonra, Tayvan ile yeniden birleşmek kıtanın siyasi gündeminde üst sıralara yükseldi. Aynı zamanda, Tayvan'daki eylemler adanın bağımsızlığını ilan etmesi gerektiği fikrini körükledi. Anakıta Çinlileri arasında oldukça yaygın bir düşünce olan, Tayvan bir kez daha anakıtanın bir parçası olduğunda Çin'in esas toprak bütünlüğüne kavuşacağı yönündeki fikir hâlâ geçerliliğini koruyor ve bu amacı yerine getirmek için savaş da dahil olmak üzere her yol mübah görülüyor. Çin'in Tayvan'da (hak) iddia etmesi adanın Qing Hanedanlığı'nın buyruğu altında olduğu emperyal zamanlara dayanıyor. Yine de, tarihin bu yorumu kimi olumsuzlukları gizliyor. Qing İmparatorluğu şimdilerde Dış Moğolistan olan yeri kapsıyordu, ancak bu ülkeyi Çin'a katmaya yönelik bir istek bulunmuyor. Daha

acımasız olan Çinli söylem, XIX. yüzyıldan beri Tayvan'ın birleşik Çin devletinin yalnızca dört sene bir parçası olduğu gerçeğine dikkat çekmiyor (1945'ten 1949'a kadar).

Tayvan tarihi tam bir karmaşadır. İlk yerleşikleri Malay-Polinezya yerlileriydi ve hatırı sayılır miktarda etnik Çinli göçmen ancak XVI. yüzyıldan itibaren buraya yerleşmeye başladı. Qing Hanedanlığı Tayvan'ı topraklarına dahil ettiyse de, XIX. yüzyıla kadar ada Çinliler tarafından bile uzak bir sınır bölgesi olarak görüldü.

Adanın Qing Hanedanlığı altında imar edilmek gibi bir arzusu yoktu. 1894-5 yıllarındaki Çin-Japon Savaşı'nı kaybeden Hanedanlık, Asya'daki ilk Japon kolonisi olarak adayı Japonya'ya bırakmaya zorlanmıştı. Tayvanlılar sonraki yarım yüzyıl boyunca Japonların sömürge yönetimi altında büyüdüler. Bu yönetim çoğunlukla sert bir biçimde adaya hükmederken, özellikle savaş yılları olan 1930'lar ve 1040'larda anakıtada görülen gaddarlıkla damgalanmamıştı. Japonlar, Japonca'yı Mandarin ve Tayvan Çincesi kadar rahat (hatta daha iyi) konuşabilen ve bugün bile eski sömürgeci yöneticilerine ikircimli, hatta hoşgörülü bir onaylamayla bakan yerli bir kolonyal elit yaratmakta başarılı oldu. Önceki başkan Lee Teng-hui '22 yaşından önce bir Japon olduğunu' (yani, 1945'e kadar) beyan etti. Çin'in Cumhuriyet döneminin fırtınalı tarihinin –1911 Devrimi, Dört Mayıs Hareketi, Milliyetçi hükümet ve her şeyden öte kudretli Komünist Parti'nin yükselişi– adayla çoz az ilişkili olması dikkate değer bir durum. Hatta en travmatik olay olan Japonya savaşı bile ada dışında meydana geldi ve bazı Tayvanlılar kendi kıtalarındaki yurttaşlarına zulmederek Japon tarafında savaştılar.

Japonların 1945 yılında bozguna uğratılması adanın tekrar Çin (Milliyetçi) yönetimine iade edilmesini sağladı ve adalıların geçmiş koloni deneyimine dair görüşleri, onu izleyen yönetimin sert doğası gereği daha da ılımlı oldu. Milliyetçiler Tayvan'a özgürleştirici değil, işgalci güç gibi davrandılar. İç Savaş anakıtada hüküm sürerken, hükümet Tayvan'daki muhaliflere baskı uyguladı. 28 Şubat 1947'de, polis ve kaçak sigara satan yaşlı bir kadın arasında çıkan kavga, adanın yerli nüfusu ile Milliyetçi iktidar arasında kitlesel bir protesto sarmalına neden oldu. Tepki, binlerce Tayvanlının öldürülmesi ya da hapse atılmasıyla sonuçlanan, hızlı ve şiddetli bir şekilde geldi. Özellikle Chiang Kaishek'in 1949'da adaya kaçmasından sonra, '2-28' olarak bilinen olaylar adalıların belleğinde yıllardan beridir varlığını korurken, bu olaya ilişkin herhangi bir tartışma yasaklanmıştı.

1949 yılından sonra, ada, sürgündeki Çin Cumhuriyeti'nin anakarayı Komünist isyancılardan ve haydutlardan geri almayı beklediği sıra, gerçeklerden giderek uzaklaşmış bir halde yaşadı. Askeri yönetim ilan edilmişti ve Milliyetçi yöneticiler 1980'lere kadar insan hakları ihlallerine devam ettiler: örneğin, hükümetin 1985'te muhalif eylemci Chen Shui-bian'ın eşi Wu-Shu-chen'e çarpan ve onu felç eden kamyonu kiralamış olduğundan güçlü bir şekilde şüpheleniliyordu. Yine de, siyasi tartışma Tayvan'da bastırılmış olsa da, aynı zamanda oldukça başarılı iktisadi bir model sergileniyordu. Milliyetçiler, anakıtadaki en büyük başarısızlıklarından biri olan ve Amerikalı danışmanlar tarafından yoğun bir şekilde teşvik edilen toprak reformunda başarıya ulaştılar. Aynı zamanda, ihracat, bilhassa

tüketici malları, deri, odun ve kağıt merkezinde şekillenen bir ekonomi yaratmak için hükümet gücünü kullandılar. 1960'larda Tayvan'ın ihracatı her yıl yaklaşık yüzde 20 arttı ve ekonomi yıllık yüzde 9.2 büyüdü.

En dikkat çeken şey ise Tayvan'ın demokrasiye doğru yol almasıydı. 1949'da Tayvan'a kaçan 'anakaracılar' tarafından çıkarları gündem içinde soğurulan adadaki yerli nüfus için birçokları daha fazla iktidar talep ederken, Chen Shui-bian'ın kendileri adına seçimlere katıldığı *Tang-wai* ('parti dışı') hareketi de dahil olmak üzere, 1970'ler yeni çıkar gruplarının ortaya çıkmasına tanıklık etti. Chiang 1975'te öldü ve yerine sonunda siyasi muhalefeti yasal hale getiren oğlu Chiang Ching-kuo geçti. 1990'lar itibarıyla Tayvan gerçek liberal bir demokrasiye sahip oldu: 2000 yılında, ilk kez, başkanlık muhalefet delegesi, eski muhalif Chen Shui-bian tarafından kazanılmıştı.

Tayvan'ın sistemi Çin'inkinden farklı bir yol izlemişse de, Boğazlardaki ilişki çeşitli yollarla güçlendirilmişti. Çin Deng döneminde dışa açılırken, 'Tayvan vatandaşları' anayurdu ziyaret etmek ve burada yatırım yapmak için teşvik ediliyorlardı. Aynı zamanda, ÇKP, Çin ile birleşmeye istekli bakmayan, hatta bunu olumlu bulmayan Tayvanlıların artan sayısından her zamankinden daha fazla endişelenmeye başlamıştı ve anayurt bağımsızlık ilanı durumunda Tayvan'ı işgal etmeye hakkı olduğuna yönelik tehditkâr sesler yükseltti.

Yine de, Çin, Tayvan'daki pozisyonu konusunda dünyayı ikna etmekte oldukça başarılı oldu: Tayvan'ın bağımsızlığı düşünülemezdi. Bu bazı açılardan gariptir çünkü Tayvan böylesi bir kutuplaşmanın her zaman konusu

olmamıştı: Cumhuriyetçi hükümetin toprak retoriğinin merkezinde değildi ve Mao iktidarının önemli bir kesiti boyunca da olmamıştı. Birleşme ne Çin'de devam eden ekonomik büyüme veya siyasi nüfuz için gerekliydi ne de artık anayurt Tayvan'ın Çin gibi olmasını istiyordu: 1978 yılından beri birleşme için talep edilen şey, Tayvan'ın kendi siyasi sistemini, hatta ordusunu kurması da dahil olmak üzere, artık sadece göstermelik.

1980'lerde, haberlerde asıl göze çarpan yer Hong Kong'du. 1898 yılında, İngilizler, Afyon Savaşları sonunda ele geçirilen Kowloon ve Hong Kong Adası'na komşu Yeni Toprakları 99 yıllığına kiraya vermesi konusunda Çin'e baskı yaptı. Kira süresi bitmek üzereyken, Deng Xiaoping hükümeti Hong Kong'u geri almak konusunda kararlı olduğunu açıkça belirtti, ancak koloninin yaşam biçiminin en az 50 yıl değiştirilmeyeceği yönünde garanti de verdi. 1984 yılında Çin-İngiliz ittifakı devir-teslim antlaşmasını resmileştirdi, ama 1997 yılında meydana gelen iki olay devir-teslim arifesindeki son günlerin tahmin edilenden daha az sakin geçmesine neden oldu: 1989'daki Tian'anmen Meydanı gösterileri ve bu toprakların son yöneticisi olarak bir devlet memuru yerine demokrat siyasetçi Chris Patten'ın atanması. Patten, bu durumu devir-teslim sözleşmesinin içeriğine değilse de işin ruhuna aykırı bulan Pekin'i öfkelendirmek pahasına, Hong Kong'un oldukça sınırlı seçim sisteminde daha fazla oy hakkı olmasını sağlamıştı. Hong Kong ve İngiltere'deki iş ve siyaset çevrelerinde reformların Çin-İngiliz ilişkilerini gelecek yıllarda bozabileceği yönünde çokça spekülasyon vardı.

Aslında, her ne kadar Çin işgalinden hemen sonra daha fazla oy hakkı feshedilmiş olsa da, bazılarının korkularının aksine, ne Çin yönetiminin ne de Patten'ın reformlarının şiddetli etkileri oldu. Hong Kong oldukça güçlü uluslararası bir ruha, özgür bir iş çevresine sahip olmaya ve 1997-8 Asya mali krizine rağmen ekonomik açıdan başarıyla ayakta durmaya devam ediyor. Dahası, halen hareketli, özgür bir basını var ve hükümet içindeki demokratik katılım 1998 yılından bu yana yavaşça büyüyor. En dikkat çekici şey ise siyasete güçlü, popüler bir ilginin olması. Hükümetin daha güçlü sansür girişimleri, 'Hong Konglular yalnızca iş ve parayla ilgilenir' düsturunun tam aksine, sokaktaki kitlesel barışçıl gösterilerle engellendi. Pekin ise, sadece göstermelik bir hoşnutsuzluk sergileyerek, yönetime atanan idarecilere (hepsi de şehrin yerlisiydi) dokunmadı. Şimdilik özgür ama demokratik olmayan bir anomali gibi görünüyor.

Çin'in sınırları dışında yaşayan etnik Çin diyasporası demek olan 'Denizaşırı Çinlilerin' Çin'in gelişim hikâyesinde hep önemli bir yeri vardır. Birbirlerinden uzak toplumlar söz konusudur: XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında kıyı Çinlileri California'ya, Güney Afrika'ya ve İngiltere'ye taşındılar. 1945 öncesinde Hong Kongluların İngiltere'ye doğru bir akını söz konusuydu ve 1965 yılından sonra ırkçı kotalar kaldırıldığında Hong Kong, Tayvan ve Güneydoğu Asya Çinlileri ABD'ye akın ettiler. 1970'lerin sonlarından itibaren anakara Çin'den göç etmek bir kez daha mümkün oldu ve ilerleyen yıllarda göç başka bir yere gitmek isteyen ve buna gücü yetenler için kolaylaştı. Göçmenlik artık gerçekten küresel bir hal aldı ve yerel yönetimler ve (çoğun-

lukla yasadışı) 'yılanbaşlı' çete liderlerinin de dahil olduğu ve Çinlilerin Kuzey Amerika, Avrupa, Avustralasya, Afrika ve Latin Amerika'ya yayılmalarında rol oynayan aracılarla birlikte ticarileşmiş bir varlığa dönüştü. Göçmenler (restoran işletmeciliği gibi) onları 1960'lar ve 1970'lerde kalkındıran düşük nitelikli endüstrilerde kalmakla yetinmeyip eğitim de almak istiyorlar.

Modern bir toplum mu?

Her şeyden önce, çağdaş Çin toplumu doğrudan yüz yıl veya beş yüz yıl öncesine ait bir dünyayla bağlantılı oldukça fazla unsura sahip: popüler dini uygulamalar, kırsal kesimde erkek çocukların yeğlenmesi ve kendi aralarındaki hiyerarşi vurgusu. Yine de, toplumun diğer unsurları yalnızca modern dünyada şekillendirilebilirdi: iş gücünün ve anaparanın daha devingen olduğu küreselleşmiş bir ekonomide var olmak, milliyetçi ve komünist politikalar yüzyılından kalma eşitlik ve haklar diline vurgu yapılması, halkın ve devletin sıkıca iç içe geçtiği ve geçmesi gerektiği nosyonu; devlet, ister Japonya'ya ister 'sınıf düşmanlarına' karşı olsun, topyekûn savaş deneyimiyle güçlendi. Modern Çin toplumu hem Çinli hem de moderndir.

ÇİN EKONOMİSİ MODERN MİDİR?

2007 yılı Temmuz ayının son haftasında, Çin'le ilgili bir dizi dikkate değer haber manşetlere çıktı. Güney eyaleti Guangdong'da işsizler temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki hızlı artışa dikkat çektiler: yemeklik yağdaki artış o yıl yüzde 33, eriştede yüzde 40 ve domuz etinde de inanılmaz bir şekilde yüzde 70 olmuştu. Aynı zamanda, Çin'in ticari bankalarının rezerv gereksinim oranını (ödünç vermek yerine ellerinde tutmaları gereken para miktarını) ekonomideki aşırı kredi miktarını düşürmek amacıyla yarım puan artırmaya gerek duyabilecekleri belirtilmişti. Bu arada, ABD Hazine Bakanı Hank Paulsen, yoksullaşan Çin'in batısındaki Qinghai eyaleti çevresinde bir tura çıkartılmıştı. Başkan yardımcısı Wu Yi, "Çin'de 23 milyon kişi yoksulluk içinde yaşıyor," demişti. "Kim için tehdit olabiliriz? Böyle bir gücümüz yok." Pekin'de bir grup Amerikalı başka bir tehdidi tartışmak üzere şehirde bulunuyordu: bu tehdit, sağlık konusunda bir paniğe ve tüketicilerin Batı'da Çin mallarına tepki göstermesine neden

olan, yiyeceklerin ve Çin'de üretilen ilaçların kirlenmesiydi. Kirlilik, aynı hafta içerisinde çıkan bir başka önemli haberi duyanların da hep akıllarındaydı: Çin, aldığı çok ses getiren önlemi, kirlilik miktarını ölçen düzenlemeyi, yani 'yeşil GDP'yi' terk ediyordu, çünkü ekonomik büyümeyi tehdit etmişti.

Dünya piyasalarını devindiren ekonomik süper güç mü, gelişen yoksul ülke mi – yoksa ikisi birden mi? Çin ekonomisi XXI. yüzyılın ilk yarısında hâlâ yılda yaklaşık yüzde 10 civarında büyüyordu, bu, dünya tarihinin varlık yaratmakta elde edilen en yüksek rakamlarından biriydi. Büyüme oranı oldukça şaşırtıcı görünüyor, çünkü görece içe dönük Mao dönemiyle ve öncesindeki savaş dönemiyle çelişiyor. Yine de, hiç görülmedik bir şey olmayabilir: Çin ekonomisindeki büyüme, Çin ekonomisinin Avrupa'dakiyle kıyaslanabilecek seviyede olduğu zamanlara, modern dönemin ilk zamanlarına dönüşe işaret ediyor. Ancak, XX. yüzyıl, hiç şüphe yok ki, Çin ekonomisi için oldukça sorunlu bir dönemdi, özellikle de savaş, keder ve birkaç yıl içerisindeki (Milliyetçi iktidar döneminde) yetersiz ve (Komünistler döneminde) aşırı yönetim etkisiyle harap olmuş büyük tarım sektörü için. Modern bir ekonominin özellikleri, büyüme, sermaye yatırımı, sanayileşme ve teknolojinin gelişimi vasıtasıyla sürekli artan üretkenlik için duyulan aktif heyecanı içerir. Bu bağlamda, Çin ekonomisi özellikle 1978'den beri müthiş bir şekilde gelişmekte. Bu ilerlemenin belli başlı etkenlerinden bazıları Yabancı Doğrudan Yatırım (YDY), ucuz işgücü ve Denizaşırı Çin iktisadi ve beşeri yatırımı kadar önemli olan bilimsel ve teknik araştırma ve geliş-

tirmeye, eğitime dönük daimi yatırım olmuştur. Ancak, bu büyümenin önüne esaslı engeller çıkmıştır. Özellikle, Çin'deki tüketimin artışı ve sınırsız üretimin çevresel etkileri gelecek kuşakların yöneticileri için devasa ve pahalı sorunlar depoladı.

Modern Çin ekonomisinin kökenleri

Çin'in modern, küreselleşmiş bir ekonomiyle tanışıklığının kökenini araştırmak için bin yıldan fazla bir süre geriye gitmemiz gerekmektedir. Song Hanedanlığı (960-1276) Çin ekonomisindeki en belli başlı değişimlerden birine tanık oldu. Buraya kadar çiftçilerin büyük çoğunluğu yalnızca geçimleri için üretiyorlardı, ancak hanedanlığın sona ermesinden sonra ticari tarım yapan ya da piyasa için üreten uzmanlar haline geldiler. Aynı zamanda, ülke çapında yaygın olan ve Ming ve Qing dönemlerinde de gelişmeye devam eden iç piyasa Çin'de gelişti. Kağıt ve madeni para ekonomisi, mali krize neden olarak, çok zengin ve çok fakir arasındaki farkı giderek açarak, yine bu dönemde zenginleşti. Yine de, her şeye rağmen, bunun Çin ekonomisi için büyük çaplı bir büyüme dönemi olduğu kesindi ve dönemin Avrupa ekonomisinin giderek artan ticari doğasıyla kesinlikle karşılaştırılabilirdi.

Ancak, yarım yüzyıl sonra, Avrupa ve Çin ekonomilerindeki gelişmeler oldukça farklılık gösterdi. Çin ekonomisi esasen hemen hemen aynı üretimi gerçekleştirdi.

Bilhassa XVIII. yüzyıl Çin için altın çağ oldu. Qing batıya ve kuzeye doğru topraklar işgal ettikçe genişledi. Yeni Dünya'dan gelen tohum eskiden verimsiz addedilen bölgede ekin yetişmesini sağlayarak nüfusun da yayılıp büyümesine olanak tanıdı. XVIII. yüzyıl sonunda Çin'in nüfusu ikiye katlanarak 150 milyondan 300 milyona çıktı.

Aynı dönem, elbette, İngiltere'den başlayarak Avrupa'daki devrimlere tanıklık etti: modern çağın tarım ve endüstri devrimleri. Tarihçi Kenneth Pomeranz bilhassa şu özgül soruyla hatırlanmıştır: Neden XVIII. yüzyılda Avrupa ile Çin arasında 'büyük bir ayrılık' vardı? Pomeranz, Avrupa'nın (İngiltere) ve Çin'in (Yangtze Vadisi) en gelişmiş bölgelerinin yaklaşık 1800'lerde birbirine yakın düzeyde geliştiklerini savundu. Neden, öyleyse, emsalsiz, dinamik bir büyüme gösteren ülke İngiltere oldu? Argümanı bir dizi unsura dayanıyordu ama bunlar içindeki temel neden İngiltere'nin elverişli biçimde konumlanmış kömür madenleri ve kolonilerinden kazanç elde etmesiydi; bu iki unsur Yangtze deltasında mevcut değildi. Özgül ayrıntılar üzerinde hararetli tartışmalar yapılırken, erken dönem modern İngiltere ile Çin ekonomilerine has dinamizm ve büyüklüğün görece karşılaştırmasının anlamlı olacağı konusunda önemli bir görüşbirliği var.

Her şeye rağmen, bu 'büyük ayrılık' vuku bulmuştu. Çin, emperyal dönemin sonlarında her zamankinden daha ticari bir ekonomi olarak gelişti, ancak XIX. yüzyıla kadar endüstrileşmiş bir ekonomi değildi. Bu durum, Çin'in hem endüstriyel hem de tarımsal ekonomisinde önemli değişikliklere neden olan XIX. yüzyıl ortalarında Batı emperyalizminin gelişiyle kaçınılmaz olarak değişti.

Emperyalizm ve sanayileşme ile çarpışma

Çin'in kırsal kesimindeki sorunlar yalnızca Batı'nın neden olduğu sorunlar değildi. XVIII. yüzyıl sonlarında, Çin'in kırsal kesiminde tarımsal bir krizin çıkacağına dair belirtiler açıkça ortadaydı. Bir yüzyıldan daha uzun bir süre sonra, 1930'larda, İngiliz ekonomist R. H. Tawney, Çinli köylülerin içinde bulundukları kötü durumdan etkilenerek şöyle demişti: "Kırsal nüfusun içinde bulunduğu durum, bazı bölgelerde boğazına kadar suya batmış birinin durumunu andırıyor, öyle ki, küçücük bir dalga onu boğmaya yeter." Yıllarca, Çin'deki kırsal ekonominin 1949 öncesi dönemde tam bir felaket olduğu aşikârdı. Yine de, son yirmi yıldır yeniden ciddi değerlendirmeler yapıldı. Bunlar son derece sert karşıt fikirlerin ortaya çıkmasına neden oldu, ancak Çin'in tarım sektöründeki krizin vahim olduğu ve 1930'ların ortalarına kadar giderek kötüleştiği yönündeki eski görüş oldukça yanıltıcıdır.

Çin'in kırsal ekonomisinin 1840'lardan 1940'lara kadar birçok eleştirinin hedefi haline gelmesinin başlıca sebebi, dönemin fırtınalı doğasıdır. Ancak, iktisat tarihçileri (XX. yüzyılın ortalarından 1980'lere kadar oldukça olağan bir görüştü bu) çalkantılı siyasetin Çin ekonomisinde ister istemez yıkıcı sonuçlara neden olduğu yönündeki değerlendirmeleri artık dikkate almıyor. Aslında, Qing krizinden sonra Çin ekonomisinin daha üretken ve kazançlı olduğuna dair önemli ipuçları var. Tarihçi Loren Brandt, '1890'lı yıllar ile 1930'lu yıllar arasında, Orta ve Doğu Çin'de tarım üretiminin yıllık yüzde 0.6 olan tahmini nü-

fus büyümesinin iki katından daha fazla bir oranda arttığını' savundu. Bunu çeşitli nedenlere bağladı. Bunlardan biri, pamuk gibi ihracat ürünlerinin artışı da dahil olmak üzere giderek artan uzmanlaşmadır. Ticari ve teknolojik unsurlar bazı şeyleri değiştirdi: 1930'lardan itibaren bölgedeki çiftlik evlerinin yüzde 40'tan fazlası ticari gübre kullanıyordu ve tarım kredisi almak daha kolay hale gelmişti. Tohum yetiştiriciliği, yüksek gelir getiren pirinç çeşitleri de dahil olmak üzere, yaygınlaşmaya başlamıştı. Yine de, ekonomi oldukça fakir kaldı. 1930'ların ortalarında, kişi başı gayrı safi milli hasıla (GSMH) yalnızca 60 yuan'dı (yaklaşık 200 dolar).

Çin yüzyıllar boyu Asya'da belirgin biçimde ticaretin içindeydi ve XVIII. yüzyılda Avrupa'daki lüks tüketim malları piyasasında önemli bir rol oynadı (çay, porselen ve gümüş karşılığında ipek sağlayarak). Ancak, Çin uluslararası piyasaya ancak modern çağda tam anlamıyla dahil olabildi, çünkü bu uluslararası piyasa emperyalist girişimlerin Çin'i dışarıya açmaya yönelik önemli bir aracıydı. Bununla beraber, Çin'in yarı-sömürge durumu ona bir nevi ekonomik özerklik verdi ki Hindistan gibi gerçek bir koloni bu hakka sahip değildi, özellikle de Milliyetçiler 1930'ların başlarında tarifeleri (ithalat vergileri) belirlemek için tekrar özerklik kazanmaya çalıştıktan sonra.

Çin-Japon Savaşı Çin ekonomisini sakat bırakabilirdi, tıpkı Çin'in aynı dönemdeki devlet kurma deneyimini alt üst etmesi gibi. Çin'de savaş dönemindeki tarımsal üretim hakkında yeterli düzeyde araştırma yapılmadı ama, hiç şüphe yok ki, savaş 1937'den önceki süreçte kaydedilen ilerlemeye ağır darbe vurdu. Çin'de ulaşım ağır tahribata

uğratılmıştı ve tarımsal alanların büyük bir bölümü savaşta zarar görmüştü. Ancak, her şey kaybedilmemişti: savaşın ilk yılında elde edilen iyi mahsul, tahıl ambarı Sichuan'ın Milliyetçi iktidar altındaki Çin'in bazı bölgelerine ürün tedarik edebildiği anlamına geliyordu ve hükümet gübre ve yeni tohum çeşitleri üzerinde deney yapmaya devam etti. Ancak, savaş dönemi iktisadi kalkınma için gereken olağan koşulları sunmuyordu. Savaşın son yıllarında ekonomi çöktü. Tüketici mallarındaki kıtlık karaborsacılığa ve hiper enflasyona neden oldu. 1943-4 saldırıları sırasında önemli tarımsal arazilerin Japonlara kaptırılması kırsal yörelerde giderek yaygınlaşan açlığa ve nüfusun Milliyetçi hükümetten uzaklaşmasına neden oldu. Savaş sona erdiğinde bile mali kriz 1946-9 yıllarındaki iç savaş döneminde devam etti ve Chiang hükümeti felce uğramış bir ekonomiyi ardında bırakarak Tayvan'a kaçtı.

Mao'nun Çin'i

Mao'nun Çin'ini, 1980'lerde hükümeti reform dönemini başlatmaya zorlayan bir ekonomik başarısızlık olarak yermek alışıldık hale geldi. Bu tartışmanın somut özellikleri olsa da, 1978'den sonraki nihai iktisadi kalkınma için elverişli şartlar sağlayan Maoist dönemde birtakım gelişmeler olduğundan da bahsetmek gerekir.

Kapitalistlerle varılan ilk uzlaşıya rağmen, Mao'nun Çin'inde yeni ekonomi 1952'de inşa edilmişti. Mao'nun Çin'i her daim sosyalist yönelimli bir ekonomi olacaktı. Soğuk Savaş'ın başlangıcında SSCB'nin müttefiki olarak

boy gösterdiğinden, Çin'in farklı bir ekonomik model izlemesi oldukça düşük bir ideolojik olasılıktı. Ayrıca, yeni Çin Halk Cumhuriyeti savaş sonrasında komünist olan Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümüyle ticaret anlaşmaları imzalayarak ve Sovyetlerin teknik yardımından faydalanarak Sovyet güdümlü ekonomik işbirliği sisteminin bir parçası oldu. Moskova'nın domuz ve tütün karşılığında çelik ve fabrika teçhizatı sağlayarak verdiği böylesi bir destek çoğu zaman Çin'in tercih ettiği bir durumdu. Çin Halk Cumhuriyeti de bazen –örneğin, 1953'te Doğu Berlin hükümete karşı düzenlenen protestolarla sarsıldığında Doğu Almanya'ya acilen yiyecek göndermek gibi– dayanışmacı jestlerde bulunuyordu.

Her şeye rağmen, bu dönemde Çin ekonomisini şekillendiren baskı tek taraflı değildi. ABD 1949 yılında Çin'i tanımamaya karar verdi ve bu red ABD'nin ve onun müttefiklerinin ticari ambargosunu da beraberinde getirdi. Her ne kadar Japonya gibi diğer uluslar Çin'le gayrı resmi uluslararası ticarete başlamış olsalar da, ülke yine de komünist olmayan dünyadan izole edilmişti. Ayrıca, SSCB ile ilişkiler 1950'lerin ortalarında bozulmaya başlamıştı ve 1960'ların ortalarından itibaren tatsız bir hal almıştı. Bu bağlamda, Çinli liderler, Chiang Kaishek'in anavatanı geri almak üzere kalkışacağı Amerikan destekli bir girişim ya da kuzey sınırında Sovyet saldırısı gibi bir felaket durumunda savunulabilecek bir kuşatma ekonomisini kurgulamaya başladılar.

Birçok iktisatçı, geriye dönüp baktıklarında, Çin endüstrisini malların üretilmelerinden hemen sonra ihraç edilebileceği kıyı bölgelerden uzaklaştırdığını söyleyerek

bu kararı kınadılar. Ne var ki, diğerleri, Çin'in batısında toplanan yatırımların yaşam standartlarını iyileştirdiğini ve yüksek okuryazarlık oranı, fabrikalar, ulaşım altyapısı ve su kaynaklarını koruma projeleriyle ileride hayat bulacak kalkınmaya katkıda bulunduğunu ifade ettiler. Aslında, bu unsurlardan bazılarının işlerliği, hükümetin 'Batı'ya açılma' politikasını geliştirme kararı aldığı 1990'lardan beri daha da arttı. Üç Boğaz Barajı'nın inşa edilmesi, bugün bölgesel bir elektrik santrali olarak hizmet veren ve en azından kağıt üzerinde Çin'in en büyük nüfusa sahip kenti olan güneybatıdaki Chongqing'in önemini perçinlemeye yardımcı oldu.

Mao döneminde ekonomi birçok açıdan hayli zarar gördü. Büyük Atılım hepsinin en kötüsüydü. Ancak, kendi açısından yakın vadeli hedeflerini gerçekleştirmede başarılı oldu. Milliyetçi Çin'in aksine, Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik sorunlarının ağırlığı altında ezilmedi. Mao döneminde Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisinin kimi özellikleri eleştirilere maruz kalmıştı – ithalat ikamesi, öz-yeterlik, tüketici mallarının düşük üretimi gibi unsurlar 1950'lerden 1980'lere kadar geçen sürede Hindistan ve Yeni Zelanda gibi başka ülkeler için de söz konusuydu. Bu ülkeler 1980'lerde Çin gibi farklı bir yol izlemeye başladılar.

Küresel ekonomide Çin

İktisadi reform, çiftçilerin ürünlerini serbest piyasada satmaları konusunda özgür bırakılmalarıyla kırsal kesimde başladı ve bireyler teşebbüs kurma yönünde cesaretlendi-

rildi (bkz. III. Bölüm). 1980'lerin başında, Deng Xiaoping, Çin'in güneybatı kıyısındaki liman kentlerinde Özel İktisadi Bölgeler kurdu. Bu, onun iktisadi gelişimin ilk safhasını başarma konusunda duyduğu tutkuya işaret ediyordu: üretim ve hafif sanayiyle başlayarak öncelikle vergi oranları ve iş yasaları yoluyla teşvik edilen yabancı yatırımlar desteklenebilirdi. Şangay'ın 1990'larda dışa açılması bu politikaya hız kazandırdı (bu ana kadar şehre doğrudan gelmesine izin verilen yabancı yatırım miktarına ağır kısıtlama getirilmişti.) Deng'in bildiği üzere, bu strateji için mükemmel bir örnek vardı. XIX. yüzyıl sonlarında, hızlı bir modernizasyon sürecinin içine çekilen Meiji dönemi Japonya'sı, iktisadi kalkınmasını tekstil gibi alanlarda ihracata dayalı büyümeyle geliştirerek ve ancak ondan sonra ağır sanayiyi geliştirerek finanse etti. II. Dünya Savaşı sonrasında Japonya ve diğer 'ejderler' Tayvan, Güney Kore ve Hong Kong, ekonomik refaha hükümetleri tarafından şiddetle teşvik edilen hafif sanayi ve tüketici mallarıyla ulaştılar. Aynı dönemde, elbette, Mao'nun Çin'i içe kapanıyordu.

İhracat temelli strateji bugüne kadar olağanüstü bir başarı elde etti. Tehlike unsurları da vardı: 1988-9'daki kent protestolarını körükleyen iktisadi unsurlardan biri devlet memurlarının alım gücünü inanılmaz derecede azaltan (1948-9'da kontrolden çıkarak Milliyetçileri yok eden hiperenflasyonu ürkütücü bir şekilde anımsatabilecek), hızla yükselen enflasyon oranıydı. Yine de, bu durum kontrol altına alınmıştı ve XXI. yüzyılın dönüm noktasında enflasyon genel olarak tek haneli rakamlardaydı, hatta tüketici harcamaları yeni bir orta sınıfın ortaya çıkmasıyla bir miktar arttı.

Ancak, her ne kadar Çin yasal olarak korunaklı özel mülk kavramını geliştirse (bu kavramı gözeten kanun 2007'de çıkartılmıştı) ve endüstrilerde ve işletmelerde devlet mülkiyeti bariz bir şekilde azalsa da, devlet ve ÇKP halen yoğun bir şekilde ticaretle ilgileniyor. Parti yetkilileri sık sık siyasi rollerini bırakarak girişimci bir rol üstleniyorlar ve ÇKP ile iyi ilişkiler kurmak çokluk ticaret lisansı elde etmek ya da bir iş kurmak amacıyla sermaye artırmak için gereklidir. Devlet ve parti yapısı Mao döneminden beri epey değişti ama ikisi de toplumdan uzaklaşmadı; toplumla etkileşim haline geçmek ve onu kontrol etmek için yeni yollar keşfettiler.

Ülkeler zenginleştikçe, ücretler arttıkça ve üretimi diğer ülkelere (genellikle Çin) taşımak daha ucuz hale geldikçe, diğer 'ejderler' sonunda ucuz mal üretimini bıraktılar. Çin iş gücü Hindistan hariç diğer Asya ülkelerine göre daha kalabalık ve fakir; bu nedenle, işçi ücretlerini piyasa dışı fiyatlandırmak, her ne kadar ülkenin daha zengin olan güneydoğu bölgesinde bu işe başlandığının belirtileri görülse de, daha uzun zaman alacak. Ancak, yönetim, üretim piyasasındaki hakimiyetini izleyen aşama için de planlar geliştirmeye başladı.

Çin liderleri için nihai amaç dünyanın oyuncak ve giysi üreten atölyesi olmak değil. Dört modernizasyon sürecinin başlangıcından beri 'bilim ve teknoloji' reformun anahtar hedeflerinden biriydi ve Çinli liderler Japonya, Tayvan ve Kore'nin dünyaya yüksek katmadeğerli mallar sağlayan üretim merkezleri olmaktan çıktığının farkındaydılar. Esasen, Çin, Japonya'nın teknolojik uzmanlığının kalitesine ve saygınlığına imreniyor. Bilim, teknoloji ve inovasyona

yatırım yapmak bugün hükümetin başlıca önceliklerinin arasında yer alıyor ve buna yapılan toplam yurtiçi harcama 2005 yılında yaklaşık 30 milyar ABD dolarıydı, ya da GSYH'nın yüzde 1.3'ü. Ancak, ABD'deki (yüzde 2.7) orana kıyasla hâlâ oldukça düşük ve Çin Devlet Konseyi 2025 itibarıyla yüzde 2.5 harcama taahhüt etti. Bazı çokuluslu şirketler Çin'deki araştırmalara yatırım yapıyorlar: hem Microsoft'un hem de IBM'in Pekin'de önemli temel araştırma laboratuvarları var.

Çinli politikacılar için karşı konacak en büyük meydan okuma yüksek büyüme oranlarını korumak (2000'lerin başlarında yaklaşık yıllık yüzde 10) ve ekonomide daha fazla para tutuldukça görünür hale gelen enflasyonu aşağı çekmek oldu (hızla artan enflasyon 1989 gösterilerini tetiklemişti). 2004 yılında, hükümet Çinlileri tüketici malları ve hizmetlerine harcama yapmaları konusunda teşvik etmeye çalışırken (örneğin, tatil amaçlı yolculukları, restoranlara ve parklara gitmeyi teşvik edecek yeni resmi tatiller yaratarak) tüketime vurgu yaptı. Hükümet reform döneminde büyük ölçüde ortadan kalkmış bir devlet hizmeti olan sağlık gibi ihtiyaçlar konusunda daha fazla harcama yapma vaadinde bulunurken, tüketiciler de temel ihtiyaç maddesi olmayan şeylere para harcamak konusunda daha istekli olabilirler. Yine de, Çinlileri birikimlerini yastık altından çıkararak harcamaları konusunda teşvik etmek zor bir iş: ne de olsa son dönem Çin tarihinde fırtınalı günler daha fazlaydı.

Çin ekonomisi küresel ekonomide merkezi bir yere sahip, ama bu reform döneminin başında pek gerçekçi görünmüyordu. Başlangıç için, bir üretim merkezi ola-

rak rolü yadsınamaz. 2006 yılında Çin'in ticaret fazlası 177.47 milyar ABD dolarıydı ve bu fazla yıldan yıla azalsa da Çin'in izleyen yıllarda ihracatının ithalatından daha fazla olacağı açıktı. Çin, aynı zamanda, ithalatının küresel ölçekte ucuz, ihraç mallarınınsa akçalı olmasını sağlamak için kendi para biriminin değerini diğer para birimleri karşısında düşük tutarak koruyor. ABD ve AB'nin sürekli baskısı altında, Çin, giderek *renminbi*nin (yuan) değer kazanmasına izin verdi ancak Çin Halk Bankası bu değer artışının oranını kontrol etmeye devam ediyor. Ancak, Çin kendisini koruyucu bir duvarın ardına gizlemedi. 2001 yılında, Çin, her ne kadar Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) girmek için piyasalarını mallara ve hizmete açmaya ve büyük yasadışı korsan DVD endüstrisi gibi fikri mülkiyet hakları ihlalleri konusunda sıkı önlemler almaya zorlanmış olsa da, bu örgüte katılmak için sarfettiği çaba başarılı oldu. Çin, savaş sonrası dönemde Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın izlediği yolu takip etti ve ekonomisini ne kadar uzağa ve ne kadar çabuk taşıyabileceğinin hesaplarını yaptı.

Son yıllarda Çin'in cari hesap fazlası ülkeyi denizaşırı ülkelerde yatırım yapmaya teşvik etti. 2007'de Çin Kalkınma Bankası, Amerikan Blackstone şirketinin 3 milyar dolarlık çoğunluk hissesini satın aldı ve İngiliz bankası Barclays'e de 2.4 milyar poundluk hisseyle ortak oldu. Ülkenin döviz rezervleri 2000 ile 2007 yılları arasında 200 milyar dolardan 1.200 milyar doları aşkın bir rakama ulaştı; dünyadaki mali piyasalar, küresel aktifler ve faiz oranlarıyla bağıntılı önemli sonuçlar çerçevesinde (Çin çıkışlı daha fazla sıcak para diğer ülkelere aktarılırken), Çin'in

Batı'daki kamu, enerji ve gayrimenkul şirketlerine teklif verecek güçlü bir alım gücü olacağı beklentisi içinde.

Uluslararası anlamdaysa Çin kendi imajıyla her zamankinden daha ilgili, çünkü (YDY ithalatına yönelik arzusuyla kesin bir şekilde çelişerek) iktisadi sermaye ihracatçısı olmaya başladığı Afrika ve Latin Amerika'da daha fazla boy gösterebiliyor. Afrika'da özellikle maden, uranyum ve petrolün bulunduğu Zambiya, Zimbabwe, Nijerya ve Güney Afrika gibi ülkelerde yatırım yapmak için kendi nüfuzunu kullandı. Çin yatırımları, insan hakları konusunda oldukça kötü bir sicili bulunan Zimbabwe gibi ülkelerde hoş karşılanıyordu, kaldı ki, bu yatırımlar zaten insan hakları standartlarına ilişkin taleplerde bulunmuyordu (gerçi, Batı'nın bu gerekirliği gözetmesi de, en hafif tabirle, baştan savmadır). Yine de, Çin bu soruna yönelik duruşunu değiştirmeye başladı bile. Zambiya'nın 2006 yılındaki başkanlık seçimlerinde, adaylardan biri oy toplamak adına halkın Çin karşıtı duygularını kışkırmıştı. Her ne kadar seçimi kaybettiyse de, Çin hükümeti bu adayın Çin'in işlettiği maden ocaklarının Zambiyalı madencilerin hayatlarını riske attığı ve Çin'in ülkedeki varlığının ekonomi için destekleyici değil sömürücü olduğu yönündeki mesajı üzerine harekete geçmişti. Afrika'da hükümetler değiştikçe, Çinliler pek de halk yanlısı olmayan bir önceki hükümete verdikleri desteğin kendilerini yeni rejimde elverişsiz bir konuma düşürdüğünü tecrübe edebiliyor. Bu durum, Afrika halklarına ve liderlerine dönük Çin yatırımlarının gelişen ülkeler için bir kazanç olduğunu ve Pekin'in Batı'nın sömürgeci ayak izlerini takip etmediğini söylemek adına kamu diplomasisini kullanmak için Çin'i daha fazla çaba sarfetmeye sevketti.

Çin Soğuk Savaş döneminde Asya'da büyüyen 'ejderlerin' bazı başarılarını paylaşmıyor sadece. Aynı zamanda, 1960'larda düşünülemeyen yeni sorunlara ek olarak, benzer handikaplardan ötürü zarar da görüyor.

Çin'i ziyaret eden herhangi birinin ilk gözüne çarpan şey, büyümenin beraberinde getirdiği çevresel kirlilik düzeyidir. Bu tamamen reform dönemine ait bir sorun değil. Mao döneminde devletin işlettiği fabrikalar havayı ve suyu kimyasallarla umursuzca kirletti. Ne var ki, 1980'lerden bu yana ekonominin büyük bir hızla gelişmesi sorunu çok daha kötüleştirdi. 1960'larda, savaş sonrasındaki en hızlı büyümesini gerçekleştirdiği dönemde Japonya da ciddi bir kirlilik problemiyle karşılaşmıştı. Ancak, bu sorunun (en azından kısmen) aşılmasına yardımcı olacak birtakım unsurlar vardı: sivil toplumda çevreci grupların ortaya çıkması ve basının Minamata'da balıkların cıvayla zehirlenmesi gibi skandalları ifşa etmesi hükümetin ve daha çok ekonominin büyümesiyle ilgili iş çevrelerinin gündemine bir karşı ağırlık teşkil etti. Çin sivil bir toplum olmaktan hayli uzak ve çevreci örgütler katı kısıtlamalarla karşı karşıyalar. *Yangtze! Yangtze!* adlı kitabında Üç Boğaz Barajı'nın kitlesel çevre katliamına neden olacağını iddia eden gazeteci Dai Qing'in bu kitabı yasaklanmış ve kendisi de bir süre için tutuklanmıştı. 2000'lerin başında ülke turist sayısını özellikle Pekin Olimpiyatları sırasında artırmaya heveslendikçe hükümet de çevresel sorunlara vurgu yaptı. Ancak, sorun hâlâ açıkça denetlenmiyor ya da çok ilgi uyandırmıyor. 2004'te, SEPA (Devlet Çevre Koruma İda-

resi), ekonomide oluşan 512 milyar yuan doğrudan kaybın kirlilikten kaynaklandığını belirtti (Çin'in GSYH'sının yaklaşık yüzde 3'ü).

Çin iktisadi gelişiminin ülke içindeki en büyük itici güçlerinden biri, yüksek tüketici yaşam tarzıyla kentsel orta sınıfın gelişmesidir. Aynı zamanda, ülkenin tüketim seviyesi kaynaklar üzerinde çok yoğun bir baskı oluşturur. Bir kuşak önce Pekin bisikletler şehriydi. Şimdi ise bitmek bilmeyen trafik sıkışıklığının yuvası (toplu taşıma sistemi giderek genişliyor ancak şehrin büyüklüğü karşısında yetersiz kalıyor). Pekin'de 2007 yılında her 1000 hane halkından 66'sı araba sahibiydi, ancak bu sayı gün geçtikçe artıyor. Özel araç sahiplerinin sayısı daha büyük bir soruna değiniyor: Çin'in enerji krizi. Pomeranz'ın 'büyük sapma' modeli İngiltere'nin XVIII. yüzyılda fosil yakıtlara erişmesini sağlayan iyi talihle bağlantılıydı. Çin'in XXI. yüzyılda bu tarz yakıtları elde etme yönünde gösterdiği yoğun çabalar büyüme potansiyelinde ciddi gerilimlere neden oldu. Her ne kadar Çin'de kömür rezervi mevcutsa da, kömür düşük kaliteli ve oldukça kirli olup petrol rezervi de sınırlı düzeydedir. Bu durum Çin'i boru hattı vasıtasıyla petrol tedarik eden Rusya ile daha yakın bir işbirliğine sürükledi, ama Rusya'nın başka müşterileri de var ve uzun vadede güvenilir olabileceği yönünde bir garanti söz konusu değil. Nükleer enerji diğer bir seçenek ama, Çin'in her ne kadar Güney Afrika gibi Afrika uluslarıyla kurduğu yeni bağlantılar ihtiyaç duyulan hammaddeye erişimini mümkün kılıyorsa da, dünyanın uranyum arzı da kısıtlı. Çin'in nüfusunu batıya yöneltme tutkusu ABD'nin de batıda içine düştüğü aynı sorundan ötürü ketlendi: su kıtlığı.

1984'te Pekin'de bir kadın bisiklet sürerken tül peçe takıyor. O andan bugüne Çin'in çevre kirliliği daha kötü bir hal aldı ve bu-dünyada atmosfere en yüksek karbondiyoksit salınımını gerçek-ren ülke Çin'dir.

Çin'in şehirden uzak yerleşim yerleri fazla ürün vermeyen çorak yerler olması itibarıyla her daim az nüfuslu kalmıştır. Şimdi resmi politika 'batıya açılmak' ve su tedarik etme meselesi de çözülmeyi bekliyor. Ne yazık ki, normalde Güneydoğu Asya'ya doğru akan Çin'in batısındaki nehirlerin Çin'in batısını sulamak amacıyla yönünün değiştirildiği ve Vietnam'ın bazı bölgelerini kuraklıkla karşı karşıya bıraktığı durumlar da olmuştur. 'Su savaşları' olasılığı, hayali ya da gerçek de olsa, bölgedeki hükümetlerin zihinlerinin bir köşesinde duruyor. Her şeyden önce, Çin 2008'e kadar dünyada en fazla karbon salınımını gerçekleştiren ülke olmaya aday. Çin'in orta sınıfı daha fakir olan kırsal nüfusla kıyaslandığında halen küçük. Kırsal kesim zenginleştiğinde ve tüketicilerin daha çok satın almaya başlamasıyla Çin'in çok yüksek olan ulusal harcama oranı azaldığında, küresel çevre üzerindeki etkiler çok kötücül olabilir.

Süregelen bir diğer sorun ise halen ortada durmakta: şeffaflığın yokluğu ve beraberinde gelen yolsuzluk. Birçok ekonomide, kamuoyuna açıklanan diğer temel ekonomik bilgiler de dahil olmak üzere, 'devletin ekonomik verilerini' açıklamak hâlâ yasadışı. Uluslararası Şeffaflık Örgütü dünya genelindeki yolsuzluk verilerini yayınladığı yıllık ankette şunu açıklıyor: 2006'da Çin ile Hindistan (0'dan 10'a kadar olan skalada yolsuzluğun en az olduğunu gösteren rakam 10) 3.3 ile aynı rakamı paylaştı ve her iki ülke de tablonun ortalarında yer aldılar. Listenin en aşağısında Yeni Zelanda (9.6) ve ABD (7.3), en yukarısında Vietnam (2.6) ve Pakistan (2.2) yer aldı. Çin'deki yasaların işlerliği temel bir amaç olmak yerine hâlâ bir araç. Yine de, çeşitli şirketler veya ceza hukukunun çeşitli unsurları yeniden

düzenlendi. Çoğu kez uygulamada başarılar elde eden Parti, klasik anlamda hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanmasını güçleştirerek hâlâ yasaların üzerinde yer alıyor.

Sonuç

Çin ekonomisi modern dünyanın bir parçası mı? Bazı yönlerden serbest piyasaların desteklenmesinden ve 1990'lar ve sonrasında Batı'da rivayet edildiği gibi devletin geri çekilmesinden daha farklı ilkeleri yansıttığı görülüyor. Devlet ve Parti Çin ekonomisiyle olduğu kadar denizaşırı yatırımlarla da yakından ilgili ve Çin'in 2001'de DTÖ'ye katılmasına rağmen yabancıların piyasaya girmesi halen oldukça güç. Şeffaflığın yokluğu ve yolsuzluk, Çin ekonomisinde neler olduğuna dair gerçek hikâyeyi karanlıkta bırakıyor. Yine de, Çin ekonomisi tüm dünyayı ilgilendiriyor – sanayi malları, finansal hizmetler ve döviz ve faiz oranlarında Çin'in etkisi yadsınamaz. Çin, modern, küreselleşen ekonomi dünyasına uyum sağlamaya çalışırken, dünyayı da –kısmen de olsa– kendi ekonomisini Çinlilerin ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmeye zorladı.

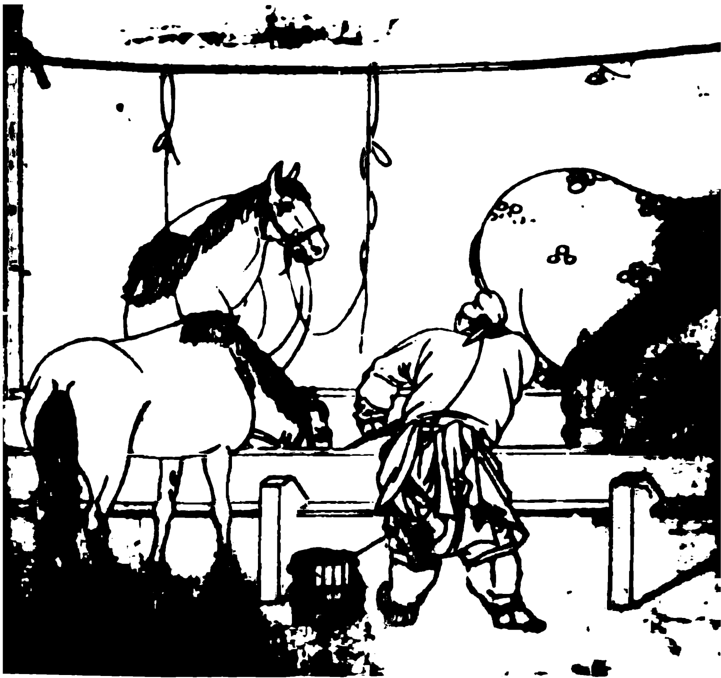
VI. Bölüm

ÇİN KÜLTÜRÜ MODERN MİDİR?

1915'te, Başkan Yuan Shikai'nin kendisini yeni imparator olarak ilan etmesinden duyulan korkuya radikal entelektüellerin verdiği karşılık 'yeni kültür' fikrini önermekti. Aynı dil ama apayrı bir argüman yarım yüzyıldan fazla bir süre sonra Mao tarafından Kültürel Devrim zamanında kullanılmıştı. Çin'in modern dünyayla arasındaki huzursuzluğun biraz da kültüründen kaynaklandığı fikri, Afyon Savaşları'ndan günümüze kadar baki kaldı. Yine de, çağdaş Çinli yazarların eserleri tüm dünyada tercüme ediliyor ve takdir topluyor; Çin filmleri uluslararası film festivallerinde ödüller alıyor ve Çinli sanatçılar küresel sanat piyasasındaki müzayedelerde yüksek rakamlara alıcı buluyor. Aynı anda hem modern hem de Çin merkezli bir tutku ve ilhamın eseri sayılan bir kültür arayışı, Çin'in sanatsal çabalarının merkezinde olmaya devam ediyor.

Yazıya Çin kültüründe eski zamanlardan beri oldukça değer verilmiştir. Yine de, yüzyıllar boyu, okumak büyük ölçüde elit ve erkeklere özgü bir yetenek olarak kaldı. Çin edebiyatının modernizasyonu önemli ölçüde yazının kitlesel takipçiyle buluşması ve bu takipçiye ulaşmak için teknolojiyi kullanmakla mümkün oldu. Bu süreçte Ming Hanedanlığı (1368-1644) önemli bir yere sahiptir, çünkü yüksek ve popüler kültürün tüketiminde büyük ölçüde bir yükselişe tanıklık etti. Çin barış içinde ve daha müreffeh bir yerdi ve bu unsur eğitim sektörü ve aynı zamanda lüks mallar ve hizmetler için bir piyasanın oluşmasına izin verdi. Ayrıca, yeni teknoloji belirli bir modelde ürünlerin gelişimine izin verdi: örneğin kalıp-baskılar ve şimdilerde büyük sayılarda basılabilen popüler romanlar gibi. Yetenekli bir baskıcının tek bir günde 15 bin kopya üretebileceğini gözlemleyen Cizvit rahibi Matteo Ricci, XVII. yüzyılda baskı-kalıpların üretilmesinde özen ve yeteneğin gerekliliğine dikkat çekmişti.

Yüksek Ming ve Qing hanedanlıklarında kitle üretim kültürü kadar uzmanlığa da ilgi gösterildi. Yangzhou şehri, bilhassa Ming döneminde 'insanların yerel geleneklere göre ilme ve zarafete değer verdiği ve soyluların edebi üretimi teşvik ettiği' bir merkez olarak tanınır hale geldi. İyi kitap sevgisine ek olarak kaligrafi ve resim, ender rastlanan bitkilerin yetiştirilmesi ve egzotik meyveler ince beğenilerin bir göstergesi olabiliyordu. Böylesi bir uzmanlık Qing'in son döneminde ortaya çıkan ekonomik krizi hafifletebilirdi; kolektif siyaset ve XX. yüzyılın büyük bir bö-

18. Gu *Usta'nın Resimli Albümü* (1603) başlıklı kitaptan, Ren Renfa'nın 'Dokuz At' adlı parşömeninden bir bölümün röprodüksiyonu. Ming Hanedanlığı döneminde sanat daha geniş bir izleyici kitlesinin beğenisi ve satın alması için çoğaltılıyordu.

lümünün ideolojik ve askeri kısıtlamaları lüks beğenilerin geliştirilmesine sıcak bakmadı. Ancak 1990'larda Çin'deki depolitize, tüketim odaklı kentsel ekonomi kişisel sanat koleksiyonlarını özendirdi.

İmparatorluk döneminin sona ermesi Çin'deki yüksek ve popüler kültürün bir sınırı olduğunu kanıtladı. Belki de, XX. yüzyılın başlarında Çin yazılı tarihindeki en kayda değer değişiklik 1910'ların ve 1920'lerin dil reformuydu. İmparatorluğun ilerleyen dönemlerinde klasik Çince halen resmi belgeler ve edebiyat ve tarih eserlerinde kullanılıyordu. Ancak, konuşma dili, klasik form kullanımda olduğundan yüzyıllar boyu gelişmişti; roman ve oyun gibi popüler yazın ve pornografi gibi saygı uyandırmayan kitaplar konuşma dilini yansıtan "yerli" bir Çince'yle yazılıyordu. XX. yüzyılın başlarında, birçok reformcu, yazın dili konuşma diliyle uyumlu hale gelmedikçe, Çin için gelişmenin mümkün olmadığını düşündü. ABD'de eğitim gören ve daha sonra Pekin Üniversitesi'nde okutman olan Hu Shi (1891-1962) bu harekette etkili olmuştu. Çin devletinin 1910'larda bölünmesine rağmen dil reformu hareketi oldukça başarılıydı. 1911 Devrimi'nde gazeteler ve okul metinlerinde kullanılan dilin basitleştirilmiş klasik formda yazılması olağandı; 1920'lerin ortalarından itibaren, bunun yerini neredeyse tümüyle *baihua* (yerel söyleyiş) formu aldı. Bu değişimin, XX. yüzyıl sonlarında hemen hemen tamamı yerli dille yazılan Çin kültürü üzerinde büyük bir etkisi oldu. Çin kültüründeki bu makas değişikliğiyle ortaya çıkan dönüşüme bir değer biçmek oldukça güç; Çince'nin resmen tanınan yerli formunun gelişi kitlesel okuryazarlığın önünü açtı ve devletin eğitimi ve propagan-

dayı kullanarak (bilhassa ÇKP döneminde) kendi halkıyla arasında bir bağ kurmasına zemin hazırladı.

Dört Mayıs ve eleştirmenleri

İki savaş arasındaki dönem, modern Çin edebiyatının gelişimindeki yegâne önemli dönem olarak görülmeye başladı. Bu dönem, Versailles Antlaşması'nın protesto edilmesi sırasında ortaya çıkan (bkz. II. Bölüm) yurtsever patlamaya bir gönderme olarak bazen 'Dört Mayıs' diye nitelenir ve 'Yeni Kültür' olarak bilinen güçlü bir düşünceyi körüklemiştir.

Yeni Kültür dönemi edebiyatı süreğen bir kriz vurgusuyla tanınır. Bu, çözülme sürecindeki Çin'in bir ürünüydü: yeni Cumhuriyet 12 yaşında bile değildi, ancak yine de militarizmin kurbanı olmuştu; Çin toplumu yine fakirlikten mustaripti ve kadınlar ve erkekler birbirleriyle ilişki kurmak için yeni yollar arıyordu. Yazarlar modern olmaya çalışan bir Çin'in baskıcı sorunlarıyla başa çıkmak için hayal dünyalarını kullandılar. Lao She, Lu Xun ve Qian Zhongshu'nun da aralarında bulunduğu bu yazarların birçoğu yurtdışında yaşadı, çalıştı ve eserlerinde küresel etkileri yansıttı.

Modern Çin'in genel olarak bugün bile en incelikli sayılan yazarı, gerçek adı Zhou Shouren olan Lu Xun'du (1881-1936). Lu Xun'un ilk kısa hikâyeleri, Çin toplumunun doğası saydığı acımasız eleştirilerle bilinir: içe dönmüş, bencil, kendi kendini kandıran. *The True Story of Ah Q*'da, bir anti-kahraman olan Ah Q, çalışanları tarafından

dövülmüş, aşkta reddedilmiş ve sonunda sehven soygunculukla suçlanmış ve idam edilmiştir: ancak her seferinde, hatta ölüme giderken bile, yaşamda büyük bir ilerleme kaydettiğine inanmıştır. Ah Q sıradan bir Çinlidir ancak daha büyük güçlere karşı savaşan sempatik 'küçük adam' olmak yerine, Lu Xun, Ah Q'yu, militaristlerin ve yabancı emperyalistlerin yönetimi altında acı çeken Çinlilerin açık bir metaforu olarak, kendi başını derde sokan, sıradan, kendini beğenmiş bir şımarık olarak tasvir etmiştir. 1911 Devrimi sırasında Ah Q'nun düşünceleri düşmanlarından intikam almasını mümkün kılacak bir devrimci iradeye dayalıdır:

> Bütün köylüler, tüm o iğrenç güruh diz üstü çökerek yalvaracak, "Ah Q, kurtar bizi!" Ama kim dinler onları?! Ölecek ilk kişiler Genç D ve Bay Zhao olacak... Doğruca gidip alacağım çantalarını; gümüş külçeler, yabancı paralar, yabancı marka ceketler...

Diğer bir ünlü hikâye olan *Diary of a Madman*, Çin'deki krizin vebaline daha açık bir şekilde işaret eder. Hikâye, deliren ve arkadaşlarının ve ailesinin onu yemeye çalışan yamyamlar olduğuna inanan genç bir adam hakkındadır. Adam, sonunda, 'satırlar arasında' 'insanları ye' yazdığını okumak için 'Konfüçyusçu erdem ve ahlak' hakkında bir kitaba başvurur. Yüce olmaktan uzak bir şekilde, Lu Xun'un mesajı, Çin'in geleneksel kültürünün yamyam, yok edici bir canavar olduğu yönündeydi. Çin'de okul çağındaki çocukların bugün bile okuduğu bu hikâyeler, Lu Xun'un Çin'in modernleşmesinin çok yakın olmadığını düşünen

Konfüçyus-karşıtı bir ses olarak ününü sağlamlaştırdı. Lu Xun'un sonraki eserleri geçmişle ilgili daha karışık duygular besleyen bir vurgudadır, özellikle Çin daha da çekilmez bir hal almışken, böyle zor zamanlarda ülkesinin yok olduğunu görmekten duyduğu öfkeyi hiçbir zaman yitirmedi.

Diğer taraftan, Lu Xun'nun eserleri Konfüçyusçu geçmişini reddeden Çin'in neyi benimsemesi gerektiği konusunda daha az belirgindir. Modernliğin farklı vizyonları dönemin diğer yazarlarında daha çok fark edilir. Mao Dun (1896-1982) takma isimli Shen Yanbing, *Midnight* (1933) adlı eserinde kentsel modernliğin uyandırdığı en incelikli çağrışımlardan birini kaleme aldı. Şangay'ı neon ışıklarıyla aydınlatılmış bir şehir olarak tasvir ettiği açılış sahnesi ve limana hakim olan 'IŞIK, ATEŞ, GÜÇ' kelimeleriyle parlayan devasa reklam panosu, görünüşte yalnızca reklamı yapılan ürünü değil, aynı zamanda şehri de tanımlıyordu. 1990'dan beri büyüyen yeni Şangay'ı gören herhangi biri için tanıdık bir sahnedir bu: Komünistlerin iktidara gelmesinden sonraki yarım yüzyıl boyunca şehirde görülmeyen bugünün gökdelenleri ve neon ışıkları, Mao Dun'un tasvir ettiği şehri tanıyan herhangi bir kimsede duygusal bir karşılık bulur. Mao Dun'un Şangay'ı büyüleyici ama yıkıcıydı: *Midnight*'ın başkahramanı borsada kumar oynar ve sonunda her şeyini kaybeder.

Modernliğin farklı bir yönü, takma adı Ding Ling olan Jiang Bingzhi'nin (1904-1986) yapıtını haber verir. Modern Çin'in halen en ünlü kadın yazarı olan Ding Ling, cinsel arzuların benzersiz derecede açık bir üslupla tartışıldığı *The Diary of Miss Sophie* (1927) başlıklı romanıyla ismini duyurdu. Sophie'nin adı bile modern uluslararası-

cılığa bir göndermeydi: Bir Çinli için sıradan bir isim olmayan 'Sophie', Çar II. Nikolay'a karşı suikast girişiminde bulunan Rus anarşist devrimci Sofia Perovskaya'yı akla getiriyordu. Sophie yaşamından oldukça hoşnutsuzdur, Pekin'de yakalandığı tüberküloz hastalığını atlatmış ve arkadaşlarını kendisinden uzaklaştıracak kadar zalimce davranmıştır onlara. Oysa, yakışıklı genç bir adama karşı içi tutkuyla doluyken günlüğüne şunları yazmıştır: "İçimdeki yabanıl duyguların taşmasına engel olamıyorum ve tutkunun beni tutsak ettiği bu yatağa uzanıyorum." Yine Sophie tarafından ifade edilen çelişkiler, Çin'deki genç, kentli kadınları etkileyen daha büyük bir buhranın simgesiydi: yeni özgürlükler onlara açıktı ama bunlardan nasıl faydalanacaklardı?

Sophie'nin ikilemi, elbette, Çin şehirlerinde yaşayan ayrıcalıklı ve eğitimli azınlığın da ikilemiydi. İşçi sınıfının kötü durumu, dönemin diğer büyük bir yazarı olan Lao She (1889-1966) tarafından kaleme alınan *Camel Xiangzi* (Deve Arabası) adlı romanda ele alınmıştı. Romanın başkahramanı Xiangzi ('Şanslı' anlamına gelen ironik bir isim), kendi arabası için yeterli parayı biriktirmeye çalışır ancak hem parasını hem de fahişeliğe zorlanan nişanlısını kaybeder ve onu kurtaramadan da ölür. Roman, sefil bir yaşamı kıt kanaat sürdürebilmek için sigara izmaritlerini bile toplayan iflas etmiş bir Xiangzi ile biter. Lao She'nin Xiangzi'yi tasviri, Lu Xun'nun Ah Q'yu zalimce karikatürize etmesinden daha sempatik ve insancıldır. Yine de, Xiangzi'nin de 'sıradan' biri olması amaçlanmış ve 'bireyleşmenin' kurbanı olup –bu, Lao She'nin onu eleştirmek için kullandığı bir terimdir– kendi düşüşünü hazırlamıştır.

Lao She daha sonra bu kaygıyı ifade etmek için bilimkurguya yönelmiştir. 1933 yılında yazdığı *Kedi Ülkesi (Maocheng)* adlı romanında, başkarakteri Mars'a giden bir uzay yolcusudur ve Mars'ta yaşayanların birbirleriyle kavga eden kediler olduğunu görür ve sonunda küçük insanların (burada açıkça Japonlar kastedilir) istilasına kurban giderler.

Lao She'nin uzaylı metaforu, Çin'deki büyük krizin ulusun ölümcül bir tehlike içinde olduğunu fark etmekten aciz olmasından kaynaklandığına inanan Dört Mayıs dönemi yazarları tarafından anlaşılabilirdi. Bu nedenle, Dört Mayıs döneminin bugün klasikleşmiş yazarları daha kasvetlidir. Her ne kadar iyi bilinseler de, beklendiği üzere, kitapları dönemin çok satanlarının listesinde değildi. Bu ayrım, daha farklı bir roman türüne, geç imparatorluk döneminde ortaya çıkan ve sonra yaygınlaşarak geleneksel romantik kurmacaya atıfta bulunan, köken adlandırmasıyla 'Mandarin Ördeği ve Kelebek' olarak bilinen edebiyata uzanıyor. Bunlar kaçış fantezileriydi (gezgin ruhlu savaşçı şövalye) ve sınırlı sözcük dağarcığıyla daha geniş kitlelerin rahat okuyabileceği türden kitaplardı. Yine de, bu romanlar da modernliğin etkisiyle değişti. Bu türün en başarılı yazarı Zhang Henshui'ydi (1895-1967). *Şangay Ekspresi* (1935) adlı romanı, geleneksel romanın hareketli, popüler biçemini ve biçimini izler. Karakterleri 1920'lerin gerçek, değişken Çin'inden alınmıştır: şık Vahşi Batı kıyafetleri giyinen 'yeni kadın', büyük sanayici, bir öğretmen. En önemlisi de, öykü, modernliğin, hızın ve ilerlemenin güçlü bir sembolü olan bir trende geçer. En büyük başarıyı ise *Fate in Tears and Laughter* (1930) isimli romanıyla yakaladı; bu uzun, pikaresk hikâyede, geleneksel şarkılar

söyleyen bir kız ile Batılılaşmış bir bürokratın kızı olan ve kendisine İngiliz üslubuyla 'Miss Helena' diye hitap edilmesini isteyen bir kız arasında seçim yapan bir kahraman anlatılır. Roman tüyler ürpertici kaçışlar, savaş sanatı ve aşk maceralarıyla doludur, yine de, ana temanın gelenek ile modernlik arasındaki tercih olduğu su götürmez.

Yazarlar gibi sanatçılar da sık sık geleneksel Çin sanat formlarını (manzara gibi) modern temalarla birleştirerek yeni modern kompozisyon tekniklerini denediler. Belki de, bu melez üslupta çalışan sanatçıların en ünlüsü Xu Beihong'tu (1895-1953), ancak diğer sanatçılar yeni bir biçem geliştirmek için modern tahta kalıp gibi teknikler kullandılar; sanatçı Feng Zikai (1898-1975) bu tarzdaki yeteneğiyle tanınır. Yine de, sanat yüzyıllar boyu aynı zamanda ticari bir reklam olmuştu: Ming'den Qing Hanedanlığı'nın son dönemine kadar kitlesel kitap basımına olanak tanıyan röprodüksiyon teknikleri görsel imgelerin üretilmesini ve seçkinlerin de ötesine geçen bir piyasada satılmasını kolaylaştırdı ve bu piyasa kalıcı oldu, XX. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü.

Mao ve reform döneminde yazarlar ve sanatçılar

Mao döneminde sanat yapıtını tanımlayan sözcükler, savaş zamanında, 1943 yılında 'Yan'an Sanat ve Edebiyat Konuşmaları'nda ortaya konmuştu. Mao, tasarladığı komünist Çin'i anlatırken şunu belirtmiştir: "Edebiyat ve sanat politikaya bağlıdır (...) bu nedenle (sanatçılara ve

yazarlara) eksiklerini gidermede yardımcı olmak ve onları işçi, köylü ve asker kitlelerine hizmet eden saflara kazandırmak bilhassa önemli bir vazifedir." Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulmasıyla Sovyet modernizmi kısa bir süre Çin'de hakim oldu. Mao dönemindeki görsel sanatçılar Sovyet etkisindeki sosyalist gerçekçilik gibi öngörülmüş üslupları izledi. 1949'u takip eden yıllarda gerçek ayrımı gözler önüne seren çok az sayıda roman yazıldı; Lao She ve Shen Congwen gibi Dört Mayıs dönemine ait bazı önemli figürler çok az yazmayı ya da hiç yazmamayı daha kolay bir yol olarak gördüler. Kısa süreli bir açılma dönemi, yazarlara uygun gördükleri gibi yazmaları için resmi izinlerin verildiği 1957'deki Yüz Çiçek hareketiyle yaşandı. Ancak, Mao üretilen keskin eleştiriler üzerine harekete geçti ve bu açılımı partiye saldırmak için fırsat bilen gizli 'hainleri' ortadan kaldıran Sağcı Karşıtı Kampanya'yı başlatarak hepsini ezdi. Ding Ling gibi kampanyayla tasfiye edilen birçok kişi Çin'in kuzeydoğusuna sürgüne gönderilmişti.

Yeni yaratıcılık dönemi 1980'lerde başlamış ve o dönemden itibaren de (1989'da Tian'anmen'i takip eden zorlu dönemle) devam etmişti. Çin'deki çağdaş yazın sahnesi bir tür gri bölgede faaliyetini sürdürüyor: birçok konu halen tabu, ancak Dört Mayıs döneminde olduğu gibi eleştirel yazına belli bir alan bırakılmış durumda. Tanınmış yazarların birçoğu modern Çin hakkında önyargılı bir gözle yazıyorlar. Mo Yan (Guan Moye'nin takma adı; 1955-) Çin'in en önemli modern romancılarından biri olarak ün yaptı; eserleri arasında *The Garlic Ballads*, *The Republic of Wine* ve *Big Breasts and Wide Hips* bulunuyor; adı geçen bu son eseri müstehcen cinselliği ve İç Savaş'a tutuşan

Komünistler ile Milliyetçiler arasında ahlaki bir ayrım gözetmemesiyle eleştirilere maruz kalmıştı (kitap Çin'de 30 bin sattıktan sonra bir süreliğine toplatılmıştı). Wang Shuo (1958-) Çin'de kültürel üretimin gri alanlarını *Please Don't Call Me Human* ve *Playing for Thrills* gibi romanlarıyla tartışan bir diğer yazardır. Wang, Çin'de yayınlanan yirmiden fazla romanıyla 1990'ların çok satan yazarıydı ve büyük bir yazar olarak ulusal bir üne sahiptir. Yine de, Wang'ın biçemi, nihilist üslubu ve temalarından ötürü 'serseri edebiyatı' (pizi wenxue) diye tasvir edilmiştir. Her iki yazarın da deneyimleri çağdaş sansürdeki belirsizliği gösterir. Mo Yan'ın romanlarında olduğu gibi, bir kitabın resmi olarak daha sonra yasaklanması için yayınlanması ya da, tıpkı Wang Shuo'nun eserlerinin çoğunda olduğu gibi, hiçbir zaman resmen yasaklanmasa da kınanması oldukça olağan bir durumdur. Ayrıca, hem Mo Yan hem de Wang Shuo devletten maaş almaya devam ettiler ve devlet organlarıyla söyleşiler de yaptılar. Bu yazarların cesur eserler yayınlayabilmeleri kısmen Çin'in dış dünyaya yeniden açılma kararının bir neticesidir. Wang Shuo ve Mo Yan bugün oldukça iyi bilinen, uluslararası üne sahip figürlerdir; bu da şu anlama geliyor: eserleri Çin'de yasaklansa bile, kendileri hâlâ özgür. Diğer yazarlar bu kadar şanslı değil ancak Çin'deki sansürün sınırları her şeye rağmen esnektir.

Yazarlar gibi plastik sanatçılar ve müzisyenler de 1978 yılında devletle yeni bir pazarlığa oturdu. İstedikleri resmi yapma ya da istedikleri müziği icra etme özgürlükleri Mao döneminde olduğundan çok daha fazlaydı. Öte yandan, orkestralar ve sanatçılar, tüm çalışanlar gibi, devletten maaş alıyordu. Şimdiyse, diğer tüm girişimciler gibi, aynı

ticari kısıtlamalar altında iş görmek zorundaydılar. Bununla birlikte, aralarında en başarılı olanının gerçekten çok zengin olabileceği görüldü: 2006'da, Zhang Xiaogang, eserlerinin müzayedede satışından 23.6 milyon dolar kazanarak dünyanın en çok kazanan ikinci sanatçısı oldu.

Filmler

XX. yüzyıl aynı zamanda Çinlilerin hikâye anlatma üsluplarında önemli bir değişimin müjdecisiydi: filmler ve daha sonra televizyon. Film Çin'e erken bir dönemde geldi ve ülkede 1927'ye kadar yüzden fazla sinema açıldı (çoğu modernizmin cadı kazanı Şangay'daydı). Hollywood filmleri 1930'larda son derece popülerdi ancak Çinliler de yine Şangay merkezli olmak üzere güçlü ve yerli bir endüstri geliştirdiler. Şangay'daki ve Mançurya'daki film yapımcıları Japon işgali altında çalışırlarken, savaş yılları, Milliyetçi çizgide çekilen yurtsever filmlerle Çin'in kendi içindeki bölünmeleri yansıttı. Ancak, aynı dönemdeki Fransız meslektaşlarının yapıtlarında olduğu gibi, sonraki filmlerde işgale karşı gizli bir direniş görmek mümkündür. Japonlara karşı kazanılan zafer sonrası, film yapımcıları zaferin belirsizliğini de anlattılar. 1947'de çekilen *A Spring River Flows East*'te, öykü, savaş nedeniyle dağılan bir ailenin yeniden mutlu bir birlikteliği olamayacağını keşfetmesini gözler önüne serer. Aile fertlerinin ihanetleri, 1937'de Batı'ya kaçmanın mı yoksa işgal altında geride kalmanın mı daha iyi olduğuna dair toplumdaki daha büyük belirsizlikleri ve ihanetleri aktarır.

Mao döneminde film yapımı rejimin propaganda gereksinimlerini yansıtıyordu ve Kültürel Devrim döneminde çok az film çekilmişti. 1980'lerin reform dönemi, aynı zamanda, film yapımcılarının 'Beşinci Jenerasyon' olarak bilinen ve yaptıkları filmlerin o sıralar Gorbaçev'in Sovyetler'inde ortaya çıkan Elem Klimov gibi *glasnost* (açıklık) dönemi yönetmenlerin yapımlarıyla kıyaslanabileceği bir grubun öncülüğünde, yeni, güçlü bir sinemanın başladığına işaret ediyordu. Belki de dönemin öne çıkan tek figürü Zhang Yimou'dur (1951-). Her ne kadar Zhang'ın çektiği filmlerin birçoğu Komünist öncesi dönemde geçse ve çok-eşlilik gibi 'feodal' bağımlılıkları kınasa da, bu filmler, rejim propagandası yapanların tasvir ettiği 'Yeni Çin'i şevkle benimsemekten hayli uzak günümüz Çin toplumunun dengesizliklerini yansıtıyordu: *Ju Dou* (1991) filminin son sahnesi, çıkan kargaşaya ek olarak etrafa (sembolik biçimde) kırmızı boyanın saçıldığı kaotik bir tasvirdir. Her ne kadar denizaşırı ülkelerde ödüller kazansa da, bunun gibi sahneler Zhang'ın daha sonraki filmlerinin Çin'de yasaklanmasına neden oldu. *The Story of Qiu Ju* (1992) gibi diğer filmleri Çin kırsalındaki gündelik yaşamı küçük ayrıntılar ve karmaşık bir üslupla resmetti (Qiu Ju'nun kocasına kabadayılık taslayarak hayalarına tekme atan, kocasını dava etmesi için karısına yol gösteren ve çocuk doğurmasına yardımcı olan yerel yönetici). Çinlilerin çağdaşlık çelişkileri, kendi kimliği ve amacından emin olmayan bir rejim altındaki yaşam, Zhang'ın resmettikleriyle yankı buluyordu. *Yellow Earth* (1984) ve *Farewell My Concubine* (1993) gibi filmlerle reform dönemine daha meraklı bir gözle bakan Chen Kaige (1952-) gibi dönemin

diğer yönetmenlerinin sansürle zorlu tecrübeleri oldu. Ne var ki, son yıllarda, bu yönetmenlerin birçoğunun filmleri (Zhang Yimou'nun çektiği *Hero*; 2004), geleneksel Çin kültürünün propagandasını yapmak amacıyla, daha fazla kitle iletişimi kullanarak şaşırtıcı dövüş sahneleri içeriyordu. Homoseksüellikten Kültürel Devrim dönemindeki gerilimlere kadar tabu olan birçok konu işlenerek sansürün sınırları bağımsız (underground) filmlerle daha da zorlanmıştı; bu filmlerin pek azı Çin'de gösterim izni alabilmiştir; yine de, resmen yasaklanmış ama hâlâ dolaşımda olan kültürün 'gri alan'ını genişleten DVD formunda izlenebilirler.

Televizyon Çin'de 1980'lerde yaygınlaştı (gerçi sınırlı bir yayın 1958 gibi erken bir tarihte başlamıştı). Ancak, birkaç yıl içerisinde Çin dünyadaki en geniş izleyici kitlesini hızla oluşturdu ve CCTV (Çin Merkez Televizyonu) reform döneminde buzların erimesinden yararlanarak tecrübe edindi. İktidar partisinin itibarını desteklemek amacıyla yapılan olumlu haberlerin yanı sıra, bilhassa haber bültenleri ve güncel olaylara ilişkin pek çok program vurucu ve ağırdı (hâlâ da öyledir). Afyon Savaşları gibi, hem geçmiş hem de daha güncel olayları anlatan tarihi dramaların yanı sıra, ekranları dolduran yapımlar, *Outlaws of the Marsh* ve *The Romance of the Three Kingdoms* gibi popüler klasiklerden uyarlanan dizileri de içeriyordu. Durum komedisi (sitcom) türündeki *Stories from an Editorial Office* (1991) ve romantik drama türündeki *Holding Hands* (1999) gibi, modern kente dair programlar da başarıya ulaştı.

Ne var ki, televizyonun gücü en açık bir şekilde *River Elegy* (Heshang) adlı televizyon dizisini çevreleyen tartışmalarla ortaya çıkmıştı.

Haziran 1988'de, televizyon tarihinin en sıradışı programlarından biri Çin'in en büyük istasyonu olan CMT-1'de yayınlanmıştı. Program (Ağustos 1988'de) bir kere tekrarlandı. 1989'daki Tian'anmen Meydanı olaylarından sonra yasaklanmış ve o günden beri de yasaklı kalmıştır. Bu programın yapımında yer alan herkes hapse atılmıştı ya da Hong Kong'a veya Batı'ya kaçmıştı.

Programın adı *Heshang*'dı (genellikle *Nehir Ağıtı* ya da *Nehrin Ölüm Şarkısı* diye tercüme edilir). Yarı belgesel yarı tartışma programıydı. Son dönem Çin tarihine eleştirel yönden bakarak, Çin'in bir yüzyıldır, hatta belki daha fazla bir süredir neden modern dünyadan bu kadar geri kaldığı sorusuna yanıt arayan altı bölümden oluşuyordu. Programın amacı provokasyondu. Ana hedefleri arasında Çin medeniyetinin en değerli sembolleri vardı: Büyük Duvar, ejderha ve Sarı Nehir (programda adı geçen nehir). Bunları gururlu ve tarihi bir kültürün sembolleri olarak görmek yerine, film yapımcıları (yazarlar Su Xiaokang ve Wang Luxiang da dahil olmak üzere), bunları Çin'i (modern dünyadan) geri bırakan unsurlar olarak gördüler: Duvar, Çin'i dünyaya kapatmaya yaramıştı; ejderha vahşi ve saldırgan bir yaratıktı; ve Sarı Nehir yavaş hareket ediyordu, çamurla tıkanmış ve Çin topraklarında kalakalmıştı. Film yapımcıları, Çin'i yenileyecek olan 'doğal kaynak suyu'nun bulunacağı Pasifik Okyanusu'nun rengi maviyle sembolik bir zıtlık kurdular. Pasifik Okyanusu,

program boyunca ABD'den kimi sahneler gösterilse de, özellikle ABD'ye yapılmış incelikli bir gönderme değildi. Tarihi olayların, teknolojik yeniliklerin ve hatta uzay keşiflerinin olduğu sahnelere hareketli müzikler eşlik ediyordu.

Program, ÇKP Genel Sekreteri Zhao Ziyang'ın reform programını güçlü bir şekilde destekliyordu. Yine de, bu, yalnızca liderlik makamına ait bir dizi görüşün ifadesi değildi. Aksine, 'Çin'de pek çok şey, görünen o ki, Dört Mayıs'a dönmeli' cümlesinde de belirtildiği gibi, içerisinde kendine ait güçlü bir siyasi gündemi barındırıyordu. 1919'daki Dört Mayıs Hareketi, Çin'in 'bilim ve demokrasi'ye ihtiyacı olduğu yönündeki sloganıyla, film yapımcılarının gündeminin merkezindeydi. Ancak, Dört Mayıs vaadinin yerine getirilmediğini söylemek gerçekten tehlikeliydi. Çünkü ÇKP kendi meşruluğunu Dört Mayıs döneminde ayaklandığı gerçeğinden yola çıkarak ortaya koydu ve Mao'nun kendisi dönemin entelektüel mayası içerisinde yer almıştı. *Heshang*'ın yapımcıları gündemlerini altıncı epizodun en sonunda açık ettiler: diktatoryal bir hükümet 'gizlilik, tek adam iktidarı ve ölçüsüzlükle'le mimliyken, demokrasinin 'şeffaflık, halk iradesi ve bilimsel yaklaşıma cevap verebilir nitelikte' olduğunu beyan ettiler. Programda ÇKP içindeki muhafazakâr etmenlere yapılan atıflar ve Mao'nun mirası aşikârdı.

Program tam bir hezeyan yarattı: hakkında yapılan tartışmalar gazetelerde yayınlanmış ve televizyon istasyonlarına binlerce mektup gönderilmişti. Parti ortodoksisinin kalesi olan *People's Daily* gazetesi bile

senaryo metninin bazı bölümlerini tekrar yayınladı ve programın mesajına ilişkin tartışmalara yer verdi.

3-4 Haziran 1989 olayları, *Heshang*'ın büyük bölümünü oluşturduğu kamuoyu tartışmalarındaki yumuşamayı sona erdirdi. 1989 sonbaharında *Heshang*'ın gerici ve tarihsel yanlışlarla dolu olduğu ve Çin halkını gereksiz biçimde istismar ettiği gerekçesiyle, programı kınamak amacıyla belli başlı tarihçilerden oluşan bir yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirildi. Geriye dönüp bakıldığında, program, Çin'i dönüştürmek için Batı düşüncesinin gücü hakkında duyulan neredeyse saf heyecanın tarihsel bir parçası gibi görülüyor. Yine de, program, eski Ortodoks düşünceleri ele almak, aynı zamanda da alternatif bir yolun (Dört Mayıs Hareketi) savunuculuğunu yapmak için Çin'in geçmişine dönen son derece cüretkâr bir girişimdi. ABD'de *Roots* (1977) ülkeyi kölelik mirasını yeniden gözden geçirmeye zorlamıştı. *Cathy Come Home* (1966) Birleşik Krallık'ta fakirlerin hayatlarının evsizlikle paramparça olabileceğini ortaya koymuştu. Çin'de şimdiye kadar hiçbir televizyon programı *Heshang* kadar ciddi, zorlayıcı ve önemli olmadı ve bundan sonra da olmayabilir.

Nehir Ağıtı'nın çağdışı olarak gördüğü şeyi, içe kapa-
Çin uygarlığını yermesi, cesur bir şekilde, 'sahte köylü
ıparator' Mao'yu da Çin'i geri tutan unsurlar arasına
ıtıyordu. Yüz milyonlarca Çinli, programın 1989'da Ti-
ı'anmen Meydanı'nda patlak veren olaylar sonrası ya-
klanmasından önce, *Nehir Ağıtı*'nın altı bölümünün en
ından bir kısmını seyretmişti.

Nehir Ağıtı, 'Çin'i Kurtaracak' bir mekanizma olarak Batı kültürü için neşeli, bazı yönlerden saf bir heyecan olan 1980'lerin 'yeni Dört Mayıs Hareketi' için son teşebbüsüydü. 1990'ların Soğuk savaş sonrası daha milliyetçi siyaseti, benzer bir şekilde, dönemin televizyonuna sirayet etti. Özellikle en önemli dizilerden biri, 1993 yılı yapımı, komedi-drama türündeki *A Beijing Man in New York*'tu. Bu dizinin başkahramanı, ABD'ye yerleşen ve Çinlileri hor gören Amerikalıların tavrına içerleyen bir işadamıydı ve onları alt ederek tatlı bir intikam alıyordu. *Nehir Ağıtı*, Çin'in kurumuş uygarlığının 'sarı evrenini' yeniden canlandıracak 'mavi okyanusu', yani Amerika'yı yalnızca beş yıl önce tasarlamıştı. *Pekinli Adam* Çin-Amerikan dostluğuna dair daha kararsız bir ifadeydi.

Çin televizyonu, her ne kadar devletin sıkı kontrolü altında kaldıysa da, 1990'larda ve 2000'lerin başında daha profesyonel ve çeşitlilik sunan bir televizyon oldu. Aynı zamanda daha uluslararası bir hale geldi. Çin'in küresel bir çılgınlık olan amatör şarkı yarışmalarına (İngiltere'deki *Pop Idol* ve Amerika'daki *American Idol* gibi) verdiği katkı önemli örneklerden biridir. Hunan merkezli bir televizyon istasyonu 2005 yılında kendi yarışmasını başlattı; adı da 'Mongolian Cow Sour Yogurt *SuperGirl* Contest'ti: 120 bin kadın yarışmaya katıldı ve final Sichuanlı 21 yaşındaki Li Yuchun'u desteklemek amacıyla telefonla yarışmaya katılan 400 milyon kişi tarafından izlendi ve Li Yuchun 3.5 milyon oyla birinci seçildi.

Program birçok nedenden ötürü önemliydi. *SuperGirl* büyük olasılıkla Çin'in 1912'deki serbest katılımlı ulusal seçimlerinden bu yana yakaladığı en geniş katılımlı et-

19. Ortada, 2005 yılında Çin televizyonunda gösterilen *SuperGirl* adlı şarkı yarışmasını kazanan Li Yuchun. 400 milyondan fazla insan bu yarışmayı seyretmiş ve 8 milyon kişi şarkıcıları 'desteklemek' için mesaj göndermişti ('oy' kelimesinden siyasi bir çağrışım yaptığı gerekçesiyle kaçınılmıştı).

kinlikti. Hiç şüphe yok ki, bu durum programı 'bayağı ve manipülatif' bulan devlet kanalı Çin Merkez Televizyonu tarafından hoş karşılanmadı. CCTV reklam gelirlerinin rakip bölgesel televizyon tarafından siyasi kaygılarla sömürüleceğine dair enikonu bir endişe duymasa da, program bir sonraki yıl orijinal formatında yeniden yayınlanmadı.

SuperGirl, dünyadaki diğer yarışmalarla arasındaki benzerlik ölçüsünde de oldukça önemliydi. Soğuk Savaş sonrası dönemde, sağ ve sol arasında pek bir ayrım olmaması sebebiyle, siyasetin Batı demokrasilerinde neredeyse gündem dışı kaldığı ve vatandaşların daha ziyade mater-

yalist tüketime ve bireysel memnuniyete yöneldiği sık sık sözü edilen bir şeydi. *SuperGirl*, bu korkunun yalnızca demokrasilerde var olmadığını ortaya koydu: bir yaşam amacı olarak bireysel şöhret fikri Maoist iyi yaşam kavrayışından hayli uzaktı ve reform dönemindeki devlet söz konusu olduğunda gençleri siyasi ihtilaftan ne kadar uzaklaştırırsa, o kadar iyiydi. Dönemin televizyon reklamcılığı programın mesajını evlere taşıdı. *SuperGirl*'ün yayınlandığı sene, bir televizyon reklamı, bir kızı hayal kırıklığına uğrattığı erkek arkadaşını terk ederken gösteriyor ve kız meşrubatını içerken reklamdaki ses şöyle diyordu: "Kendinizi daha fazla sevin." Popüler bir giyim markasının basılı bir reklamında ise açıkça anti-Maoist bir sloganla 'sürüden farklı ol' deniyordu. Kitlesel ölçekte üretilmiş bireycilik kültürü Çin'de kalıcı olacaktı.

Mimari ve modern şehir

Çinlilerin çevresindeki kültürel biçimler XX. yüzyıldan sonra değişmeye başladı; bu değişimlerin en göze çarpanı, modernite öncesi dönemden modernizme doğru seyreden değişime vurgu yaparak sonsuza dek değişen şehir planlamacılığıydı. Yüzyıllar boyu, Çin şehirleri öngörülebilir bir model üzerine kurulmuştu. Şehirlere yaklaşan ziyaretçilerin millerce öteden görecekleri ilk şey, tüm binaları kaplayan, büyük, gri-tuğlalı duvarlar olurdu. Şehrin duvarları içindeki merkezde başkanın evi ya da bürokratik birimler olur, ticaret ve yerleşim bölgeleri bu noktadan itibaren yayılırdı.

Bu kuralı bozan ilk şehirlerden biri Şangay olmuştur. Öncelikle idari değil, ticari bir liman kenti gibi genişleyen, yabancı denetimli Uluslararası Yerleşim bölgesinin merkezinde bir hükümet binası değil, yarış parkuruna uzanan Nanking Road isimli uzun bir alışveriş caddesi vardı. Her ne kadar emperyalist varlık Çin'deki büyük öfkenin kaynağı olsa da, aynı zamanda insanların gözü önündeki en belirgin çağdaşlık örneğiydi ve Çinli reformcular bunları canlandırarak modern şehre ait normlara duydukları bağlılığı gösterdiler.

Yani Kanton'un büyük duvarları, 1920'lerde (o zaman da ulusal olmak yerine yerel bir güç olan) Milliyetçi Parti ile birlikte hareket eden Çin'in yerel yönetimi tarafından imha edilmişti. O duvarların yerini ticari bulvarlar ve otoyollar aldı. 1928'de Chiang Kaishek yönetimi altındaki milliyetçi hükümetin Nanjing'deki yeni başkent için büyük planları vardı: anayollar, üç şeritli caddeler, elektrikli sokak lambaları ve Pekin'deki Cennet Tapınağı'nın ve Washington'daki Capitol binasının özelliklerini taşıyan yeni, saray gibi bir parti genel merkezi. On yıldan daha kısa bir süre sonra, Milliyetçiler bu planlamanın çoğunu hayal dünyalarına gömerek başkentten uzaklaşmak zorunda kaldılar. Japonya ile yapılan savaş büyük bina projelerinin birçoğunu durdurdu ve pek çok şehir çoğu binayı harap eden ağır bombardıman altında kalmıştı.

Çin'deki kentlerin genel görünümlerinin değiştiği başlıca dönem 1949'da başlar. Milliyetçiler mimariyi bir güç olarak kullanmayı hayal ettiler: Komünistlerse bunu başardı. Çin'deki belli başlı şehirlerin çok azı binlerce yıl önceki yerleşiklerin bildiği topografyaya sahiptir. Çin'in et-

rafındaki geleneksel şehir duvarları 1950'lerden bu yana yıkılmıştı; iç şehirlerdeki kıvrımlı agaçlıklı yollar yüksek binaların inşasına imkân vermek için yok edilmişti; eski mabetler ve hükümet büroları, bazıları Sovyet 'gotik düğün pastası' şeklinde, ama çoğu uluslararası modernliğin yalız üslubuna sahip binalara yer açmak için buldozerlerle yıkılmıştı.

Kültürel Devrim'e damgasını vuran –edebiyat, felsefe, sanat– Çin geçmişinin reddi 1980'lerden itibaren tersine döndürüldü ve Parti ve halk aynı şekilde kendi miraslarını yeniden keşfetme arayışı içine girdiler. Bu değişiklik şehir planlaması ve mimarisinde çok daha az belirgin olmuştur. Bugüne kadar, Çin'in belli başlı şehirlerinin büyük bölümü binaları yıkan gülle ve matkap sesleriyle yankılanıyordu. Şangay kısmen de olsa önemli bir istisnadır. Eski sömürge mimarisinin önemli bir bölümü, özellikle de şehir merkezindekiler özenle korunmuştur, hatta sportif mirasa dair plaketler binaların geçmişleri hakkında ayrıntı bile veriyor. İronik olarak, diğer şehirlerdeki yerli mimari daha büyük bir tehlike altında. 2008 Olimpiyatları'nın Pekin'de yapılması kararı şehrin inşaası için büyük bir ateşleyiciydi. Yine de, inşaat çılgınlığı çokluk şehirdeki eski binaların üzerinde vücut buldu: birkaç katlı binaların bulunduğu eski yollar (*hutong*), 'yıkılacak' anlamına gelen *chai* tabelalarıyla donatıldı. Kentteki bu binalar yerlerini Rem Koolhaas ve İ. M. Pei gibi uluslararası mimarlar tarafından merkezde inşa edilen kulelere ve sofistike yeni binalara bıraktı. Yetkililer, *Hutong*'ların çağdaş yaşam için hiç de hijyenik ve pratik olmayan doğasını sebep göstererek Pekin'in toptan tasfiye edilmesi yönünde birçok gerekçe sundular. Şehirdeki

1990 yılında Şangay'daki Hunagpu Nehri'nin doğu yakası ça-
rlu düzlükler ve depolardan ibaretti. Şimdiyse, Şangay'ın küresel ticaret ve finans merkezi olarak önceki önemini geri kazandığına 'et eden bir gökdelen metropolüdür.

ylesi pek çok yolda yer alan evlerin musluktan akan 'u yoktu ve umumi tuvaletler kışın çok soğuk ve ya- da dayanılmaz derecede havasızdı. Motorlu taşıtlar ve ıdern tesisat için pratik olmaması sebebiyle, Chengdu Kunming gibi şehirlerde bulunan eski yollardaki evler, ‹delenler ve kule blokları için yıkıldı. Ancak, bu ye- eme Çin zevkine dair çok az şey yansıtıyor. XX. yüzyıl ılarında, Kanton'daki Milliyetçiler küreselleşen (Batı) ıt planlamasını uyarlayarak ne kadar modern oldukla- ı göstermeye çalıştılar; bu eğilim XXI. yüzyıldaki Çin kümetinde hâlâ belirgin.

Çin, küresel kültür bağlamı içinde yer alıyor. XX. yüzyılda, ister modern edebi türler ya da sinematik stiller olsun, ister sanatsal ve mimari teknikler olsun, öncelikle kültürel normları özümsemeye çalıştı. Ancak, bu akımın yönünün değiştiğine dair belirtiler var ve Çin yalnızca askeri ve iktisadi iktidar için değil, aynı zamanda kültürel güç (bazen yumuşak güç olarak da anılır) için de planlar yapıyor. Zhang Yimou'nun aşırıya kaçan dövüş sahnelerinin popülerliği gibi, filmlerin de bu noktada yardımı oldu. Dünya genelinde Çince öğrenenlerin sayısı arttı, Çin'in küresel önemine dair yeni bir algının etkisi ve hükümet destekli 'Konfüçyus Enstitüleri' programıyla, 2010 yılı itibarıyla İngiliz Kültür Derneği gibi tasarlanmış yüzden fazla dil okulu açılacak. Dahası, modern Çin kültürünün şekillendirilmesinde başat uluslararası etkinin önemine dikkat çekilmelidir. Modern Çin tarihinin dış dünyaya en kapalı olduğu Mao döneminde bile kültürel örnekler SSCB'den alınmıştı ve Marksist-Leninist fikirler yaygındı. 1949 yılı öncesinde ve 1978'den itibaren, Amerikalı yönetici gurularından Fransız filozoflara, Mahatma Gandhi'ye kadar şaşırtıcı bir çeşitlilik gösteren etkiler Çinlilerin kendi modernliklerini ve 'Çin kültürü'nün anlamını yeniden şekillendirdi.

CESUR YENİ ÇİN Mİ?

Bu kitap, bir yüzyıl önce tasarlanan 'yeni Çin' ile başladı. Modern Çin hakkındaki düşünceleriniz, zihninizdeki Çin'le yazılmamış bir başka düşleme vereceğiniz karşılıkla koşullanabilir – Aldous Huxley'in *Brave New World* (1932) modernitesi.

Kitabın kahramanı olan Yaban, vahşi yaşamdan herkesin mutlu olduğu birkaç yüzyıl sonrasındaki bir 'medeniyete' getirilmiştir: maddi konfor, herkesin kendi ihtiyaçlarına uygun sosyal kategoriye ayrılması ve tehlikeli ve huzursuz edici bilginin sıkı bir şekilde bastırılması. Kafası gereğinden fazla çalışanlar –ki sayıları oldukça azdır– ortodoksi tarafından 'kabul gören düzenden memnun olmayan ve kendilerince bağımsız düşüncelere sahip herkesin gönderildiği İzlanda'ya sürülür'.

Gerilimin zirveye ulaştığı yerde, Yaban, kendisinin ve sisteminin yaratmış olduğu güvenli, rahat ve sorgulanamaz dünyayı savunan 'Dünya Düzenleyicisi' Mustafa Mond ile karşılaşır: Mond şöyle der: "Mutlulukta, kötü talihe karşı

savaşmanın görkeminden eser yoktur... Mutluluk hiçbir zaman saygı uyandırmaz."

Yaban 'mutsuz olma hakkına' sahip çıkar. Düzenleyici şöyle cevap verir: "Sonra (...) çok az yemek hakkı; iğrenç olmak hakkı; yarın ne olacağının tam bir bilgisiyle yaşamak hakkı; tifoya yakalanmak hakkı; tarifi imkânsız her tür acıyla işkence çekmek hakkı... Bunlardan söz etmiyorum bile."

Uzun bir sessizlik olur.

"Bunların hepsini talep ediyorum," der Yaban sonunda.

Mustafa Mond omuz silker. "Elbette."

Hem Mond hem de Yaban haklı – ve haksız. Bugün Çin, cesur yeni bir dünya olmaktan oldukça uzak, Şangay'ın gece manzarası öyle görünüyor olsa bile. Ancak, Yaban ile Düzenleyici arasındaki sohbet, tüm hükümetleri –1910 yılındaki Yeni Çin'in Qing Hanedanlığı'nı, Milliyetçileri, Mao'nun 1949'daki Yeni Çin'ini ya da 'barışçıl gelişimi' beslemeye çalışan mevcut liderliği– etkileyen oldukça zor bir denge edimi hakkında bir şeyler söylüyor. Çin, insanlara 'mutsuz olma hakkını' verebilir mi ya da bunu talep edenleri kendi İzlanda'larına sürmek zorunda mı? Korkunç bir sefalet içinde yaşayan insanlar gerçekten özgür olabilirler mi? Televizyonu, musluktan akan suyu ve bir arabası olan, ancak siyasi fikirlerini açıkça tartışamayanlar aşırı-korumacı, bazen de kindar bir devlet ya da parti tarafından çocuk gibi etkisizleştirilmeye mi çalışılıyor? Bu soruların cevapları, modern olmanın ve Çinli olmanın ne demek olduğuna dair çıkılan, sürekli değişen, belki de hiç bitmeyen bir yolcuğun tam kalbinde yatıyor.

ZAMAN ÇİZELGESİ

1368	Ming Hanedanlığı'nın kuruluşu.
1644	Ming'in çöküşü, Qing Hanedanlığı'nın kuruluşu.
1842	Nanjing Antlaşması İlk Afyon Savaşı'nı sona erdirir.
1856-64	Taiping Savaşı.
1900	Boxer İsyanı.
1911	Devrim, Qing Hanedanlığı'nın çöküşüne neden olur.
1919	Dört Mayıs gösterileri.
1925	30 Mayıs Hareketi.
1926-8	Milliyetçiler ve Komünistler tarafından gerçekleştirilen Kuzey Seferi.
1928	Milliyetçi hükümetin Nanjing'de kurulması.
1934-5	Komünistler'in Uzun Yürüyüş'ü: Mao iktidara gelir.
1937	Japonya ile savaşın patlak vermesi: Milliyetçiler Chongqing'e çekilir.
1945	Japonya ile savaşın sona ermesi.
1946-9	İç Savaş Komünistlerin zaferiyle sona erer.
1958-62	Büyük Atılım kitlesel açlığa neden olur.

1966-76	Kültürel Devrim: Mao kendi partisiyle savaşa girer.
1976	Mao'nun ölümü.
1978	Deng Xiapong parti lideri olarak konumunu güçlendirir.
1989	Tian'anmen Meydanı'ndaki gösteriler kanlı biter.
1989	Jiang Zemin'in Komünist Parti'ye lider seçilmesi.
1992	Deng'in 'güney turu' reformları canlandırır
1997	Deng Xiaoping'in ölümü: Jiang Zemin yeniden lider olur.
2001	2008 Olimpiyatları ev sahipliği Pekin'e verilir.
2001	Çin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılır.
2002	Liderlik Hu Jintao'ya geçer.
2007	Hu'nun liderliği onaylanır.

MODERN ÇİN

ANA MITTER

ırkçesi: İNCİ ÖZTÜRK

ODERN ÇİN'İN ÇELİŞKİLERLE DOLU BİR ARAŞTIRMA SAHASI LDUĞUNA KUŞKU YOK. DÜNYANIN EN FÜTÜRİSTİK KENT-ERİNDEN BİRKAÇINI BARINDIRAN BİR KÖYLÜ TOPLUMU, ODERN BİR KİMLİK ARAYIŞINDAKİ KADİM BİR GELENEK VE AHA BİRÇOK CAN ALICI KARŞITLIK. ELİNİZDEKİ KİTAP, ÇİN'İN ODERN ZAMANLARDA YAŞADIĞI BAŞ DÖNDÜRÜCÜ GELİ-Mİ BU KARŞITLIKLAR SARMALI İÇİNDEKİ BAŞAT KOPUŞ VE AĞLANTI NOKTALARINI ESAS ALARAK İRDELİYOR. KADIN AKLARINDAN PEKİN OLİMPİYATLARINA, EKONOMİK PATLA-ADAN KOMÜNİST MİRASIN ETKİLERİNE KADAR BİRÇOK EK-ENİ KAT EDEREK...